

Sfera Politicii

107

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE
EDITATĂ DE FUNDAȚIA SOCIETATEA CIVILĂ

ANUL XII, 2004

Cuprins

Revista este editată de
Fundația Societatea Civilă

EDITORIAL BOARD

CĂLIN ANASTASIU
DANIEL CHIROT
DENNIS DELETANT
ANNELI UTE GABANYI
GAIL KLIGMAN
DAN OPRESCU
VLADIMIR TÎSMĂNEANU
G. M. TAMAS

DIRECTOR

STELIAN TĂNASE

REDACȚIE

Redactor șef:
ROMULUS BRÂNCOVEANU

Redactori șefi-adjuncți:
DAN PAVEL
IOANA COSTESCU

Secretar de redacție:
LIVIU STOICA

Colectivul redacțional:
ADRIAN CIOROIANU
LAURENȚIU ȘTEFAN SCALAT
VALENTIN STAN

Adresa Redacției:
Piața Amzei, nr. 13, Et. 1.
București, România
Tel/Fax: 01 312 84 96,
01 212 76 61
(Attn Viorela Mareș);
E-mail: sfera@totalnet.ro
<http://www.sfera.50megs.com>

Revistă recunoscută
de CNCSIS

2. <i>Editorial</i>	Cristian Pîrvulescu	Dualismul guvernării și confruntarea electorală
5. <i>Politică internă</i>	Alexandru Radu	La debut de an electoral
10.	Florin Ciornei	Opoziția extraparlamentară în anul 2003
14. <i>Politică internațională</i>	Gheorghe Cîșcai	Extinderea Uniunii Europene 2004
17.	Șerban Filp Cioculescu	Bruxelles 2003 - Strategia de Securitate a Uniunii Europene
22.	Marian Zulean	Western Assistance in Democratization of Civil-Military Relations in Southeastern Europe
26. <i>Dezbateri</i>	Dan Oprescu	(Presque) Quinze Ans Après: Minoritățile naționale – la bilanț
31.	Steven Sampson	De la <i>Kamun</i> la <i>Capacity Building</i>
45.	Iulia Huiu	Moțiunea ca mecanism democratic
49. <i>Istorie recentă</i>	Dennis Deletant	Memoriul unor intelectuali români, înaintat la Palat, în vara 1942
54. <i>Document</i>	Stelian Tănase	Ghiță Ionescu - Documente
63. <i>Recenzii</i>	Silviu Șerban	Democrațiile statelor post-comuniste și testarea “ipotezei lui Churchill” Richard Rose, William Mishler, Christian Haerpfer – <i>Democrația și alternativele ei</i>

Revista Sfera Politicii apare cu sprijinul
NATIONAL ENDOWMENT FOR DEMOCRACY

Dualismul guvernării și confruntarea electorală

CRISTIAN PÎRVULESCU

In 2003 the Romanian political life was dominated by electoral debates and events – the idea of anticipate elections, the referendum for the Romanian Constitution, the debate on electoral calendar and legislation. 2004 will be an electoral year and in the same time a test of the maturity level of the main political actors. The electoral priorities especially those of the Social Democrat Party will have to be reconciled with the economic agenda and the musts of European integration. The article highlights the electoral, doctrinal and legislative imperfections of this pending electoral year and concludes that holding more than one electoral confrontation in the same year – as happening in Romania – will transform the participative citizen into a quiet audience.

Dacă anul 2003 a început și s-a sfârșit sub semnul alegerilor – al alegerilor anticipate, temă ce agita scena publică înaintea sărbătorilor de iarnă în 2002, al referendumului pentru revizuirea Constituției în vară și toamnă sau al calendarului electoral și al legislației electorale în decembrie, anul 2004, deși an electoral, va reprezenta totodată și un test de maturitate politică. Prioritățile electorale, în special ale partidului de guvernământ, vor trebui conciliate cu cele economice și cu agenda externă, în primul rând a integrării europene. Cum însă 2004 este un an electoral și în Europa (alegerile pentru Parlamentul european) și în SUA (alegerile congresionale și prezidențiale vor avea loc pe 2 noiembrie), prioritățile reformei economice vor fi mai ușor de negociat cu partenerii aflați în circumstanțe relativ asemănătoare.

2003 – anul aranjamentelor pre-electorale

Anul 2003 fost un an al aranjamentelor juridico-politice preelectorale. Deși discutate în 2002 legile privind modelarea sistemului politic (lega partidelor, legea finanțării partidelor, legea vânzării sediilor de partid, amendarea legii alegerilor parlamentare prin introducerea Autorității Electorale Permanente) au fost definitive și promulgate în 2003. Menite să pregătească anul electoral 2004, dar și să contribuie la construcția unui cadru juridico-politic pentru bipolarism, dacă nu pentru bipartidism, legile enunțate mai sus au fost obiectul unui consens relativ al partidelor politice parlamentare. Pe această cale partidele parlamentare au încercat să creeze un spațiu care să limiteze numărul de competitori și să descurajeze apariția unor noi partide politice. În egală măsură legile electorale, în măsura în care lucrările comisiei parlamentare pentru reforma electorală vor fi blocate prin sistemul de proceduri

instituit (votul de 2/3 pentru problemele de principiu: tipul sistemului electoral, numărul de tururi de scrutin, etc.), vor fi amendate în același sens (introducerea pragului electoral național pentru alegerile locale, introducerea criteriilor de înregistrare pentru organizațiile minorităților etnice).

În afara subiectelor direct sau indirect electorale, dar strâns corelate cu aceasta, în 2003 teme precum corupția și eficientizarea guvernării au provocat, uneori sub presiunea discretă a partenerilor occidentali, alteori datorită contextului și riscurilor mediatice, reacții precum asumarea răspunderii Guvernului asupra legii „anticorupție”, remanierea guvernamentală din vara anului și demisiile ministeriale din octombrie. Fracturată și limitată în acțiunile sale, opoziția democratică din Parlament a reușit să creeze premisele unei echilibrări, fie și relative, a vieții politice românești, prin apariția alianței PNL-PD. Odată cu consolidarea acestei alianțe, bipolarizarea devine posibilă, ceea ce a condus la reacția doar aparent paradoxală a PRM și a liderului acestui partid de a schimba tactica mediatică pentru a contrabalansa noua structură politică.

Cel mai important moment al anului 2003, reforma Constituției, a fost un proces politic ambivalent: pe de o parte a produs câteva modificări importante, pe de altă parte a amânat rezolvarea unor tensiuni instituționale generatoare de crize. Conflictul constituțional dintre cele două laturi ale executivului – Președintele și Guvernul – nu a cunoscut o rezolvare, iar întrebarea cine are preeminență în politica românească nu are (și nu va avea curând) un răspuns satisfăcător. Organizarea referendumului a ridicat o serie de semne de întrebare privind legalitatea unor proceduri (utilizarea excesivă a urnei volante, promisiunea de foloase materiale celor ce participau la vot), iar apropierea anului electoral a amplificat aceste temeri.

Restructurare guvernamentală și control politic

Demisiile miniștrilor Mircea Beruran, Șerban Mihailescu și Hildegard Puwak (și ca urmare a unor scandaluri de presă îndelungate) a doua zi după referendumul pentru revizuirea Constituției, a readus în atenția publică tema restructurării guvernamentale și a constituit totodată o tactică de contracarare a criticilor referitoare la organizarea referendumului. Numirea înlocuitorilor celor trei miniștri demisionați, realizată aproape de expirarea termenului constituțional de 45 de zile, a consolidat tendința primului-ministru de a controla autoritar guvernul. Noii miniștri (numiți fără nici o consultare sau aprobare parlamentară, ceea ce presupune revenirea la practica prezidențialistă a numirii miniștrilor în cazul remanierii), Alexandru Fărcăș la Ministerul Integrării Europene, Ovidiu Brînzan la Ministerul Sănătății și Eugen Bejenariu, ministru coordonator al Secretariatului General al Guvernului (numit mai devreme), demonstrează creșterea controlului primului-ministru asupra echipei guvernamentale, dar și a PSD, fiind un indicator al raportului de forțe din interiorul executivului și al partidului de guvernământ. Fără funcții importante în PSD, necunoscuți publicului, dar atașați premierului, noii miniștri întăreau imaginea de guvern puternic personalizat, centrat pe lider.

După decembrie 2000, când Adrian Năstase a devenit prim-ministru, o nouă practică guvernamentală s-a impus. Accentuând simbolic rolul șefului guvernului, încă de la începutul mandatului său, primul-ministru prezenta funcționarilor din ministere, în lunile decembrie 2000 și ianuarie 2001, noii miniștri, sugerând un transfer limitat de autoritate către aceștia. Un ritual politic era inaugurat pentru a sublinia personalizarea puterii. Cum executivul românesc este bicefal, președintele și primul-ministru împărțindu-și domeniile de autoritate - primului revenindu-i cu prioritate politica externă, apărarea țării și ordinea publică, celui de al doilea restul - noul ritual identifica mai clar persoana șefului guvernului, rolul său de unic deținător al deciziei executive în sfera guvernamentală. Atunci, ca și mai târziu, în 2002-2003 în timpul dezbaterilor privind modificarea Constituției, Adrian Năstase nu părea interesat de contradicțiile și limitele funcției prezidențiale spre care se presupune că s-ar îndrepta, dacă nu aspirațiile sale, în orice caz interesele partidului său. Guvernul colegial descris vag în Constituția României din 1991 și prevăzut în legea 37/1990 a cunoscut o transformare importantă prin Legea 90/2001. Dacă guvernul rămâne și în noua lege din 2001 un organ colectiv de decizie, căci principala sa funcție se manifestă prin instituția ședințelor de guvern, deciziile se adoptă prin consens sau dacă acesta nu există, pe baza hotărârii primului-ministru. Formal, primul-ministru dispunea de o putere sporită, dar aceasta trebuia să fie dublată și de con-

trolul asupra partidului său. De la transformarea PDSR în PSD, tot în 2001, la primirea acestui partid ca membru cu drepturi depline în Internaționala Socialistă, Adrian Năstase a urmărit depășirea moștenirii iliesciene. Dar criza de succesiune din interiorul acestui partid nu a avut încă loc, iar strategiile, deși nu par a fi eludare, nu au condus la o situație stabilă, căci transformarea PSD rămâne incompletă și la nivel local neconvingătoare, iar posibila revenire a fondatorului mitic al partidului la sfârșitul lui 2004, odată cu încheierea ultimului său mandat prezidențial, în condițiile unei posibile victorii a actualului prim-ministru în alegerile prezidențiale, va presupune schimbarea rolurilor. Întrebarea cine este „delfinul”, moștenitorul tronului desemnat de titular, pare deci să-și fi găsit răspunsul deoarece, anunțată remaniere guvernamentală presupune preluarea, prin asociere, de către primul-ministru, a domeniilor rezervate constituțional președintelui și transferarea atribuțiilor guvernamentale (economice și sociale) către cei doi viceprim-miniștri. Articolul 87 din Constituția României definește aceste domenii rezervate președintelui ca fiind politica externă, apărarea țării și ordinea publică, deci concentrarea primului-ministru asupra acestor teme anunță deja un prezidențiabil, iar simbolic, și un succesor.

Contextul politico-juridic al alegerilor

Noile numiri de miniștri confirmă această tendință. Tot mai mulți miniștri din actualul Guvern nu dispun de forța politică care să le permită o minimă autonomie decizională. Începută prin ritualul prezentării miniștrilor și transferului limitat de autoritate, tendința de personalizare a guvernării și-a pus amprenta asupra practicii guvernamentale de după decembrie 2000. Puternica tendință guvernamentalistă care se dezvoltă astfel, intră însă în opoziție cu prezidențialismul estompat practicat de Ion Iliescu. Criza instituțională privind preeminența politică a președintelui sau a primului-ministru își va găsi probabil o soluție abia după viitoarele alegeri prezidențiale.

La începutul anului 2004 confuzia politică dă nota dominantă spațiului public românesc. Mai întâi *confuzia constituțională*. Deși revizuirea Constituției a fost o prioritate a anului 2003, conflictul dintre cele două laturi ale executivului – Președintele și Guvernul – nu a cunoscut o rezolvare, iar întrebarea cine are preeminență în politica românească nu are (și nu va avea curând) un răspuns satisfăcător. Președintele ales, mai nou, pentru cinci ani, are legitimitatea conferită de votul direct ce îi asigură posibilitatea de a utiliza cele trei domenii rezervate constituțional (apărarea națională, relațiile internaționale și ordinea publică) pentru a-și asigura o poziție avantajoasă în raport cu Guvernul. Șeful Guvernului, chiar dacă președinte al partidului de guvernământ, nu are libertate de manevră, iar relațiile dintre cele două

instituții, ca și dintre persoanele ce le ocupă, sunt de o ambiguitate paralizantă. Și controversele, și convergențele dintre cei doi capi ai executivului românesc dau impresia unor permanente improvizații.

Mai apoi *confuzia electorală*. Tema alegerilor, calendarul și sistemul electoral pentru 2004 creează imaginea lipsei de coerență. Scenariile se înmulțesc, strategiile se multiplică, raporturile politice se tensionează, dar electoratul rămâne indiferent, dacă nu ostil. După eșecul mobilizării electoratului la referendumul pentru modificarea Consituției reforma sistemului de vot a devenit un *leit motiv* al discursului public. După ce subiectul parcursese deja câteva cicluri ulterior alegerilor din 2000 și ajunsese, în vara acestui an, la etapa comisiei electorale din Parlament, nevoia unui răspuns articulat la un orizont social de așteptare a luat forma unor proiecte de legi electorale conciliabile doar în condițiile existenței unui consens politic (majoritar în varianta PSD, mixt în varianta DA și PUR, proporțional în variantele UDMR și PRM). Cu șase luni înaintea alegerilor locale regulile jocului rămân incerte, iar amenințarea cu schimbarea acestora este parte a strategiei de negociere între partide.

În al treilea rând *confuzia doctrinară*. Partidele românești se revendică de la curente occidentale. De cele mai multe ori etichetele (vest)europene se aplică pe produse politice pur românești. Când șefii locali ai partidului de guvernământ, proaspăt devenit membru al Internaționalei socialiste, sunt importanți oameni de afaceri, când contribuțiile financiare sunt mai importante decât angajarea politică, când politicile sociale în favoarea celor dezavantajați sunt afirmate de partidele teoretic patrimoniale, și toate acestea într-o țară ce nu este nici postindustrială, nici post modernă, reperele ideologice clasice nu mai sunt folositoare.

În al patrulea (dar nu în ultimul) rând *confuzia orientării*. De dată aceasta este vorba despre public ce reacționează confuz la confuzia generalizată. Nici stânga, nici dreapta nu au în România o dimensiune occidentală, nici europenismul sau atlantismul nu sunt decât vagi intuiții ale unei prosperități miraculoase. Stânga în sens politic și social se-a constituit la începutul secolului al XX-lea printr-o mutație ideologico-semantică și o triplă mișcare de respingere: a socialismului național care a basculat spre extrema contrară (extrema dreaptă), a republicanismului liberal ce a alunecat spre centru dreapta, și a radicalismului cu tendință autoritaristă care va fi integrat în zona moderată a naționalismului. Dar nașterea clivajului poate fi certificată doar din momentul în care acesta este adoptat de marele public, deci de când comportamentele de stânga și de dreapta devin vizibile și sunt interiorizate. Ori un recent sondaj (Barometru de Opinie Publică al Fundației pentru Societate Deschisă din noiembrie) arată că termenii de stânga și dreapta în sens politic sunt

cunoscuți de 49% dintre români, dar doar 29% pot să se plaseze pe o scală de șapte dimensiuni (9 indicând centrul, 9 plasându-se spre stânga și 11 spre dreapta, dar pozițiile 3 și 6 - altfel spus centru stânga sau centru dreapta - sunt indicate de câte 5%). Când se cere celor chestionați să asocieze un cuvânt stângii sau drepte politice, 31% asociază ca prim cuvânt comunismul stângii, iar câte 14% asociază stânga fie opoziției, fie partidului de guvernământ, iar pentru ca starea de confuzie să fie totală, dreapta este asociată ca prim cuvânt cu „ceva pozitiv” de 15%, iar cu opoziție de 13%. În ce privește PRM, pentru 5% acest partid este asociat, ca al doilea cuvânt, cu stânga, iar 9% îl asociază, ca prim cuvânt însă, cu dreapta.

Confuzia candidaturilor pentru președinție pare parte a strategiilor electorale, dar are consecințe asupra motivării electoratului. După experimentele din 1996 și 2000 consultanța electorală străină a devenit un standard de status pentru partidele ambițioase, ca vila sau automobilul occidental de lux pentru noii îmbogățiți. Ca o strategie de complexare a adversarilor, partidele anunță angajarea consultanților ca pe o garanție a victoriei. Pentru alegerile românești din 2004 experiența alegerilor prezidențiale americane din 1992 este revelatoare: Bill Clinton (44.900.000 de voturi și 370 de electori) a câștigat alegerile pentru că voturile conservatoare au fost împărțite între George Bush (39 100000 de voturi și 168 de electori) și Ross Perot (19 700 000 de voturi și nici un elector). Or două din grupările de experți ce se pare că vor fi prezente pe piața electorală românească, GCS (Greenberg, Carville și Shrum) și Dick Morris sunt foști consilieri ai campaniilor Clinton 1992 și 1996.

Cumularea tuturor confruntărilor electorale într-un an, așa cum se întâmplă în România, conduce la inerție politică, transformând cetățeanul într-un spectator fără putere. Apatia, absenteismul, dezgustul pe care sondajele de opinie le dezvăluie au printre cauze și această strategie prin care partidele și-au rezervat o lungă perioadă de repaus electoral. Creșterea gradului de participare cetățenească, în primul rând a participării electorale, ar trebui să devină o prioritate a partidelor politice care să asigure legitimitatea necesară guvernării. Centrarea dezbaterii asupra problemelor tehnice nu este în măsură să creeze un nou cadru al participării politice. Examen al democrației românești, alegerile din 2004, dezvăluie mai degrabă un spațiu politic dominat de partitocrație, sistemul de partide cu partid hegemon caracteristic României nefiind prielnic unei participări cetățenești.

CRISTIAN PÎRVULESCU - analist politic. Lector univ. dr. la SNSPA, autor a numeroase studii, articole, proiecte de cercetare și lucrări în domeniul științelor politice (*Politici și instituții politice, Partide și sisteme de partide* etc.). Președinte al Asociației Pro Democrația.

La debut de an electoral

ALEXANDRU RADU

The electoral campaign for the 2004 elections effectively started in the first days of January 2004. The political actors either old or new got involved in the effervescence of the electoral process even earlier than they did last electoral year (2000). By comparing those two electoral years (2000 and 2004) the article tries to highlight the new tendencies and maybe a reorganization of post-communist political model.

În 2004, cel de al patrulea și ultimul an cu calendar electoral complet după 1990, campania electorală a început, se poate afirma cu certitudine, încă din primele sale zile. Mai devreme și mai pregnant decât în anii electorali precedenți, actorii politici, fie cei vechi, fie alții noi, au intrat în efervescența pregătii alegerilor, parlamentare și prezidențiale în primul rând. Dar *americanizarea* politicii românești, deși poate cea mai vizibilă, nu este și singura schimbare. În fapt, 2004 se anunță a fi diferit de precedentul an electoral într-o măsură atât de mare încât apare justificată întrebarea dacă nu suntem martorii recompunerii modelului politic postcomunist. Deocamdată, îmi propun doar a sublinia câteva din tendințele acestuia, așa cum se prefigurează ele la începutul lui 2004, în comparație cu realitatea politică de acum patru ani. O schiță a acesteia este, de aceea, necesară mai întâi.

Acum patru ani

La debutul anului 2000, competiția politică continua să fie dominată de confruntarea dintre Convenția Democratică din România (CDR) și Partidul Democrației Sociale din România (PDSR), cele două formațiuni care constituiau axa centrală a politicii încă din 1992¹. CDR s-a constituit, spre sfârșitul lui 1991, cu scopul declarat de a fi alternativa politică la stânga reprezentată de Frontul Salvării Naționale și, ulterior, de PDSR, dizidență formală a primului din 1992, sub numele inițial de Frontul Democrat al Salvării Naționale². Prima lor înfruntare electorală directă a avut loc în urmă cu 12 ani, cu ocazia alegerilor locale din primăvara anului 1992.

Convenția, principala formațiune politică a guvernării în mandatul 1996-2000, și partidul lui

Ion Iliescu, principalul partid de opoziție după pierderea alegerilor din 1996, monopolizau piața politică adunând, împreună, circa 65% din opțiunile de vot ale românilor. Barometrul de opinie publică din noiembrie 1999 credita PDSR cu 46% din intențiile de vot, acordându-i Convenției 17%. Totuși, un al treilea competitor se anunța a fi Alianța pentru România (ApR), desprinsă din PDSR în 1997, ce amenința a-i lua locul Convenției și a deplasa astfel confruntarea de pe axa centrală spre stânga eșichierului politic. Debalansarea nu se va petrece însă sau, oricum, nu din vina ApR. Barometrul de opinie publică din martie 2000, care confirma tendința PDSR (47%), punea în evidență o scădere a ponderii electorale a CDR (15%), dar și deprecierea susținerii populare pentru ApR, de la 13% la 10%.

Ceilalți actori politici mai importanți erau Partidul Democrat (PD), Uniunea Democrată a Maghiarilor din România (UDMR) și Partidul România Mare (PRM), formațiuni, cotate de sondaje într-un palier electoral sub 10%, aparținătoare și ele primului val partidist postcomunist. În fine, tabloul era completat cu competitorii politici minori, partide deja cunoscute publicului de la alegerile precedente sau, precum Alianța Națională Creștin Democrată (ANCD), Partidul Popular (PP) și Alianța Națională (AN), dizidențe ori combinații ale partidelor tradiționale.

Pe o scenă politică lipsită de actori politic noi în sensul propriu al termenului, anchetele sociologice puneau în evidență tendința rotativei guvernamentale: pe de-o parte, ascensiunea PDSR, pe de altă parte, declinul coaliției guvernamentale, contabilizat în contul CDR, în mod deosebit al PNȚCD, traiectorii conturate încă de la sfârșitul lui 1998. Cu

excepția creșterii popularității ApR, spectaculoasă de altfel, dar, cum s-a văzut, conjuncturală, nici o altă schimbare importantă nu era evidențiată la acel moment³. În aceste condiții, câștigătorul celor trei categorii de alegeri din 2000 era anticipat cu destulă certitudine încă de la începutul anului. Nu însă și parcursul excepțional al CDR.

Totuși, viitorul Convenției ca formațiune politică era nesigur ca urmare a intenției anunțate de liberali de a ieși de sub hegemonia țărănistă și de a participa ca partid independent la alegerile locale. Protocoalele încheiate pe 18 februarie, prin care se conveneau ieșirea PNL din CDR pentru scrutinul local și posibilitatea refacerii Convenției în perspectiva scrutinului general, deși puneau o anumită ordine în tabăra cederistilor, nu constituiau decât o soluție provizorie. Schimbarea propriu zisă avea să se producă în a doua jumătate a anului.

Nu în ultimul rând, configurația partidistă a momentului continua tendința din anii anteriori, în sensul aprecierii constante a primului partid. Raportându-ne la tipologia lui Blondel, în perioada 1996-2000, România a experimentat o formulă de tip multipartidist cu partid dominant, chiar dacă „cu defect”⁴. Faptul că, la începutul lui 2000, PDSR depășea, în sondaje, ponderea de 40%, diferența față de al doilea partid crescând la circa 25%, arăta posibila corectare a defectului sistemic și chiar transformarea partidului dominat în partid predominant.

Rezumând, la începutul anului 2000, competitorii principali erau PDSR și CDR, într-un plan secund aflându-se celelalte partide consacrate. Ca și în 1992, și în 1996, axa centrală a politicii era cea a confruntării dintre aceleași două formațiuni principale care și-au adjudecat, pe rând, guvernarea în mandatele precedente. Situația era similară și din perspectiva competiției prezidențiale, principalii doi candidați fiind cei ai PDSR și CDR, aceiași ca și în urmă cu patru, respectiv opt ani. Sub aspectul configurației, sistemul de partide se ordona după regulile instituite încă în 1992, cu tendința către formulă cu partid dominant. Pe de altă parte, spre deosebire de scrutinele precedente, rezultatul confruntării pe axa principală era, practic, cunoscut deja, sondajele indicând cu destulă certitudine câștigătorul triplei competiții electorale. Mai trebuie adăugat că în ianuarie 2000, și nici mai târziu în decursul anului nu s-a pus problema revizuirii sistemului electoral, după cum reforma politică era mai degrabă o temă de seminarii.

Patru ani mai târziu, la debutul lui 2004, suntem într-o cu totul altă situație. Ea este rezultatul alegerilor din 2000, al evoluțiilor postelectorale dar

și, în bună măsură, al schimbărilor intervenite între timp în modul de a face politică, în managementul partidelor politice.

O nouă axă centrală

Mai întâi, de pe axa centrală a politicii lipsește CDR, respectiv PNȚCD, artizanul acesteia. Convenția și-a încheiat istoria odată cu eșecul electoral din noiembrie 2000, iar PNȚCD a devenit unul dintre partidele extraparlamentare. Lucrurile sunt bine cunoscute, dar merită a zăbovi asupra semnificației lor. În esență, s-a pus punct formulei politice bazate pe echilibrul dintre *stânga fesenistă*, întruchipată de FDSN și, apoi, PDSR, și *dreapta antifesenistă*, reprezentată de CDR, respectiv de PNȚCD și celelalte două partide istorice. Formula a funcționat timp de opt ani și părea a reprezenta modelul politic românesc postcomunist. Alegerile însă l-au invalidat. În bună măsură, situația era comparabilă cu cele rezultate în urma alegerilor parlamentare din 2001 din Polonia și Bulgaria, țări în care, de asemenea, electoratul a decis altfel decât o făcuse până atunci⁵. Dar în România schimbarea a fost încă și mai radicală, unul dintre polii politici tradiționali dispărând pur și simplu din viața politică, iar celălalt cunoscând un proces de reformare. Consecința, din perspectiva sistemului partidist, a fost instituirea unei configurații dezechilibrate, de factura multipartidismului cu partid dominant sau, mai degrabă, a ceea ce Giovanni Sartori numea sistem cu partid predominant. Câștigător detașat al alegerilor parlamentare și prezidențiale, PDSR (citește Polul Democrației Sociale din România) a deținut, în primii trei ani ai mandatului, o poziție hegemonică în sistem. Abia în a doua jumătate a anului 2003 au început să apară semnele conturării unei tendințe de contrabalansare a Polului, urmare a concretizării strategiei politice comune a liberalilor și democraților.

Locul CDR este astăzi ocupat de Alianța „Dreptate și Adevăr” (D.A.), un actor politic nou venit pe scena politică, deși constituit din partide consacrate, dintre care unul fost component al Convenției, iar celălalt provenind din vechiul FSN. Între vechea CDR și noua alianță politică, recunoscută oficial, printr-o decizie a Tribunalului București, chiar în ianuarie 2004, sunt prea puține legături pentru a putea vorbi de continuitate. În fapt, diferențele sunt atât de pregnante încât este caduc a insista prea mult asupra lor. Merită însă reamintit, pe scurt, parcursul celor două partide în ultimii patru ani⁶. PNL, fondator al CDR, în 1991, pe care a părăsit-o definitiv în urma scrutinului local din

2000, alegând a participa independent la parlamentarele și prezidențialele din toamna aceluiași an, reeditând performanța electorală din 1990, este cu totul al partid. Noul PNL are în frunte, din august 2002, un președinte ne-liberal, Theodor Stolojan, și, în general, o conducere ruptă de tradiția liberală. Apoi, fizionomia partidului este diferită, în principal ca urmare a fuziunii de aperiști produsă în 2001, după cum, depășind lunga și dramatica etapă a fărâmițării, PNL de astăzi este o construcție politică stabilă aflată în expansiune. De cealaltă parte, PD a trecut și el printr-o serie de înnoiri, cea mai importantă fiind înlocuirea, în mai 2001, a liderului său istoric, Petre Roman, cu Traian Băsescu, un politician cu un stil total opus celui al fostului președinte. Acestea sunt, deci, partidele care, din ianuarie 2004, compun în mod oficial Alianța D.A.

Celălalt competitor al axei centrale politice este, la prima vedere, același partid din 2000. Într-adevăr, dintr-o perspectivă diacronică, noul PSD este, în bună măsură, continuatorul politic al vechiului PDSR și, deci, al FDSN și FSN. Contribuie la această înțelegere și rolul decisiv jucat constant de Ion Iliescu în viața acestor formațiuni politice. Ca atare, PSD poate fi considerat un ultim produs al *stângii feseniste*. Totuși, o asemenea etichetă este simplistă și deloc atentă la diferențele dintre PSD din 2004 și PDSR din 2000, unele majore. Ca partid, PSD s-a constituit în anul următor alegerilor, respectiv pe 16 iunie 2001, ca urmare a fuziunii dintre PDSR și PSDR, partidul istoric al social-democraților, fost component, până în 1995, al CDR. Fuziunea cu PDSR rămâne un eveniment politic singular în istoria politică a României postcomuniste: ea consemnează contopirea, de neconceput în urmă cu patru ani, a două partide situate în întreaga perioadă anterioară pe poziții de clară adversitate⁷. Noul PSD căpăta astfel blazonul social-democraților tradiționali, o importantă schimbare la față pentru vechii pedeseriști. Fuziunea se adăuga eforturilor președintelui Adrian Năstase de a rupe legăturile partidului cu tradițiile *stângii feseniste*, concretizate, printre altele, într-un nou discurs politic sau în reformarea aparatului de partid, dar și în tensionarea relațiilor cu Ion Iliescu⁸. Dar cea mai importantă schimbare a partidului s-a produs la nivelul structurii sale, dominată acum de grupul politicianilor pragmatici, în general oameni mai tineri, cu o avere personală importantă și prea puțini legați de idealurile revoluționarilor fesenști.

Pe scurt, axa centrală a politicii și-a schimbat radical configurația comparativ cu situația din urmă cu exact patru ani. Actorii politici principali ai

momentului sunt, deci, Partidul Social Democrat (PSD) și Alianța „Dreptate și Adevăr” (D.A.), formațiuni ale căror legături cu trecutul sunt mai degrabă slabe, deși în grade diferite. Există însă, ca și la începutul lui 2000, un al treilea competitor cu potențial electoral. Rămâne de văzut dacă PRM își va fructifica acest potențial sau va avea soarta Alianței pentru România din 2000.

Noi competitori

La polul opus, în zona competitorilor minori, în general mai aglomerată și instabilă decât prima scenă politică, regăsim astăzi câteva formațiuni care, deși sunt încă dificil de integrat într-o anumită categorie, au în comun faptul că nu se mai originează în vechiul model partidist. Cel puțin trei exemple pot fi invocate.

Unul este cel al Uniunii pentru Reconstrucția României, care, în ciuda numelui cu rezonante post-decembriste, este o formațiune complet diferită de cele consacrate, cu noi lideri, tineri, și cu o nouă politică. Un alt exemplu, mult mai cunoscut, este Acțiunea Populară. Debutând ca o mișcare civică, AP s-a transformat în partid politic la scurtă vreme de la lansare, primul său congres fiind organizat la mijlocul lunii iulie 2003, cu Emil Constantinescu președinte, fosta stea politică a fostei CDR, secundat în general de politicieni proveniți din structurile acesteia și din anturajul său prezidențial. Așadar, un partid de „foști”, apropiat de structurile Convenției, dar căreia nu-i este continuator direct. Motivul principal ar fi acela că AP s-a constituit și există în „contra” artizanului CDR. În fapt, am putea spune că, propunându-și să contureze o nouă dreaptă creștin-democrată, AP reprezintă o negare a cuplului PNȚCD-CDR. Pe scurt, AP este un partid nou, constituit pe o structură electorală tradițională. Partidul Noua Generație (PNG) este cel de al treilea exemplu, un partid nu tocmai nou – el există totuși de la începutul anului 2000 –, revenit brusc în atenția publicului la începutul acestui an ca urmare a „prelucrării” de Gigi Becali. Dar nu manevra în sine îl face deosebit – bunăoară, în urmă cu patru ani, Radu Vasile, după plecarea forțată din PNȚCD a „preluat” un partid deja existent, Dreapta Românească, transformându-l în Partidul Popular –, ci persoana noului lider: un binecunoscut personaj din lumea afacerilor, dar un non-politician. PNG este astfel primul partid din România la conducerea căruia vine de un om bogat și cu notorietate socială ce aspiră și la consacrarea politică. Până acum, lucrurile se petreceau invers.

Partidele exemplificate mai sus, deși minore sub aspect electoral la momentul actual, sunt impor-

tante dintr-o altă perspectivă. Ele par a fi răspunsuri particulare la o problemă generală a sistemului politic românesc, deseori invocată ca fiind capitală – aceea a uzurii clasei politice și, ca atare, a nevoii de a o reforma. Cel puțin, ne putem întreba dacă asemenea partide sunt exponente ale unui nou val partidist, al doilea după 1989.

O nouă configurație partidistă

Transformările petrecute la nivelul axei politice principale își au corespondentul, în mod firesc, în reconfigurarea formulei partidiste. Două sunt principalele schimbări produse aici, comparativ cu începutul precedentului an electoral. Pe de-o parte, există o dinamică diferită a principalilor competitori, mult mai echilibrată decât în urmă cu patru ani. Partidul aflat la guvernare, deși înregistrează o scădere constantă a susținerii electorale, își menține poziția câștigată în alegeri, și încă la o cotă superioară. În același timp, preferințele pentru celălalt actor principal sunt în creștere, dar nu suficiente pentru a-l urca mai sus de locul secund⁹. Cu alte cuvinte, erodarea PSD nu este spectaculoasă, și nici ascensiunea Alianței D.A., privită ca întreg. E adevărat, dacă ne referim la traiectoriile partidelor ei componente, va trebui să remarcăm progresul înregistrat în primul rând de PNL, ce are o cotă de circa trei ori mai mare decât în alegeri și aproape dublă față de PD, dar lucrul are importanță mai degrabă pentru raporturile dintre cele două partide ale Alianței. Ar mai trebui adăugat că partidul de pe poziția a treia oscilează pe o traiectorie al cărui vârf nu mai atinge procente din alegeri. Din această perspectivă, radiografia ultimului an arată în felul următor:

Partidul	Nov. 2002	Ian. 2003	Aug. 2003	Oct. 2003	Nov. 2003
PSD	49%	47%	44%	43%	42%
D.A.*	22%	25%	28%	30%	28%
PRM	15%	15%	16%	17%	18%

* până în octombrie 2003 procente pentru Alianța D.A. reprezintă suma celor ale PNL și PD.

O consecință a acestei situații este faptul că nu putem prevedea rezultatul confruntării electorale pe axa ei principală. Pe vremea aceasta, în urmă cu patru ani, știam deja cine va câștiga alegerile parlamentare. Problema în discuție era doar cea a procentelor: peste sau sub limita partidului dominant. La debutul anului 2004, lucrurile stau diferit, competiția electorală fiind deschisă. „Lupta electorală – aprecia directorul CURS, Sebastian Lăzăroiu – va fi foarte strânsă și cred că liderii Alianței se iluzionează dacă își închipuie că vor câștiga detașat.

La fel, nici PSD nu poate fi sigur că va obține un nou mandat”¹⁰. S-ar putea spune că alegerile au miză, ceea ce nu s-a întâmplat în noiembrie 2000.

Pe de altă parte, noul echilibru politic al momentului pune în evidență tendința sistemului partidist de a evolua într-o altă direcție. Am arătat deja că, în urmă cu patru ani, configurația sistemică, arătată de sondaje, era cea a unui multipartidism cu partid dominant. Ea a fost confirmată de rezultatul alegerilor parlamentare, cotele electorale ale primelor două partide încadrându-se aproape perfect în parametrii categoriei (primul partid – 36% din voturi și 45% din mandate; al doilea partid – 21%, respectiv 25%; pondere electorală cumulată – 57%; diferența – 17%; indicele N=3,37). În următorii trei ani, uzând de mijloace politice și administrative, PSD și-a apreciat constant poziția parlamentară, ajungând să dețină, la începutul sesiunii parlamentare din 2003, majoritatea absolută a mandatelor de deputați și senatori. La acel moment, de asemenea, PSD ar fi fost votat de 45% dintre români, cu circa 10% mai mult decât în alegeri. Din perspectiva categoriei partidiste, aceste date indicau o configurație multipartidistă cu partid predominant, destul de aproape de formula atipică, a sistemului „cu un partid și jumătate”, practică în urma alegerilor din 1990. Teoretic, o asemenea formulă are șanse reduse de a se menține pe termen lung, dat fiind dezechilibrul sistemic ce o caracterizează. Practic, ea a fost invalidată prin creșterea ponderii Alianței D.A. în intențiile de vot ale românilor, pe fondul deprecierei moderate a PSD. În noiembrie 2003, raportându-ne încă o dată la tipologia partidistă a lui Blondel, procente amintite mai sus situează

formula sistemică mai aproape de bipartidismul imperfect. Standardul categoriei spune că ponderea electorală cumulată a primelor două partide se situează, de regulă, între 75-80%, în condițiile unei diferențe de circa 10%. În România, primele două formațiuni ar aduna 70% din voturi, cu o diferență redusă la 14%, mai mică decât procente ale celui de al treilea partid. E drept, configurația partidistă reproduce mai vechiul defect sistemic dat de faptul că unul dintre principalii competitori este, în fapt, o alianță de partide, și nu o formațiune unitară. Totuși, tendința spre bipartidism este evidentă. Ar mai fi de adăugat că noua formulă sistemică presupune o altă logică a confruntării politice, bazată, în principal, pe atragerea nehotărâților și pe proiectarea formulei guvernamentale.

Confirmarea configurației bipartidiste, la alegerile din toamnă, ar fi nu numai o premieră pen-

tru România, dar și un semn al normalității politice. Deocamdată, putem spune cu siguranță că astăzi confruntarea pe axa sa centrală este mult mai echilibrată.

NOTE

¹ Alfred Bulai, *Mecanisme electorale ale societății românești*, București, Editura Paideia, 1999, p. 98.

² Pentru detalii, vezi cartea mea, *Nevoia schimbării. Un deceniu de multipartidism*, București, Editura „Ion Cristoiu”, 2000.

³ Din această perspectivă, clasarea PRM pe locul secund în alegerile parlamentare și calificarea liderului său, Corneliu Vadim Tudor în turul secund vor fi, într-adevăr, surprizele electorale ale anului.

⁴ Termenul a fost utilizat de George Voicu, cu referire, în principal, la natura neunitară a formațiunii câștigătoare, CDR, fapt care amplifică multipartidismul (vezi G. Voicu, *Pluripartidismul*, București, Editura All, 1998).

⁵ În Polonia, Acțiunea Electorală Solidaritatea, aflată la guvernare din 1997, a pierdut noul scrutin parlamentar, rămânând și în afara parlamentului; în Bulgaria, alegerile au fost câștigate de o formațiune politică nouă, Mișcarea Simeon II, în dauna celor două mari partide tradiționale care și-au păstrat însă reprezentarea parlamentară.

⁶ Despre evoluțiile postelectorale ale PDSR (PSD), PNL și PD, vezi lucrarea mea *Partidele politice românești*, București, Editura Paideia, 2003; vezi și *Prefața unei alianțe*, în „Sfera politicii”, nr. 105/2003.

⁷ Reamintesc că inițiatorul de drept al CDR a fost PSDR, liderul său de atunci, Sergiu Călinescu, propunând liberalilor și țărăniștilor, încă pe 15 septembrie 1990, o strategie unitară anti-FSN.

⁸ E foarte adevărat că mai târziu, de pe la mijlocul lui 2003, PSD s-a reîntors către stânga pedeseristă, dar această mișcare necesită o discuție separată.

⁹ Totuși, în mediul urban, arată un sondaj CURS, realizat în perioada 18 noiembrie- 3 decembrie 2003, Alianța D.A., cu 35% din intențiile de vot, depășește PSD cu 1%.

¹⁰ „Adevărul”, nr. 4203/7.01.2004.

ALEXANDRU RADU - conferențiar dr la Universitatea Creștină “Dimitrie Cantemir”, autor al lucrărilor *Fenomenul partidist*, *Nevoia de schimbări*, *Partidele politice din România după 1989* etc.

SEMNAL

Emil Stan

Spațiul public și educația la vechii greci

Editura Institutul European, Iași

Anul apariției: 2003

Descriere

Astăzi ca și atunci, în perioada Antichității grecești, educația se confruntă cu aceeași problemă: cum se poate media între valorile individualismului, întotdeauna indispensabile demnității umane, și valorile comunității, în absența cărora nici individul nu se mai regăsește pe sine.

Echilibrul între individual și social constituie o problemă care nu a cunoscut și nu poate cunoaște soluții viabile definitive sau extreme: orice soluție definitivă sau extremistă presupune alterarea demnității umane și, în mod evident, eliminarea sau distorsionarea gravă a educației.

Din cuprins:

- Adepții Physisului
- Adepții Nomosului
- Sub semnul relativismului
- Relația magistru-discipol
- Paideia ca tip de educație. ■

Hagen Schulze

Stat și națiune în istoria europeană

Editura: Polirom, Iași

Colecție: Construcția Europei

Domeniu: Istorie

An apariție: 2004

Cuprins

Apariția statului modern • Creștinismul și rațiunile statului • Ce înseamnă „națiune”? • Inventarea „națiunii poporului” • Statul național revoluționar • Statul național imperialist • Statul național totalitar.

Descriere

Traducere coordonată de Hans Neumann. Cartea descrie evoluția simultană a statului și a națiunii din Evul Mediu și până în prezent și o leagă de etapele istoriei culturale a Europei. Autorul reliefează contrastele dezvoltării statului în diferite părți ale Europei și arată cum conceptul de „stat” s-a contopit cu ideea de „națiune” în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. „Ideea modernă de națiune-stat”, argumentează Hagen Schulze, „își are originile în schimbările fundamentale ce au avut loc pe parcursul revoluțiilor industriale, politice și culturale din această perioadă”. ■

Opoziția extraparlamentară în anul 2003

FLORIN CIORNEI

The article focuses on the Romanian parliamentary opposition problems. The former leader party of the governmental coalition in 1996-2000, the National Peasant Christian Democratic Party (PNȚCD) has split in several different parties of which none may be considered as a potential real alternative for the existing parliamentary parties. In fact, the recent polls credit them no future on the political arena.

Rezultatele alegerilor din 2000 au făcut ca partidele care se aflaseră până atunci la putere să își schimbe radical situația. Din partide de guvernământ, toate în afară de UDMR și PSDR, s-au transformat în partide de opoziție. Însă cea mai dramatică schimbare de statut a cunoscut-o PNȚCD, partid lider al coaliției de guvernământ care nu a mai reușit nici măcar să accedă în Parlament. Situația precară în care se aflau partidele de opoziție în urma alegerilor din 2000, a făcut ca multă vreme să nu se poată vorbi decât simbolic de opoziția parlamentară. Partidele care nu reușiseră să pătrundă în Parlament au căzut într-o uitare întreruptă doar de scandalurile interne care le accentuau fărâmițarea (PNȚCD), fie doar atunci când făceau o fuziune cu un partid important (UFD, ApR).

Pe de altă parte, spectrul formațiunilor politice extraparlamentare s-a redus simțitor odată cu noua lege de organizare și funcționare a partidelor politice. De la un număr de 43¹ de partide care au depus liste cu candidați la alegerile din 2000 dintre care 36 nu au intrat în Parlament, au încercat să se reînregistreze doar 27². În urma fuziunilor petrecute au mai fost radiate din Registrul partidelor politice încă 4. Cu excepția partidelor parlamentare, doar 5 partide au primit până la sfârșitul lui 2003 decizia definitivă și irevocabilă de înregistrare. Sistemul de partide din România pare a se fi stabilizat. Noua lege a partidelor politice și anterioara creștere a pragului electoral pentru accesarea în Parlament sunt doar două dintre condițiile care vor concura ca numărul partidelor care au reprezentare în legislativ să fie din ce în ce mai redus.

Singurul curent doctrinar care nu a reușit performanța de a fi reprezentat în Parlament în

urma alegerilor din 2000 este cel popular/creștin-democrat. Creștin-democrația, nu numai că nu a trecut pragul electoral de 5% în momentul în care nu era scindată, dar eșecul în legislative a dus la fărâmițarea PNȚCD în 6-7 partide de “orientare” creștin-democrată sau populară (după modelul european), toate având în frunte câte un fost lider țărănist.

În aceste condiții, discuția despre evoluția opoziției extraparlamentare se referă direct la transformările din cadrul formațiunilor politice creștin-democrate. Acest curent doctrinar cu o reprezentare destul de bună la nivelul Parlamentului European se află la noi în plin proces de revendicare, ultimul pretendent la această masă fiind PUR dispus ca, de la umanismul social-democrat și trecut prin social-liberalism să încerce și puțină creștin-democrație.

Dintre partidele cotate cu șanse de a intra în Parlament la alegerile din 2000, dar care nu au reușit acest lucru, doar PNȚCD a avut dificultăți în a fuziona cu parteneri ideologic similari. ApR, partid desprins din PDSR și condus de Teodor Meleșcanu aflat într-un ritm accentuat de împrăștiere a organizațiilor locale s-a hotărât pentru liberalism și ceea ce a mai rămas după plecările la PDSR și PUR a fuzionat cu PNL. Participant la alegerile din 2000 sub umbrela CDR 2000, și după doi ani de anonim, UFD s-a îndreptat parțial către PNL și parțial către partidul lui Emil Constantinescu care tocmai atunci era în curs de constituire.

Partidul Național Țărănesc Creștin și Democrat

Pentru PNȚCD, anul 2003 a însemnat intrarea într-o situație de cvasistabilitate. După o serie

de lupte “fratricide” pentru putere, desfășurate între 2001 și 2002, situația se finalizează în primăvara anului 2003 cu un lung bilanț de excluderi, suspendări, demisii și sciziuni. Membri marcanți ai PNȚCD, precum Andrei Marga, Constantin Dudu Ionescu, Vasile Lupu, Decebal Traian Remeș se stabilesc în alte partide, plecările și revenirile (mai rare) fiind evenimentele principale din viața acestui partid. Dintre toți liderii țărăniști care au făcut dizidență în PNȚCD, singurii care s-au reîntors au fost Constantin Ticu Dumitrescu, Călin Cătălin Chiriță (recent migrat către PD - n.r.), Ioan Mureșan, Radu Sârbu și Remus Opriș. Aceste reveniri fac parte din programul de refacere a PNȚCD susținut de Victor Ciorbea care afirmă că “sciziunile din partid au afectat în primul rând imaginea partidul, însă la nivelul structurilor și organizațiilor locale, despărțirea “aripii” Lupu a însemnat plecarea a doar 7% dintre acestea.”. PNȚCD, potrivit președintelui său, a pierdut o serie de personalități și a pierdut la nivelul imaginii, dar la nivelul de bază, partidul a rămas aproape intact. Tot în procesul de refacere al PNȚCD, Victor Ciorbea amintește de refacerea relațiilor cu două organizații civice prestigioase: AFDPR și Alianța Civică. Potrivit liderului țărănist, partidul cunoaște un proces de întinerire a structurilor de conducere centrală, frăiele partidului fiind preluate de cei cu vârstă cuprinsă între 40 și 50 de ani, iar la nivel local, vârsta celor din structurile de conducere este între 25 și 35 de ani³.

Conducerea PNȚCD se oprește la formula: Victor Ciorbea - președinte, secundat de o serie de vicepreședinți precum: Constantin Ticu Dumitrescu, Teodor Morariu, Ion Caramitru, Ulm Spineanu, Șerban Rădulescu-Zoner. Numărul vicepreședinților va ajunge până la sfârșitul anului la 26. PNȚCD a depus la TMB “56.000 de semnături de membri fondatori” și a reușit performanța de a fi al patrulea partid care a primit decizia definitivă și irevocabilă de înregistrare. Lider al unui partid cotate cu 1-1,5% intenții de vot, Victor Ciorbea face în octombrie 2003 un ultim apel la unificarea creștin-democrației. El a declarat că așteaptă revenirea în PNȚCD a foștilor membri, și că nu acceptă decât fuziuni în cadrul PNȚCD cu alte partide creștin-democrate, întrucât formarea unei alianțe electorale ar însemna să nu se depășească pragul pentru forțele politice⁴. Din suita reunificării creștin-democrate se remarcă dezinteresul lui Emil Constantinescu și al lui Vasile Lupu de a mai colabora cu PNȚCD, cel puțin atâta vreme cât este condus de Victor Ciorbea. O mare lovitură a venit din partea PPC – Vasile Lupu care a fuzionat cu AP, deși negocia și cu țărăniștii.

Tratatul cu privire la fuziunea dintre PNȚCD și PPC eșuează, cu toate că s-au acceptat toate condițiile impuse de Lupu, susține liderul țărănist. “Am acceptat chiar ca denumirea partidului să fie PNȚCD-PPC⁵”, a spus Ciorbea⁶. Frațiuni din cadrul PPC, favorabile revenirii în PNȚCD, duceau negocieri tolerate de Lupu, care în final va susține că nu și-a dat acordul. Pe de altă parte, între Lupu și Constantinescu se desfășurau negocieri pentru o eventuală fuziune a AP cu PPC. O altă lovitură a venit din partea a doi dintre primarii țărăniști importanți care și-au negociat un loc în PSD. Este vorba de Zamfir Iorguș din Mangalia și Dorin Florea din Târgu Mureș. De colaborarea cu Ciorbea și PNȚCD nu s-au arătat interesate nici PNL și PD care i-au refuzat participarea la Alianța în curs de constituire. În condițiile în care nu fusese inclus în nici o combinație electorală de către principalele două partide de opoziției din Parlament, Victor Ciorbea anunță că intențiile PNȚCD sunt acelea de a se constitui ca o alternativă atât față de social-democrația promovată de PSD, cât și de liberalismul promovat de PNL-PD. Toate aceste elemente, care nu au la bază o strategie în această direcție, conduc la ideea că PNȚCD a fost adus în situația stranie de partid al opoziției față de Opoziție. Deseori Ciorbea a lansat atacuri virulente la adresa nou constituitei Alianțe și în special asupra liderului PD Traian Băsescu. Adversitatea dintre cei doi are rădăcini în perioada când erau parteneri de guvernare și nici unul nu a reușit să o depășească. Poziția PNȚCD a fost deseori suspectă, în multe cazuri atacurile lansate la adresa Alianței erau cu mult mai dure decât critica la adresa partidului de guvernământ. Fără a-și stabili priorități în adversități, Victor Ciorbea a dus războaie de uzură și cu foști membri ai puterii din care a făcut parte, contribuind alături de ceilalți exponenți opoziției la imaginea de opoziție fragmentată și inefficientă. Liderul țărănist i-a atacat în mod egal pe Constantinescu, Lupu, Băsescu și guvernul Năstase. El a explicat aceste atacuri la adresa unor partide și lideri din opoziție drept încercări de a se apăra față de hărțuiriile acestora. “Am atacat AP și pe Emil Constantinescu pentru că încercau să ne ia oamenii, să ne dizolve structurile. Acum că lucrurile s-au liniștit, nu am mai spus nimic despre ei”, a spus Ciorbea. În ceea ce îl privește pe Traian Băsescu și pe unii lideri liberali, Ciorbea nu este de acord cu ceea ce consideră ca fiind o “încercare de a-l scoate țap ispășitor” lansând mereu remarci precum “ei nu sunt CDR și PNȚCD”. Pentru liderul țărănist, accesele unor liberali și democrați împotriva PNȚCD sunt “o

încercare de a relua strategia de la alegerile din 2000 când s-au lepădat de guvernare. “Încercarea de a acredita ideea că noi am fost cei care am provocat dezastrul noi nu o acceptăm. E adevărat că în timpul guvernării am avut mari neîmpliniri, dar am avut și realizări, iar ei au fost atunci cu noi la guvernare”, a explicat Ciorbea⁷.

Fără perspective de fuziuni sau alianțe electorale, PNȚCD își anunță intenția de a se prezenta singur cel puțin în alegerile locale, stabilindu-și ca obiectiv în cadrul Consiliului Național de Conducere din decembrie 2003 să câștige 10% din voturi, dar nu mai puțin de 7,5%, și un număr de 200 de primari.⁸

Critica dezvoltată de PNȚCD, cât și inițiativele sale constructive nu se poate spune că au fost ineficiente câtă vreme liderii acestui partid deplângeau faptul că proiectele de lege pe care ei le-au depus în Parlament, prin intermediul singurului deputat de care dispun, Cornel Boiangiu (ex PNL), au fost însușite de PSD și realizate sub numele acestuia⁹. Însă critica PNȚCD la adresa puterii este monotonă și blocată în generalități. Ea vizează domenii de activitate și instituții fără atacuri la “persoanele responsabile”. Printre puținele nominalizări de “responsabili” care apar în comunicatele PNȚCD este aceea a lui Năstase, dar în calitate de guvern, și nu de premier. Victor Ciorbea recunoaște că PNȚCD se confruntă încă cu dificultăți în privința comunicării și a strategiilor de a se face vizibil, însă speră ca acestea să fie suplinite de existența programelor elaborate de experții din cadrul partidului.

Acțiunea Populară

Singurul partid creat în 2003 după noua lege a partidelor politice, Acțiunea Populară și-a câștigat rapid vizibilitate în rândul forțelor politice extra-parlamentare. De departe cel mai activ partid din această categorie, AP, în ciuda faptului că o serie întreagă politologi avizați nu îi acordă foarte multe șanse, a reușit să se remarce printr-un mesaj critic radical la adresa partidului de guvernământ, principalele aspecte vizate fiind acelea că este “corupt”, “antidemocratic”, “antinațional”. AP a prezentat periodic cazuri ale unor presupuse implicări ale unor lideri importanți din PSD, miniștri, aleși locali, oameni de afaceri controversați cunoscuți ca finanțatori ai partidului etc.

Constituirea partidului a avut loc la sfârșitul lunii martie. Avându-l ca lider pe Emil Constantinescu, mișcarea civică Acțiunea Populară se transformă în partid politic și depune pentru înregistrarea

sa în baza noii legi a partidelor liste cu un număr de 33.000 de adeziuni. Congresul AP din iulie 2003 alege conducerea partidului, unde alături de Constantinescu se regăsesc și alți reprezentanți ai guvernării din perioada 1996-2000. Este vorba de foști miniștri precum Vlad Roșca și liberalul Decebal Traian Remeș sau de foști colaboratori ai lui Constantinescu: Zoe Petre, Cătălin Harnagea. Potrivit lui Marius Vladu¹⁰, secretar general al AP, în momentul constituirii, noul partid era în proporție de 51% format din oameni care nu mai fuseseră în nici un partid până în acel moment. Constituirea AP a coincis cu fuziunea dintre UFD și PNL. Deși, inițial, era un partid format în mare parte de oameni care nu mai participase anterior în mod activ în politică, Marius Vladu recunoaște că în timp, și odată cu fuziunea cu PPC, raportul dintre raportul dintre aceștia și cei cu trecut politic s-a schimbat. “Membri partidului au o vârstă cuprinsă în principal între 23 și 45 de ani, și sunt persoane care au atins pragul clasei mijlocii sau care tind să o atingă”, susține secretarul general al AP¹¹. Potrivit acestuia, el însuși fost membru al partidului condus de Vossogian, aproximativ 30% dintre cei care au constituit AP au venit de la UFD. Din datele deținute de secretarul general al AP mai reiese că aproape 15% au venit de la PNȚCD, iar restul, în jur de 4%, de la PNL. La 8 luni de la înființare, partidul lui Emil Constantinescu înregistra 30 de consilieri județeni, peste 200 de consilieri locali și municipali și 10 primari în mediile rurale. De asemenea, AP ajunge să dețină și un președinte de Consiliu Județean, acest lucru întâmplându-se în județul Sălaj. Tot la capitolul achiziții poate fi trecut și deputatul Vasile Mândroviceanu (ex PNL). AP va atrage în curând câteva «formațiuni» politice precum Uniunea Democratică Creștină, Grupul Liberal (mișcare dizidentă din PNL Câmpeanu, reprezentată de Sorin Botez) și Partidul Popular Creștin (PPC), condus de fostul țărănist Vasile Lupu. PPC și-a însoțit cererea de reînregistrare la TMB cu o listă de 27.000 de semnături. Cu excepția unor membri din organizația Prahova, se estimează că 95% dintre membrii PPC au ajuns la AP, cuantificarea câștigului putând fi făcută prin observația că numărul aleșilor locali din cadrul AP s-a dublat. Liderii AP declară că dețin 67.000 de membri, fapt ce nu poate fi verificat în condițiile în care în sondajele efectuate de CURS se remarcă o creștere nesemnificativă a intențiilor de vot pentru AP. Dacă în sondajul realizat la sfârșitul verii, AP era creditată cu 0,6%, în sondajul efectuat la sfârșitul lunii noiembrie ajunsese la un scor de 1,8%¹². “Pentru Acțiunea Populară anul

2003 a însemnat în primul rând un efort de organizare. Am reușit să construim un partid apt să facă față campaniei electorale, cu organizații capabile să se autofinanțeze”, a declarat secretarul general al AP¹³.

AP pare a-și fi făcut un scop în sine din a dărâma miniștrii guvernului Năstase: Ministrul Administrației și Internelor, Ioan Rus, Ministrul Justiției, Rodica Stănoiu, șeful ASG Vasile Dâncu etc. Marius Vladu susține însă contrariul, că toate aceste acțiuni reprezintă “un mijloc de a face ceva pentru oameni”. El susține că toate “dosarele” la care a “lucrat” AP sunt urmări ale plângerilor, informațiilor și solicitărilor unor oameni. Verificarea informațiilor, completarea lor până la nivelul în care constituiau probe a dus descori la depunerea de sesizări la instituțiile abilitate. Astfel de lucruri s-au petrecut și la nivel local, mediatizarea fiind considerată satisfăcătoare de către liderul AP¹⁴.

Din punctul de vedere al evoluției opoziției extraparlamentare, anul 2003 a însemnat revenirea în politică a unui personaj care se retrăsese înaintea competiției din 2000 și care avansase promisiunea că retragerea va fi definitivă. AP îi va fi foarte greu să depășească “handicapul” pe care îl constituie liderul său, din al cărui trecut stăruie în primul rând ideea că și-a lăsat baltă atât echipa cu care guverna, cât mai ales electoratul care îl susținuse.

Uniunea pentru Reconstrucția României

Considerat o potențială speranță la alternativă politică în momentul când s-a lansat, Uniunea pentru Reconstrucția României (URR) este unul din partidele care, prin activitatea sa insesizabilă nu a deranjat pe nimeni.

Desfășurată la începutul lunii decembrie 2003, Convenția Națională a URR a reprezentat o relansare a partidului. “Pentru URR, alegerile locale de anul viitor sunt considerate un veritabil test. Ne așteptăm la voturile unui electorat consistent, format din oamenii sături de politicianism și promisiunile neonorate ale PSD - ului. Propunem un drum real spre normalitate. Desigur, nu ne așteptăm să răsturnăm PSD-ul, dar atuul nostru este încrederea sinceră în valorile și idealurile pe care le expunem”, a spus președintele URR, Cosmin Alexandru. În așteptarea voturilor, URR a ales o strategie de comunicare care, în doi ani de la lansare, îl menține în sondaje la categoria “alte partide”. Este de așteptat ca URR, odată cu campania electorală să devină mai dinamic și să capete vizibilitate.

Una din semnificațiile teoretice ale existenței opoziției extraparlamentare este aceea de a pregăti noi forțe politice care să alimenteze “speranța alternativă la guvernare”. Spațiul de joc al parlamentarismului s-a redus atât de mult, încât dacă un partid nou nu vine cu modele comportamentale radical diferite decât ale partidelor deja existente nu are nici o șansă. Spațiul de joc extraparlamentar a rămas și în 2003 un sol fertil pentru dezbinarea creștin-democratică, apropierea dintre Ciorbea și Constantinescu nefiind stimulată nici măcar de realitatea sondajelor de opinie unde dețin procente egale cu marja de eroare a cercetărilor. Nici unul dintre partidele extraparlamentare nu a reușit să alimenteze ideea de alternativă la putere, nu au reușit nici măcar să “pregătească” mental opinia publică că vor intra în Parlament.

NOTE

¹ Afirmția se referă la partidele care au depus candidaturi pentru Senat. Pentru Camera Deputaților cifra este sporită și devine irelevantă datorită formațiunilor politice ale minorităților naționale.

² “Cotidianul”, 18 iulie 2003.

³ Afirmții făcute în cadrul unui interviu de cercetare acordat autorului.

⁴ “Rompres”, 9 septembrie 2003.

⁵ Negocieri de același fel a purtat și cu Emil Constantinescu, căruia i-a oferit chiar funcția de președinte al PNȚCD, plus acceptarea condiției ca denumirea noului partid creat prin fuziune să fie PNȚCD-AP, însă a fost refuzat.

⁶ Afirmții făcute în cadrul unui interviu de cercetare acordat autorului.

⁷ *Ibidem*.

⁸ “Rompres”, 30 noiembrie 2003.

⁹ “Rompres”, 22 octombrie 2003.

¹⁰ Informații furnizate de Marius Vladu în cadrul unui interviu de cercetare acordat autorului.

¹¹ *Ibidem*.

¹² “Rompres”, 14 decembrie 2003.

¹³ Informații furnizate de Marius Vladu în cadrul unui interviu de cercetare acordat autorului.

¹⁴ *Ibidem*.

FLORIN CIORNEI - Absolvent al Facultății de Filosofie, Universitatea București. Master în Științe/Teorii Politice la facultatea de Științe Politice, Universitatea București.

Extinderea Uniunii Europene 2004

GHEORGHE CIAȘCAI

In the past fifty years when European Community had become European Union the integration process consisted of five enlargement stages. During the previous extensions only democratic western countries reached the EU but the last enlargement decision has pushed the borders of Union until the ex-soviet area in the immediate neighborhood of Russia. Facing this new type of challenges, the EU enlargement file has to give a careful examination, to stressing and keeping in public attention the institutional mechanisms and the political and strategic implications of the new enlargement process and the capacity of EU to assume them.

În cei mai bine de 50 de ani ai procesului de integrare europeană, Comunitatea Europeană, respectiv UE, a trecut prin cinci etape de lărgire, dacă considerăm ca pe un fapt împlinit și pe cea de cincea, cea care a fost consacrată prin Tratatul de aderarea semnat la Atena în aprilie 2003 și care va intra în vigoare la 1 mai 2004. Dacă precedentele valuri ale extinderii au adus în cadrul Europei comunitare state aparținând arealului vestic al continentului¹, decizia luată de Consiliul European de la Copenhaga din decembrie 2002 a împins frontierele Uniunii dincolo de centrul Europei, inclusiv în interiorul spațiului ex-sovietic și în directă *vecinătate apropiată* a Rusiei. În plus, prin cooptarea Maltei și Ciprului UE a făcut un pas important spre consolidarea influenței sale în Levant și în întreg bazinul mediteraneean.

Pregătită cu maximă prudență și acompaniată de tentativele recurente de reformă și reconfigurarea instituțională post-Maastricht, extinderea din 2004 a UE va marca oficial ultimul pas pentru depășirea modelului dihotomic impus de sovietici în Europa după al doilea război mondial. Se poate anticipa chiar pe baza unei evaluări succinte că lărgirea va aduce beneficii tuturor părților, dar, în același timp, va pune Uniunea în fața unor dileme și provocări fără precedent în scurta sa existență.

Pe de o parte, creșterea semnificativă a dimensiunilor pieței unice având în vedere cei peste 70 de milioane de locuitori din noile state membre și o dinamică economică relativ viguroasă din acestea ar putea contribui, într-o anumită măsură, la redemararea economiei europene, afectată de stagnare, în special la nivelul nucleului franco-german. La rândul lor, noile state membre așteaptă atât o accelerare a procesului de mo-

dernizare a economiilor și infrastructurilor proprii în urma transferurilor de resurse prin fondurile structurale și agricole ale Uniunii dar și accesul cât mai rapid al propriilor cetățeni la rețelele transeuropene de mobilități². Pe de altă parte, în anul 2003, în circumstanțele unei agende interne și internaționale foarte dense la nivelul UE³, o vizibilă dizarmonie între culturile instituționale și politice din vechile state membre și unele state centrale și est-europene în curs de aderare precum și reafirmarea viguroasă a principiului suveranității în statele fostului *glacis* sovietic dar și în state fondatoare ale Uniunii au generat o nouă categorie de probleme. Imposibilitatea identificării unui compromis între Polonia, pe de o parte, și tandemul franco-german, pe de altă parte, asupra unora din prevederile Tratatului constituțional pe timpul Conferinței Interguvernamentale este poate epifenomenul unei disparități mult mai profunde pe care europenii au preferat să o treacă sub tăcere pentru a nu pune în pericol proiectul consolidării integrării europene.

În fața acestui gen nou de provocări, oficialii europeni - politicieni, reprezentanți ai mediilor financiar-bancare sau ai înaltei birocrății europene au reacționat cu prudență dar și cu o anumită nervozitate iar opinia publică europeană, relativ indiferentă la problema extinderii, a perceput doar dimensiunea retorico-mediațică a "confruntării" din cadrul Conferinței Interguvernamentale. În acest context, dosarul lărgirii Uniunii ar merita poate o examinare mai atentă atât în amonte. O astfel de investigație va reuși poate să pună în evidență atât resorturile instituționale cât și unele implicațiile politico-strategice ale etapei a cincea a extinderii⁴ și măsura în care Uniunea este în măsură să le asume.

Rațiuni ale extinderii

Dincolo de retorica politică oficială care pune accent pe ideea de inspirație culturală, de altfel pertinentă și justificată, a *revenirii* statelor Europei Centrale și de Est în comunitatea politică și economică democrat-liberală occidentală, căreia îi aparține prin istorie, valori și tradiții, rațiunile extinderii trebuie căutate și în altă parte. Dacă am cerceta dinamica internă a Uniunii de la sfârșitul anilor '80 și începutul anilor '90⁵ și modificarea configurației geopolitice a Europei și a lumii în contextul încheierii războiului rece am putea identifica și alte cauze și motivații ale lărgirii. Utilizarea unor modele teoretice de interpretare a fenomenului integrării ar fi cea mai adecvată cale pentru a decela aceste rațiuni.

Apelând la o grilă *neofuncționalistă* de lectură a evoluțiilor din cadrul Uniunii după adoptarea Actului Unic în 1987 până în prezent, am putea depista o manifestare a efectului de *angrenaj* (*spill-over* în limbajul lui Ernst Haas) inclusiv în politica de extindere a Uniunii. Realizarea pieței unice și ulterior al Uniunii Economice și Monetare, cu sofisticatul lor mecanism de supraveghere, a condus la extinderea prerogativelor Comisiei. Aceste noi achiziții de putere ale celei mai active și vizibile instituții administrative supraguvernamentale a Uniunii, aflată într-o competiție tacită cu guvernele statelor membre, i-au permis explorarea și ulterior preluarea unor noi debușee de exercitare a competențelor și funcțiilor sale. În acest sens, faptul că începând cu 1999 unul din cei 20 de membri ai Comisiei Europene a preluat ca portofoliu separat dosarul extinderii, detașându-l de sectorul relațiilor externe, poate fi interpretată ca un pas strategic al Comisiei pentru consolidarea poziției sale și implicit a dimensiunii supraguvernamentale a Uniunii, într-un domeniu rezervat altă dată Consiliului European și Consiliului UE. Asumarea acestui rol s-a concretizat atât printr-o creștere numerică corespunzătoare a rețelei instituționale din subordinea comisariatului pentru extindere, a mecanismului de monitorizare a procesului⁶ dar și prin identificarea a noi domenii care să fie administrate de Comisie odată finalizat procesul lărgirii. Referitor la acest ultim aspect este semnificativ de menționat noul șantier politico-strategic deschis de Comisia Europeană prin Inițiativa "*Europa lărgită și noua vecinătate*" formulată în martie 2003 și aprobată de Consiliul European de la Salonic din iunie 2003. Introducerea între competențele Comisiei a programelor de aplicare a politicii privind noii vecini ai Uniunii, a cărui țintă strategică o reprezintă stabilizarea noilor frontiere ale Uniunii, a spațiilor adiacente acestora și a cooperării cu statele din aceste spații, confirmă preocuparea constantă a Comisiei de a-și consolida rolul de principal promotor și susținător al procesului de integrare.

Mai mult sau mai puțin manifest, Comisia reușește să demonstreze, inclusiv prin modul de gestionare a dosarului extinderii, capacitatea de a cataliza funcționarea mecanismului de angrenaj (*spill-over*) atât în privința aprofundării integrării europene cât și a extinderii sectoarelor incluse în procesul de integrare. Dacă pentru unele voci extinderea Uniunii este *parte* a problemei europene, pentru unii chiar a crizei de creștere și identitate prin care trece Uniunea în perioada post-război rece, Comisia pare a prefera să privească lărgirea ca o soluție la unele din provocările la adresa Uniunii. Ținând cont de perspectiva demografică constant descrescătoare pe termen mediu și lung din cadrul Uniunii în formatul cu 15 membri, se speră ca noii veniți în Uniune să acopere, cel puțin în parte, deficitul de forță de muncă, în special calificată, în spațiul Uniunii, fără a afecta în mod semnificativ structura socio-culturală din spațiul comunitar. În mod subsidiar, se speră că aderarea noilor membri ar putea contribui și la menținerea unei rate de creștere economică suficientă pentru a asigura păstrarea actualei ponderi a Uniunii în cadrul economiei mondiale.

Însă fenomenul extinderii poate fi evaluat și folosind modelul de interpretare furnizat de teoria *interguvernamentalistă*. Din această perspectivă, rolul principal în politica de lărgire revine Consiliului European și Consiliului UE, respectiv guvernelor din statele membre, iar rațiunea extinderii spre Europa Centrală și de Răsărit s-ar putea identifica cu dorința unora din aceste guverne de a diminua tendința de comunitarizare a noi sectoare economice și politice în cadrul Uniunii și de consolidare a dimensiunii supraguvernamentale a acesteia; altfel spus, guvernele respective anticipează o amânare dacă nu chiar o stopare a aprofundării integrării prin lărgirea Uniunii, dată fiind capacitatea redusă a statelor central și est europene de a îndeplini criteriile cele mai înalte de convergență precum și reținerea acestora vis-à-vis de transferul unora din prerogativele suveranității spre Bruxelles. În viziunea interguvernamentalistă una din mizele extinderii spre răsărit a Uniunii o constituie menținerea status-quo-ului Uniunii, în care profilul interguvernamental este bine reliefat. Aderarea la Uniune a statelor valului cinci al extinderii, ar putea întări grupul euroscepticilor care se opune aspirațiilor instituțiilor comunitare de a-și spori prerogativele în detrimentul celor aparținând autorităților naționale.

Nu poate fi omisă din lista rațiunilor care au determinat lărgirea spre Est a UE pe cea generată de modificările configurației geopolitice și geostrategice a Europei ca urmare a dispariției sistemului bipolar și a accelerării procesului de globalizare. Din această perspectivă, indiferent de grila de analiză pe care am utiliza-o pentru a interpreta fenomenul extinderii, realistă

sau liberală, interguvernamentalistă sau funcționalistă, includerea celor 10 state în Uniune începând cu 1 mai 2004 și aderarea potențială în 2007 a României și Bulgariei este o componentă a strategiei de răspuns a Uniunii la provocările noii ordini internaționale în curs de constituire. Incluzând în Uniune state capabile să-și asume pattern-urile comportamentale și instituționale comunitare, să-și armonizeze interesele proprii cu cele ale statelor membre și cu cele comune și să accepte criterii de convergență în măsură să permită definirea în timp a unei entități europene veritabile, s-a estimat că Uniunea va ieși consolidată din punct de vedere strategic și al ponderii sale pe scena regională și mondială.

Vulnerabilități ale extinderii

În contextul litigiilor înregistrate cu ocazia Conferinței Interguvernamentale, au apărut primele reacții din actualele state membre care ar putea fi circumscrise mizei extinderii. Opțiunea unora din principalii contribuitori la bugetul Uniunii pentru reducerea contribuțiilor lor naționale la nivelul a 1 % din PIB reprezintă un avertisment direct adresat atât Comisiei care propusese menținerea nivelului actual de 1,24 %, cât și noilor state membre care ar urma să devină beneficiari de fonduri europene. În cazul diminuării resurselor bugetare ale Uniunii, Comisia va ieși fatalmente slăbită din *competiția sa tacită* cu Consiliul UE și va fi nevoită să-și reducă *volens-nolens* pretențiile sale de a consolida dimensiunea supraguvernamentală prin loializarea noilor admiși. Un buget comunitar de austeritate va constrânge Comisia la reducerea alocațiilor destinate noilor state membre, în condițiile în care acestea oricum vor beneficia de fonduri diminuate prin Politica Agricolă Comună în comparație cu cele ce revin agricultorilor din actualele state membre. Prin urmare, dezideratele reducerii decalajelor socio-economice între actualii și viitori membri și sporirii coerenței interne a Uniunii ar putea fi amenințate în situația unei eventuale puneri în practică a unei conduite contrare principiului solidarității. În asemenea circumstanțe, nu este exclus ca modelul *Europei cu două viteze* să treacă, în viitorul nu foarte îndepărtat, din discursul oficialilor din unele capitale europene în realitatea instituțională a Uniunii, mai ales că se poate invoca în sprijinul lui și principiul cooperării consolidate în anumite domenii. Într-o asemenea dinamică, rămâne de văzut dacă rațiunile extinderii menționate mai sus rămân valabile.

Având în vedere aceste ultime evoluții, întrebarea care se poate pune este dacă strategii și liderii Uniunii sunt în măsură să stăpânească și să administreze un proces care se dovedește mult mai complicat decât părea în urmă cu mai bine de zece ani, atunci când în iunie 1993 la Copenhaga, Consiliul European adopta

obiectivul extinderii spre Europa Centrală și de Est și fixa criteriile de aderare. Un răspuns a dat Jacques Delors, președinte al Comisiei Europene în prima parte a anilor '90, într-un interviu publicat de The Times și preluat de EUOBSERVER. Deși a emis un verdict foarte sever în privința UE⁷, afirmând că aceasta este într-o stare de criză latentă și îndoindu-se de capacitatea liderilor săi actuali de a conduce, diagnosticul fostului președinte al Uniunii este unul dificil de respins.

NOTE

¹ Danemarca, Irlanda, Marea Britanie (1973), Grecia (1981), Spania, Portugalia (1986), Austria, Finlanda, Suedia (1995); cazul Greciei, stat balcanic inclus în Uniune încă din 1981, nu constituie decât aparent o excepție, dat fiind faptul că Europa politică modernă se consideră moștenitoarea culturii politice a Greciei antice.

² Vezi accesul pe piața forței de muncă din UE asigurată de libertatea de circulație a persoanelor (chiar cu restricțiile din primii șapte ani) și de libertatea de circulație a serviciilor sau posibilitatea extinderii programelor de schimburi interuniversitare.

³ Pe această agendă ad-hoc ar putea figura, pe lângă semnarea la Atena a Tratatului de aderare, evenimente precum: finalizarea Convenției Europene și elaborarea proiectului de Tratat constituțional, Conferința Interguvernamentală convocată pentru aprobarea Tratatului constituțional și încheiată fără succes, eșecul *de facto* al Pactului de stabilitate privind UEM prin nesancționarea încălcării acestuia de către Franța și Germania, summit-ul celor 4 (Belgia, Franța, Germania și Luxemburg) de la Bruxelles din 29 aprilie 2003 care a propus o consolidare a pilonului european de securitate și apărare, disputele intereuropene și transatlantice pe tema irakiană, aprobarea de către Consiliul European în decembrie 2004 a primei strategii de securitate a Uniunii.

⁴ Vom include și România și Bulgaria în această etapă în ciuda insistenței unora din comentatorii români și europeni de a detașa România de grupul celor 8.

⁵ Vezi adoptarea Actului Unic European în 1987, lansarea proiectului monedei unice și semnarea Tratatului privind Uniunea Europeană de la Maastricht.

⁶ În cadrul acestui mecanism prezentarea de către Comisie a rapoartelor anuale în Parlamentul European a devenit un fel ritual de (pre-)jinițiere.

⁷ "EU is now in "a state of latent crisis" due to weak leadership (...) The men who took Europe forward had three qualities: vision, heart and a strategic realism. Today these are in short supply", Jacques Delors, "The Times", January 17, 2004, *apud* Richard Carter, EUOBSERVER, January 19, 2004.

GHEORGHE CIAȘCAI - doctor în filosofie al Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, expert în relații internaționale și studii europene, lector universitar.

Bruxelles 2003 – Strategia de Securitate a Uniunii Europene

ȘERBAN FILIP CIOCULESCU

While it launched its first autonomous peace-keeping operations in 2003, the European Union was split during the Iraq crisis and the most of its member states did not want to increase the current military spendings level, by this jeopardizing the future of the European Rapid Reaction Force. In order to have a common threats agenda, a common approach as a global player in the international security environment and, eventually, a unique strategic culture allowing for robust and efficient intervention in case of emerging crises, EU leaders have endorsed the text of a European Security Strategy which could offer more predictability and firmer commitments from the EU member states when dealing with the new threats.

Uniunea Europeană este îndeobște cunoscută ca o putere economică și civilă pe scena relațiilor internaționale, dar Tratatul de la Maastricht a pus bazele legale ale apariției și consolidării unei dimensiuni absolute necesare oricărui actor autonom, anume politica de externă și de securitate. Ulterior, summiturile de la Koln și Helsinki (1999) au permis UE să înceapă crearea unei structuri militare adecvate îndeplinirii sarcinilor “Petersberg” moștenite de la Uniunea Europei Occidentale: misiuni umanitare, de salvare, menținere a păcii, management al crizelor. Asumarea Obiectivului Global (*Headline Goal*) constând în crearea unei Forțe de Reacție Rapidă a întâmpinat multiple dificultăți legate de lipsa unor elemente vitale de logistică și infrastructură (capacitate de transport strategic aerian, sistemul de comunicații, comandă, informații), existența unor divergențe între statele membre legate de posibila concurență dintre Europa comună a apărării și NATO, lipsa voinței/incapacitatea economică din partea majorității statelor membre ale UE de a spori nivelul cheltuielilor militare etc. Nici înființarea după summitul de la Nisa (decembrie 2000) a celor 19 grupuri specializate de experți în cadrul Planului de Acțiune al Capabilităților Europene (ECAP), cu scopul monitorizării, evaluării periodice și remedierii deficiențelor aflate în calea viitoarei forțe europene, nu a dat încă rezultatele scontate¹.

În acest context, anul 2003 a reprezentat pentru politica externă și de securitate a Europei unite o etapă de succese remarcabile, dar și una de conștientizare acută a propriilor slăbiciuni și neîmpliniri.

Leaderii statelor membre s-au reunit în iunie la Salonic, summitul de final al președinției grecești a UE, și au decis să permită lărgirea Uniunii Europene cu zece noi membri în 2004, în același timp s-au angajat să sprijine mai ferm statele balcanice în tentative lor de a îndeplini criteriile de aderare la UE.

Dorind parcă să demonstreze că pot trece dincolo de nivelul declarațiilor de intenție și că menirea principală a UE în domeniul securității regionale constă în prevenirea crizelor sau în reconstrucția instituțională post-conflict, la începutul anului trecut Uniunea Europeană a lansat, grație accesului la capabilitățile militare ale NATO, misiunea de poliție din Bosnia-Herțegovina, ulterior în aprilie misiunea de menținere a păcii din Republica Macedonia (“Concordia”) transformată în luna decembrie în misiunea de poliție “Proxima” și o misiune “out of area” în R.D. Congo. Textul Constituției Europene, finalmente neadoptat, a cuprins și câteva propuneri interesante în domeniul politicii externe (crearea unui ministru de externe al UE dotat cu un serviciu diplomatic), de securitate și apărare (o clauză de solidaritate mutuală în caz de atacuri teroriste contra unui stat membru, o Agenție Europeană a Armamentelor etc.) menite a da Uniunii un plus de coeziune, credibilitate și eficiență pe scena internațională².

Strategia de securitate – cum, când, de ce

Chiar înaintea summitului European de la Salonic (iunie 2003), Înalțul Reprezentant pentru Politică Externă și de Securitate a UE, Javier Solana, a primit însărcinarea de a superviza redactarea unei

strategii de securitate care să reflecte voința comună a statelor membre de a identifica principalele riscuri și amenințări la adresa securității europene, caracteristicile mediului strategic și măsurile adecvate pentru reducerea vulnerabilităților UE.

Se pune întrebarea legitimă: ce motive au avut politicienii europeni să dorească un asemenea document și de ce s-a așteptat exact până la jumătatea anului trecut? Evident, cauzele sunt multiple și pot fi astfel sintetizate:

1. Conștientizarea vulnerabilității UE în fața riscurilor asimetrice, percepute ca mult intensificate după momentul 11 septembrie 2001;

2. Dorința de a se prezenta în fața SUA ca un partener credibil și valoros în edificarea noului mediu internațional de securitate;

3. Relativ slaba coeziune și solidaritate dintre membrii săi în domeniul politicii externe și de securitate;

4. Implicațiile nefaste ale crizei din Irak asupra coeziunii transatlantice și solidarității statelor membre ale UE, polarizarea acestora în *pro-SUA* și *pro-Franța și Germania* mai ales în cele două luni de dinaintea începerii campaniei militare. Pe 28 aprilie 2003, Franța, Germania, Belgia și Luxemburg se reuneau cu ușile închise și decideau să creeze o celulă autonomă de planificare militară, separată de NATO și un embrion de cartier general european, fapt ce a provocat stupoare și resentimente la Washington, Londra, dar și la Madrid și Roma, vorbindu-se de caracterul nefast al "cooperărilor aprofundate" (*structured co-operation*) care marginalizează în domeniul apărării o serie de state membre;

5. Mecanismele greoaie de luare a deciziilor în domeniul PESC, pilon interguvernamental guvernat de regula unanimității, îndulcită de excepția abținerii constructive. Perspectiva primirii celor zece sau chiar doisprezece noi membri semnifica riscul real al unor blocaje decizionale grave în lipsa unui "ghid" comun al riscurilor și intereselor legitime de securitate ale Uniunii;

6. Criza economică cu care se confruntă multe state membre, în special marii contributory la bugetul unional, cu consecința reducerii contribuției la apărarea comună și tendința de *free-riding* a membrilor mai săraci. Criza ECAP.

Documentul redactat în mai-iunie 2003 a primit inițial denumirea "O Europă sigură într-o lume mai bună", iar după aprobarea sa de către Consiliul European de la Bruxelles, "Strategia de Securitate a UE". Strategiile de securitate națională sunt apajul actorilor statali de pretutindeni iar formularea

lor în cadru oficial, aprobarea de către parlamentele naționale are rolul de a evidenția în ochii străinătății și ai opiniei publice interne unitatea de viziune și principiile de acțiune ale decidenților politico-militari în scopul de a identifica și reduce/elimina vulnerabilitățile, riscurile și amenințările și a oferi un grad sporit de previzibilitate în conduita de politică externă. Implicit se sugerează că națiunea este unită în jurul acelei viziuni, că este solidară deasupra clivajelor partizane.

Din moment ce Europa unită și extinsă își propune să asigure un grad maximal de securitate, bunăstare și confort cetățenilor săi tot mai numeroși și mai diverși ca etnie, religie și cultură, ea trebuie să caute mai mult decât puterea economică și civilă, cu alte cuvinte trebuie să aibă mecanisme de acțiune comună în relațiile internaționale, să descurajeze (în cooperare cu NATO) potențialii agresori și să fie un partener credibil și valoros pentru aliații și partenerii posibili. Cetățenii europeni trebuie să fie convinși că riscurile și amenințările cu care se pot confrunta sunt deja catalogate, analizate și li se caută antidotul, că există o solidaritate la vârf a decidenților. Din acest punct de vedere, UE este îndreptățită să aibă o "strategie de ansamblu" (*grand strategy*) care să îi garanteze supraviețuirea și dezvoltarea armonioasă. Este legitim să ne întrebăm de ce nu s-au gândit europenii să lanseze o asemenea strategie odată cu Tratatul de la Maastricht când dimensiunea PESC a fost creată sau odată cu summitul de la Helsinki când s-au pus bazele PESA și s-a decis crearea Forței de Reacție Rapidă? Fără îndoială, răspunsul se află în natura provocărilor cu care Uniunea s-a confruntat după sfârșitul Războiului rece. Războaiele din Balcani nu au putut oferi o asemenea perspectivă iar sfârșitul războiului din Kosovo a pus în evidență slăbiciunea militară a UE în contrast cu NATO, dar și puterea politico-diplomatică de a lansa inițiative de cooperare regională precum Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est prin care se recunoștea implicit că stabilizarea vecinătăților ce urmau să se integreze treptat prezenta un interes strategic major pentru europenii uniți. A fost nevoie de deciziile luate la Summitul de la Nisa, embrion al unei viitoare constituții europene, pentru ca interesele strategice ale UE să capete un contur mai net și mai puțin controversat.

Preemptiune versus prevenire

După ce SUA a lansat noua sa Strategie de Securitate Națională în septembrie 2002, document devenit faimos prin faptul că postula decizia Americii de a recurge la acțiuni preemptive contra state-

lor care sprijină terorismul și grupărilor teroriste declarate “dușmani” (“radicalism și tehnologie”³), unele state europene (Marea Britanie, de pildă) ar fi dorit ca viitorul concept strategic european să conțină trimiteri clare la acțiunea preemptivă destinată a reglementa recursul la forță contra statelor care sprijină terorismul și/sau contribuie la proliferarea armelor de distrugere în masă. La reuniunea miniștrilor de externe ai statelor membre ale UE din insula Rhodos (mai 2003) s-a discutat intens despre includerea conceptului de acțiune preemptivă în conceptual strategic European, sub forma unei doctrine a recursului legitim la forță contra statelor care amenință securitatea europeană prin susținerea terorismului și proliferarea necontrolată a armelor de distrugere în masă. Clivajele de opinie din interiorul UE au împiedicat, din păcate, ajungerea la consens.

În timpul recente crize irakiene lipsa unei doctrine strategice și de securitate a împiedicat Uniunea Europeană să poată influența Administrația americană prin modelarea agendei, fapt ce a dus la divergențele grave din cadrul UE și NATO⁴ și la acuzațiile de unilateralism aduse Americii.

După adoptarea Strategiei de Securitate Europeană, unii comentatori “atlantiști” au fost deosebiți de tranșanți: Europa a ratat șansa de a restaura integritatea relației transatlantice dur afectată de criza și războiul din Irak și s-a cantonat într-o rutinieră, confortabilă, dar insuficientă “soft power”⁵. Recursul legitim la forță și acțiunea preemptivă sunt încă subiecte care blochează constant formarea unei politici externe comune, deoarece există mai multe culturi strategice și de securitate în interiorul Uniunii Europene.

În ciuda voinței afirmate de a deveni un actor global, cu noul document adoptat UE rămâne pe mai departe un actor regional, apt de misiuni de peace-keeping, diplomatie preventivă sau capacitate de reconstrucție post-conflict, dar fără capacitatea de descurajare credibilă dată de forța militară și de decizia de a o folosi în cazurile menționate. În loc de preemptiune se insistă pe prevenirea prin mijloace diplomatice și economice. Javier Solana a caracterizat documentul ca având rolul unei “foi de drum” (road map) prin care Uniunea va juca rolul unui “partener strategic în lume”⁶. Există și un punct comun cu documentul similar al SUA sub Administrația G.W. Bush: agenda riscurilor și amenințărilor clasează pe principalele poziții – terorismul masiv, proliferarea armelor de distrugere în masă, adăugând și statele “eșuate”, conflictele regionale și crima organizată. Washingtonul preferă, de obicei, un amalgam al primelor trei plus noțiunea de “state banditești” (rogue) și actori transnaționali

în rețea, un mixtum denumit adesea “asimetrie strategică” deoarece agresorii potențiali nu mai pot fi descurajați prin superioritate militară convențională sau nucleară, fie ea și zdrobitoare și implicit nici prin frica de represalii proporționale cu atacul efectuat⁷. Strategia de securitate a UE denumeste această realitate “o amenințare foarte radicală”⁸.

În acest sens, se consideră că Europa unită ca actor global, prin demografia și puterea sa economică, se confruntă și se va confrunta și în viitor cu riscuri și amenințări ce provin mai ales din afara spațiului său, sub forma conflictelor, în special a celor din interiorul statelor slabe, a terorismului și armelor de distrugere în masă.

Globalizarea accelerată din zilele noastre face ca “amenințările îndepărtate” (din punct de vedere geografic, se subînțelege) să fie la fel de preocupante (“dinamice”) ca și cele din zone mai apropiate, iar “prima linie de apărare va fi adesea în exterior”, fapt pentru care UE se va baza pe două concepte-cheie – “prevenirea conflictelor” și “prevenirea amenințărilor”⁹, însă imediat se precizează că acestea nu pot fi aplicate “prea devreme”, cu alte cuvinte nu se pune problema acțiunilor preemptive și nici a celor purtate fără acordul Consiliului de Securitate al ONU.

Către o cultură strategică comună?

UE își propune să faciliteze democratizarea și buna guvernare în statele din vecinătatea sa directă, spre a se evita propagarea instabilității înspre spațiul Uniunii. “Un inel (centură) de state bine-governate” este sintagma utilizată de strategii europeni, dar nu este cazul să ne gândim la o sferă de influență clasică în zona de Est și în aria mediteraneană. Problema principală ține de procesul extinderii și de credibilitatea politicii externe europene, vizibilă prin succesele stabilizării regionale, prin structurarea unor parteneriate de cooperare cu alți actori importanți – state sau organizații. După cum era de așteptat, Caucazul, Orientul Mijlociu, bazinul mediteranean, Rusia și SUA sunt regiunile/actorii de maxim interes pentru UE¹⁰. Stabilizarea Orientului Mijlociu trece prin soluționarea conflictului israeliano-palestinian, o “prioritate strategică” pentru Uniune și statele membre. Se indică o angajare mai substanțială de resurse în bazinul Mediteranei spre a ancora acest spațiu la Europa și a-l “normaliza”, la fel o intensificare probabilă a relațiilor cu lumea arabă.

Accentul cade, indubitabil, pe nevoia unei “culturi strategice” care să permită intervenții “robuste”, rapide, eficiente și chiar mai multe concomitent¹¹. Parcă spre a se demarca semnificativ de acuzațiile aduse SUA, există un sprijin explicit și

neechivoc pentru multilateralism în relațiile internaționale, deoarece se consideră că “nici o țară nu este în stare astăzi să rezolve problemele complexe de una singură”, deși America este principala putere militară a lumii, fără rival. Aceeași preocupare răzbate din postularea abordării problemelor de securitate internațională în mod multi-dimensional (administrativ, juridic, informațional, militar, polițienesc, umanitar, economic) și nu exclusiv militar. Liantul de securitate al țărilor membre ale UE este dat de garantarea rolului indispensabil al NATO (“relația transatlantică este de neînlocuit”) iar parteneriatul cu SUA este dorit “eficient și echilibrat”¹². Pentru un plus de eficiență, UE trebuie să își sporească capabilitățile și coerența internă.

Focalizarea pe riscurile preponderant asimetrice din exterior și pe diplomația preventivă și multilaterală sugerează reținerea celor ce au conceput documentul, dornici să se ajungă la un compromis în cadrul Uniunii care să permită adoptarea textului. Din exterior văzut, impresia lăsată este de conservatorism și lejeră timorare, deși în profunzime se manifestă o cultură de securitate bazată preponderant pe negociere, diplomație persuasivă, putere economică și civilă¹³. Discret răzbate și un element mai apropiat de *hard power*, prin afirmația că statele ce nu respectă regulile societății internaționale vor trebui să înțeleagă că “trebuie să plătească un preț” în relația cu UE, dar nu se specifică în ce fel. Pe de altă parte, Uniunea Europeană este gata să le ajute să revină în cadrul societății internaționale. Prin comparație, SUA își propunea să promoveze libertatea în lume prin “echilibrul puterii” însă nu sub forma acțiunilor unilaterale ci în cooperare cu instituții internaționale și alte state¹⁴.

Eșecul adoptării Constituției europene, datorită în special problemelor legate de ponderea politică a statelor membre în instituțiile europene de luare a deciziilor (Parlamentul European, Comisia Europeană) semnifică permanentizarea pe o durată de ani de zile de acum înainte a reglementărilor statutate prin Tratatul de la Nisa (2000). Domeniul politicii externe și de securitate va rămâne, pentru încă o perioadă, strict interguvernamental, cu decizii luate prin unanimitate, cu un Înalt Reprezentant PESC dublat de un comisar pentru afaceri externe și nici-decum cu un adevărat ministru european al afacerilor externe care ar fi dispus, conform textului constituțional, de un aparat diplomatic multinațional, competent, de capacități proprii de analiză și expertiză.

Mulți analiști prevăd o proliferare a grupurilor de state dormice să pună pe picioare forme de “cooperări structurate” (parteneriate pe domenii

date, în sistem de pionierat și deschise teoretic și celorlalte țări membre), permise de textul constituțional, nu și de către Tratatul de la Nisa când este vorba de aspectul militar! Și atunci? Strategia de Securitate Europeană a fost acceptată de către statele membre ale UE și acest document exprimă o viziune comună asupra mediului strategic mondial, asupra riscurilor și vulnerabilităților, precum și principiile de acțiune pentru a transforma UE într-un actor global pe scena internațională. Ce se va întâmpla însă dacă Franța și Germania vor continua să încalce nepedepsite stipulațiile Pactului de Stabilitate financiară, să amenințe Polonia și Spania cu reducerea drastică a fondurilor structurale și să stimuleze crearea unei Europe cu mai multe viteze ca soluție pretins tehnică și neutră de continuare a procesului de integrare europeană. Aceste acțiuni vor fi interpretate la Londra, Madrid sau Varșovia ca o promovare agresivă a intereselor naționale franceze și germane, ca o redescoperire a “politicii de putere” și a echilibrului de forțe și ca o tentativă de hegemonie politică, economică și militară¹⁵, viziuni care nu sunt nici pe departe prielnice emergenței unei culturi strategice și de securitate comune statelor membre ale UE. “Cultura” strategică presupune o comunitate de idei, valori, principii, o asumare de pe picior de egalitate a riscurilor și oportunităților, practici instituționale similare de gestionare a mediului de securitate etc. Ea este necesară pregătirii și recursului la intervenții robuste și rapide pentru preîntâmpinarea escaladării unor crize regionale.

Expertul pe probleme de securitate Julian Lindley French observa de curând că, departe de a se tinde spre uniformitate, s-au conturat patru “tabere” în cadrul UE¹⁶:

1. Statele apropiate de SUA și Marea Britanie care acceptă acțiunea preemptivă contra amenințărilor strategice asimetrice și vor o reformă a mecanismelor decizionale ale ONU. Pentru acestea, NATO și PESA (Politica Europeană de Securitate și Apărare) nu au un rol major de jucat, fiind instrumente strategice ale statelor;

2. Grupul condus de Franța care se focalizează mai puțin pe amenințări și aplicarea puterii militare și acordă un rol pivotal pentru ONU ca expresie a comunității internaționale. Pentru acestea PESA poate juca un rol important de stabilizare, inclusiv prin coerciție;

3. Grupul neoizolaționiștilor, adunați în jurul Germaniei, pacifști și nedecisi în utilizarea puterii pe scena internațională, pentru care PESA este doar un cadru pentru menținerea păcii;

4. Grupul neimplicaților, al neutrilor prin vo-

cație și tradiție, al celor care vor ca Europa să se retragă din jocul "periculos" al securității globale. Aceștia cheltuie foarte puțin pentru apărare și blochează și eforturile celorlalți de continuare a integrării în domeniul PESA.

Vorbind pe 8 ianuarie a.c. la Dublin, Javier Solana a solicitat Irlandei, statul aflat actualmente la șefia UE, punerea în practică a strategiei de securitate, respingând totodată acuzațiile unor parlamentari irlandezi conform cărora UE ar deveni un bloc militar la care Irlanda, neutră prin tradiție, nu ar avea cum adera. Să asistăm oare la primii pași spre o cultură strategică comună?

* Acest material reprezintă punctul de vedere al autorului, fără a implica instituția în cadrul căreia activează.

NOTE

¹ Brooks Tigner, *Compelling Times for European Union*, în "Defense News", 22 December 2003

² *The European Convention, CONV 850/03, Draft Treaty establishing a Constitution for Europe, Brussels, 18 July 2003, www.europa.eu.int.*

³ *The National Security Strategy of the USA*, 23 September 2002, www.whitehouse.gov/nsc/nss.html.

⁴ Judy Dempsey, *Calls for EU policy to include use of force*, "Financial Times", May 2, 2003

⁵ Borut Grgic, *European Security: A strategy with no muscle*, "International Herald Tribune", December 13, 2003

⁶ Andrew Beatty, *EU adopts first security doctrine*, "Euobserver.com", December 12, 2003

⁷ Julian Lindley French, *Are Reinforcing the ESDP and Improving Transatlantic Relations Compatible Objectives*, June 10, 2003, www.cicerofoundation.org/pdf/lindleyfrench_lecture.pdf.

⁸ *A Secure Europe in a Better World. European Security Strategy*, Brussels, 12 December 2003, ue.eu.int.

⁹ *Ibidem*

¹⁰ *Ibidem*

¹¹ Andrew Beatty, *EU adopts first security doctrine*, EUROBSERVER/BRUSSELS, December 12, 2003.

¹² *A Secure Europe in a Better World. European Security Strategy*, Brussels, 12 December 2003, ue.eu.int.

¹³ Vezi discuția legată de diferențele de cultură strategică dintre europeni și americani în Robert Kagan, *Power and Weakness*, "Policy Review", June/July 2002.

¹⁴ *The National Security Strategy of the USA*, 23 September 2002, www.whitehouse.gov/nsc/nss.html.

¹⁵ *After the Brussels summit: What next for the EU?*, Centre for European Reform, December 17, 2003, www.cer.org.uk.

¹⁶ Julian Lindley French, *Are Reinforcing the ESDP and Improving Transatlantic Relations Compatible Objectives?*, June 10, 2003, www.cicerofoundation.org/pdf/lindleyfrench_lecture.pdf.

ȘERBAN FILIP CIOCULESCU - absolvent al Facultății de Științe Politice a Universității București, a obținut un master în relații internaționale în cadrul aceleiași instituții în anul 2003. Actualmente lucrează ca cercetător științific în domeniul securității internaționale la Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară din București.

SEMNAL

Constantin Giurescu

ISTORIA ROMÂNILOR. VOL. I, II, III

Traducere: Luminița Cosma

Editura: All

Colecția: All Istoric

Descriere

Lucrarea reproduce ediția sa (a III-a) publicată de reputatul istoric începând din anul 1938, în colecția Biblioteca enciclopedică a Fundației pentru literatură și artă, Regele Carol II, și, pe parcursul a trei volume, cuprinde întreaga istorie a poporului român, din cele mai vechi timpuri până la înfăptuirea României Mari. Fidel înfățișării dezvoltării istorice a întregului popor român, de pretutindeni, autorul acordă fiecărui factor - de ordin economic și de ordin spiritual - importanța și locul ocupat în istoria neamului, subsumându-le însă adevărului primordial avut în vedere de-a lungul întregii scrieri: respectarea obligatorie a adevărului istoric, cu cea mai riguroasă nepărtinire.

Întreprindere importantă și migăloasă, Istoria românilor este istoria unuia dintre cele mai vechi popoare europene - chiar a celui mai vechi din sud-estul european -, a unui popor ai cărui strămoși aparțineau elitei antichității, dar și istoria celui mai vechi popor creștin din sud-estul european.

Materialul istoric este prezentat într-o formă accesibilă unui public cât mai larg, evitând terminologia specială sau tehnicizarea discursului în favoarea unei bogate bibliografii și a unui impresionant material cartografic, specifice fiecărui capitol.

Volumul I: Din cele mai vechi timpuri până la moartea lui Alexandru cel Bun (1432).

Volumul al II-lea: De la Mircea cel Bătrân și Alexandru cel Bun până la Mihai Viteazul.

Volumul al III-lea: De la moartea lui Mihai Viteazul până la sfârșitul epocii fanariote (1601-1821). ■

Western Assistance in Democratization of Civil-Military Relations in Southeastern Europe

MARIAN ZULEAN

The Issue:

After the end of the Cold War, the East European countries committed themselves to building democratic institutions of civilian control over their militaries. That issue loomed high on the reform agenda because of the fear that the oversized armies, perceived as pillars of the former Socialist state, would size the power and institute dictatorships. The “founding father” of civil-military relations theory (CMR) himself, Samuel P. Huntington, presented his vision of CMR in the new era, taking into consideration the global factors, at a conference called “Civil-Military Relations and the Consolidation of Democracy” that took place in 1995.

On the other hand, although Russia was an important regional actor before 1989, it withdrew gradually its implication in Central and Eastern Europe (CEE) and allowed more Western assistance to flow into those countries. Among those countries, the Vishegrad group was considered the more advanced in reform and the majority of assistance and attention was paid to that group. Romania and Bulgaria, as part of South East Europe were considered as lagging behind. They became more attractive geopolitical for the West after September 11, 2001 and eventually they were invited to join NATO (2004) and EU (2007).

Although internal forces initiated the reforms for those countries the main incentives, guidance and some of the resources were delivered by the Western institutions. The goal of this memo is to briefly describe the process of democratizing the CMR in Romania and Bulgaria, to draw some conclusions and offer policy recommendations for the new neighbors of the EU and NATO, such as Belarus, Moldova and Ukraine.

Democratization of Civil-Military Relations

South East European countries began the process of transformation starting from a Communist pattern of CMR, and aiming to build a democratic (liberal) pattern. For the purpose of this paper the democratic CMR can be defined as a complex mechanism of democratic oversight of the military, exertion of civilian control by legitimate political power, and the existence of armed forces, whose mission is to defend the country. Starting from that (operational) definition, it can be stated that there are two dimensions of transformation, one related to societal issues (setting up the normative framework and institutions that exercise control) and the other related to militaries, which should accept democratic control (changing the role, missions and planning, restructuring the military organization, and changing the system of education and training). Therefore, in order to briefly assess the democratization process I will use five indicators, organized around those two dimensions (these type of indicators is known as Carnovale-Simon test in the recent literature).

1. Societal issues

a. *The adoption of a legislative framework of civilian democratic control* was the first step of the process. In both Romania and Bulgaria, the Constitutions were adopted in 1991, and they established the separation of powers, set up the democratic framework of civilian control of the armed forces, and the tasks of legislative, executive, and judicial powers in exercising such control. After the Washington Summit (1999), both countries followed similar paths in adoption of legislation according to NATO's annual Membership Action Plan.

b. *Institutions of Civil Democratic Control.* Although there were different starting points, both countries built similar institutions of democratic control. The

Parliaments are the main institutions for implementing democratic control of armed forces, indirectly, through their plenary legislative activity or, directly, through their Commissions. They have the right to declare war, question the ministers, approve the deployment of the troops, adopt national security documents, and approve defense budgets. The presidents are commanders in chief of the armed forces while the prime ministers and governments implement defense policies. The presidents receive advice on security issues from national security councils. The judiciary, through its various institutions, plays an important role in controlling the military by, for example, ruling on whether they respect constitutional rights.

The most important mechanisms of democratic control are those in the fields of **budgetary allocations and transparency**. While the first is a matter of parliamentary control with additional help from the executive and judicial audit bodies, the latter is related to the military's openness and its accountability toward civil society. The issue of transparency in Southeastern Europe became more important after 2000, when the Stability Pact adopted the Budget Transparency Initiative.

2. Professionalization of the military

After the Vietnam War, the issue of professionalization had been seen in the narrow sense of replacing conscripts with an all-volunteer force. Recent literature, however, sees the professional army in the broader context of democratization of CMR. It conceives a military organization as being professional when it accepts that its role is to fulfill the demands of a legitimate government and is capable of efficiently carrying out specific military activities (Ulrich, 2000). Therefore, the reform challenge for Southeast Europe was to have clearly defined missions determined by a legitimate government while maintaining specific combat expertise, clear rules of promotion, and a new system of military education and training.

a. *Changing the role, missions, and defense planning system* was an important challenge for Southeast European countries. Each state started the process from a different basis. While Bulgaria was a very loyal Warsaw Pact ally (the Bulgarian Popular Army's mission was to defend socialism), Romania was a maverick country within the Warsaw Pact with a doctrine focused on territorial defense and total war. The (new) constitutional provisions in both states define the new role of the armed forces as guaranteeing the sovereignty, security, and independence of the state. Clear security strategies and planning, pro-

gramming, and budgeting systems were adopted in the late 1990s with Western help, after their candidacy to join NATO became a serious matter.

b. *Structural change*. New missions brought the requirement of re-tailoring military organizations. Both Romania and Bulgaria had to downsize their large military forces. There were many plans and proposals, but the catch phrase for both countries was that they should create a "flexible force, interoperable with NATO." Although Romania has the largest military force (140,000 in 2003), its path is similar to that of Bulgaria. Today, both countries have designed similar types of active force organizations, with a General Staff, integrated within the Ministries of Defense, with three branches: Army, Navy, and Air Force.

c. *Changing the system of education and training* is a core part of any process of professionalization. Sound concepts of human resource management and military educational reforms were elaborated in the mid-1990s, with U.S., U.K., German, Dutch, or French assistance. Both Romania and Bulgaria had to restructure and change the curricula and the structure of the former military schools. To train conscripts or professional soldiers in the spirit of NATO, some regional training centers have been organized, such as the Regional Centre for Partnership for Peace Training in Bucharest (with British assistance) and the Regional Center for Management of Defense Resources (with U.S. assistance).

In conclusion, internal and external forces wanted the democratization of CMR. While the internal forces ignited the reform and supported it, the Western assistance was fundamental in providing ideas, guidance and funds.

The Role of Western Assistance

Historical legacy of the Cold War was an obstacle in building distinct and coherent assistance programs on CMR because, during the Cold War, both U.S. and U.S.S.R. targeted the so-called "security assistance" in supporting favorable regimes world-wide (e.g. the School of the Americas case). Although there were not specific civil-military programs after the end of the Cold War, they were incorporated into other programs. In Thomas Carothers' terms, those programs had a double dimension: from the top-down (fostering institutions and changing the constitutions) and from bottom-up (preparing civil society to deal with security issues and to assume civilian control). The assistance programs were pursued either at the multilateral or at the bilateral levels.

Multilateral Assistance

United Nations, Organization for Security and Coop-

eration in Europe and European Union were institutions involved in supporting transformation and democratization of CEE but North Atlantic Treaty Organization (NATO) was the most active and influential.

The Role of NATO and Partnership for Peace

NATO has been the main multilateral organization able and interested to promote a democratic civil-military pattern. It acted more like a “carrot” for East European countries in search of integration to a more prosperous Western world. Aware of the lack of civilian expertise NATO ran a large number of activities to develop civilian expertise in the security realm. NATO has strengthened its information programs for partners, including conferences, seminars or education programs at the NATO Defense College (Rome) and at the NATO School (SHAPE) in Oberammergau, visit programs, fellowships, etc. NATO was making another long-term investment in European stability through its ongoing enlargement process. *The Study of NATO Enlargement* (1995) openly claimed that its goal is to support democratic reforms in CEE, including democratic control of Armed Forces and set some indicators for the countries willing to join NATO.

The main instrument of NATO assistance to CEE has been the Partnership for Peace (PfP). Its main goals were to expand and intensify political and military cooperation throughout Europe, increase stability, diminish threats to peace, and build strengthened relationships by promoting the spirit of practical cooperation and commitment to democratic principles that underpin the Alliance. In the sense of clear roadmap for reform, Membership Action Plan (MAP) was essential for Romania and Bulgaria.

After the Kosovo crisis the West has committed to solve the Balkans problems and has launched the Stability Pact for South Eastern Europe at Cologne, in 10th of June 1999. The Stability Pact aims at strengthening countries in South Eastern Europe in their efforts to foster peace, democracy, respect for human rights and economic prosperity, in order to achieve stability in the whole region.

Bilateral Assistance

Although such countries like U.K., Germany, France, Italy and Netherlands were very supportive for Romania and Bulgaria, by far the most important donor was United States.

U.S. Bilateral Assistance was delivered both for development of civil society and for the military reform. In the field of civil society development USAID was the most important provider of funds through its Global Bureau's Center for Democracy

and Governance, promoting democratization of CMR, demobilization and reintegration of the militaries. It administrated the Congressional funds under Supporting East European Democracies Act (SEED). Nongovernmental organizations such as National Endowment for Democracy, National Democratic Institute or International Republican Institute were also involved in civil society capacity building.

In the field of military reform, the Pentagon run important programs such as Mil-to-Mil, the Warsaw Initiative and International Military Education and Training (IMET). The last one was important because supported military personnel to come to US military school and face first hand exposure not only on military professionalism but to understand the role of the military in democracy. According with some Pentagon info, between 1993-2003 Romanian military received more than 79 million USD and recently received 11,5 million USD under the Freedom Consolidation Act.

Conclusions and policy implications:

Democratization of CMR is a fundamental aspect of promoting stability and democracy. Although the East European countries started from different bases of development and civic culture it looks like a strong support of the internal forces to join Euro-Atlantic institutions corroborated with sounds and clear programs of assistance are essential in democratization of CMR. Without adopting an one-size fits all policy it can be identified an algorithm of building democratic CMR, drawn from the Bulgaria and Romania's experiences that could be implement in Belarus, Moldova and Ukraine.

The first step would be the adoption of the full norms and legal framework of democratic CMR, according with the OSCE's Code of Conduct (1994), followed by a commitment and assistance from the Western institutions and neighboring countries. A special status for all three countries within PfP, like the one recently created for the Western Balkans (Adriatic Charter) would be appropriate.

The next step would be related with professionalization of the military, reconversion and changing their system of training and education. A sort of enhanced Partnership Working Plan under the PfP aegis, such was the MAP for Bulgaria and Romania, would make the things simpler.

This looks like an ideal-type policy but there might be some obstacles to implement that algorithm. First of all, Belarus, Moldova and Ukraine are different

type of states, with different sizes and having very different problems. While Ukraine is a powerful (in military terms) state that gave up its nuclear program but has internal cleavages and corruption problems, Belarus is still an unreformed political system and Moldova is a weak state, dependent on Russian resources and with a Trans-dniester problem that might trigger a civil war. So they might not fit in the same basket.

The second problem is related to who should be in charge for assisting the development of those states. NATO, EU and US involvement is essential but for this case a Russian involvement is necessary. For the immediate assistance cooperation of the Western donor institutions with a regional sub-contractor state, such as Poland for Belarus and Romania for Moldova could be a good idea (Ukraine has a special partnership with both NATO and EU).

NOTES

* This policy memo, based on the research sponsored by the NATO-EAPC Fellowship was presented in October 2003 at the Forum Brzezinski Chair in Warsaw, organized by Center for Strategic and International Studies.

** This is an opinion policy memo and should not be regarded in any way with the institutions with whom the autor is associate.

Reference:

Thomas Carothers, *Aiding Democracy Abroad* Carnegie Endowment for International Peace, 1999, Washington, D.C.

Larry Diamond and Mark F. Plattner, *Civil-Military Relations and Democracy* (Baltimore and London: Johns Hopkins University Press, 1996).

Marybeth Peterson Ulrich, *Democratizing Communist Militaries: The Cases of the Czech and Russian Armed Forces* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1999).

Marian Zulean, "Professionalisation of Romanian Armed Forces," in *The Challenge of Military Reform in Postcommunist Europe*, ed. Andrew Cottey, Timothy Edmunds, Anthony Forster (Houndmills: Palgrave Macmillan, 2002).

SEMNAL

Michel Mollat Du Jourdin

Europa și marea

Editura Polirom, Iași, 2003

Colecția: Construcția Europei

Cuprins

Europa și marea în spațiu și timp • Anterioritatea Mediteranei (de la Atena la cetățile italiene) • Oceanul intră în scenă (secolele XI-XIV) • Întilniri și împărțiri: nașterea unei Europe a negustorilor (secolele XV-XVI) • Spargerea cadrului: Europa – prezență pe toate mările (din secolul al XVI-lea în zilele noastre) • Obștea europeană a oamenilor mării • O dimensiune culturală: a vedea, a simți și a înțelege marea • Texte literare • Ecouri în arta muzicală • Științele mării.

Descriere

Traducere de Gabriela Ciubuc. Consacrat, cum afirmă autorul sau, „legăturilor dintre Europa și mare”, volumul lui Michel Mollat Du Jourdin este o incursiune în istoria acelor zone ale continentului nostru care și-au legat existența comunitară ori statală de vecinătatea cu marea. Marea este prezentată ca sursă de profit, aflându-se, implicit, la baza unor conflicte istorice, dar apare în același timp și ca sursă de cunoaștere, de meditație, particularități culturale și de tradiție asemănătoare între anumite popoare fiind justificate de vecinătatea comună cu marea. ■

MARIAN ZULEAN - este profesor asociat la Școala Națională de Științe Politice și Administrative și Universitatea București. Autor al lucrării *Armata și Societatea în Tranziție*.

(Presque) Quinze Ans Après: Minoritățile naționale – bilanț

DAN OPRESCU

One of the big winners during the post-communist transition in Romania is the issue of the national minorities. There are two main reasons for including this issue as important ones on the political agenda of the Romanian parties. The first one is the external pressure on the Romanian government, especially from the European Union. The second is the political activity of internal actors, the Democratic Union of Hungarians mainly. The article is focused on the main evolutionary stages of the public policies concerning the national minorities in Romania and an analyses of the Roma minority situation.

Cadrul general

Printre cei câțiva “mari câștigători” ai perioadei post-ceaușiste se numără și problematica minorităților naționale din România. În esență, două au fost motivele pentru care, de la începutul anilor '90, situația și statutul minorităților naționale din țara noastră au căpătat o proeminență cu totul deosebită pe agenda politică a mai multor partide politice. În primul rând, a existat o presiune externă, venită îndeosebi dinspre Uniunea Europeană (UE), pe măsură ce războiul civil din fosta Iugoslavie (1991-1999) devenea tot mai mult o chestiune pe care Europa și America nu reușeau s-o oprească nici măcar prin intervenție militară directă; în al doilea rând, a existat și o anumită presiune internă, exercitată în principal de către UDMR asupra PSDR între 1990-1993. Desigur, în realitate, ambele “presiuni” s-au combinat într-o oarecare măsură, îndeosebi în cursul anului 1993, prelungindu-se, apoi, până spre sfârșitul anului 1996.

Problematica minorităților naționale din România nu are, în mod normal, de ce să îngrijoreze în mod deosebit UE; de pildă, există țări ale UE (cum ar fi Franța sau Grecia) pentru care, în mod oficial, nu există o chestiune a minorităților naționale, întrucât aceste țări nici nu recunosc existența, pe teritoriul lor, a unor asemenea minorități. Dar declanșarea conflictelor din Iugoslavia a schimbat această percepție, în măsura în care conflicte de acest fel amenințau să destabilizeze și chiar să compromită aproape întreg eșafodajul european. Din această cauză, felurite organisme europene au început să pună un accent deosebit pe tema acomodării minorităților naționale, îndeosebi în țările candidate la UE – acestea fiind și singurele țări din regiune asupra

căroră se putea exercita o presiune eficientă. De asemenea, impunerea unor criterii de aderare la UE cât mai severe corespundea și mai generalei tendințe a multor lideri europeni (inclusiv a euro-birocraților de la Bruxelles) de a accepta în UE țările din Europa Centrală și de Răsărit la o dată cât mai târzie.

În esență, pot fi distinse mai multe perioade în ceea ce privește politicile publice pentru minoritățile naționale din România, criteriul principal fiind poziționarea maghiarimii din țara noastră, reprezentată politiceste prin UDMR, organizație-umbrelă ce grupează numeroase (și, uneori, foarte disparate) tendințe: ungurii din România și UDMR au jucat, până acum, rolul de “locomotivă”, de catalizator și de declanșator al unor reacții (i.e.: inițiative legislative, “politici publice”, “strategii guvernamentale” etc.) ale administrației centrale în legătură cu toate minoritățile naționale. Chiar și atunci când a fost vorba, să spunem, despre romi, inițiativa a venit, cel mai adesea, tot dinspre UDMR; e.g.: ministrul Gyorgy Tokay, din 1997, a demarat “bulgărele de zapadă” ce va culmina, în Aprilie 2001, cu apariția Strategiei naționale pentru îmbunătățirea situației romilor din România. Este de presupus că după ce România va fi pe deplin integrată în UE, acuitatea percepțiilor referitoare la existența unei probleme a minorităților naționale în țara noastră se va diminua, așa cum s-a întâmplat și în alte țări care au devenit membre ale UE (e.g.: Grecia).

Perioada confruntauțională (1990-1996)

Încă de la începutul anului 1990, a devenit limpede faptul că UDMR era mult mai apropiată de ceea ce reprezenta pe atunci Opoziția la grupurile ce se aflau la Putere (FSN și, apoi, diferitele avatare

ale acestuia). Mai mult încă, ciocnirile violente cu caracter interetnic de la Târgu-Mureș, din Martie 1990, au sugerat existența unui potențial exploziv în relațiile româno-maghiare din România, potențial ce nu a fost “actualizat”, îndeosebi din pricina contextului regional (e.g.: declanșarea războaielor de succesiune în fosta Iugoslavie, de la începutul anului 1991, dar și prăbușirea Uniunii Sovietice). Din fericire, tensiunile interetnice din țara noastră au rămas apoi mai cu seamă la nivelul retoricii feluriților actori sociali; câteodată, însă, chiar această retorică a avut note extrem de stridente și de periculoase (cf. mai multor declarații ale generalului Cheler, ce se auto-intitula, oarecum asemenea lui Cezar, “Comandantul Armatei din Transilvania”, dar și radicalizarea treptată a discursului lui Laszlo Tokes).

De prin 1992, o anumită “febră” a cuprins Guvernul, întrutotul asemănătoare în manifestările sale cu alte “febre” integraționiste (e.g.: 1998 – NATO, 2003 – UE etc.); pe atunci, însă, era vorba despre admiterea României în Consiliul Europei. Deoarece UDMR prezenta la Strasbourg rapoarte extrem de critice la adresa politicii românești față de minoritățile naționale, mergând până într-acolo încât, în 1993, a propus neadmiterea țării noastre în Consiliul Europei, guvernării – după ce au încercat, fără succes, să încurajeze înființarea unei alternative politice la UDMR – au adoptat o altă strategie: pur și simplu, gruparea tuturor celorlalte minorități naționale într-un organism plătit și controlat de Guvern. Temeiul construcției l-a reprezentat art. 4 din Legea Electorală (Legea nr. 68/15 Iunie 1992), prin care organizațiile non-guvernamentale ale minorităților naționale pot să participe la alegerile locale și generale; drept măsură afirmativă – de care, evident, UDMR nu avea nevoie, pentru că toți deputații și senatorii UDMR au fost aleși “pe bune”, ca orice alți reprezentanți ai partidelor politice – s-a precizat că o asemenea organizație poate să trimită un reprezentant în Parlament doar cu cel puțin 5% din numărul mediu de voturi necesar unui deputat “normal” (adică, reprezentând un partid politic). Concret, a fost înființat, în Aprilie 1993, Consiliul pentru Minoritățile Naționale (CptMN), compus din acele organizații ale minorităților naționale ce aveau reprezentare parlamentară, organism aflat în directă subordonare a lui Viorel Hrebenciuc; realizând faptul că CptMN era doar o tentativă de a izola UDMR din punct de vedere politic și propagandistic, maghiarii s-au retras curând din respectivul Consiliu. Mai mult încă, până în ziua de azi, există în Camera Deputaților două grupuri parlamentare distincte ale minoritarilor: unul al UDMR, și altul

al celorlalte minorități naționale. Participarea la CptMN era și una aducătoare de venit: organizațiile primeau relativ importante subsidii anuale de la Bugetul de Stat (în Ungaria vecină, măsurile similare luate de Guvernul de la Budapesta poartă numele de “ethno-business”, și presupun acordarea unor “pensii alimentare” anumitor ONG-uri ale minorităților naționale, indiferent de capacitatea acestora de a imagina, scrie sau/și implementa proiecte și programe destinate minorității respective). Ca atare, organizațiile din CptMN au constituit un important element de imagine în favoarea unui Guvern din care, într-o anumită vreme, au făcut parte și partide naționaliste, xenofobe și izolaționiste (PRM, PUNR etc.). Drept bonus pentru guvernanți, se poate considera și faptul că reprezentanții minorităților naționale din Camera Deputaților (mai puțin, desigur, cei ai UDMR) nu au votat niciodată împotriva vreunei inițiative legislative a Guvernului – cu o singură excepție, după cunoștința mea: deputatul Partidei Romilor, Mădălin Voicu, care în anul 2000 a și trecut la PDSR.

Desigur, în condițiile în care doar maghiarii, prin UDMR, susțineau în prima jumătate a anilor '90 că în România nu sunt respectate drepturile omului și ale minorităților, în vreme ce organizațiile tuturor celorlalte minorități naționale (romii, germanii, ucrainenii, albanezii, armenii, bulgarii, grecii etc. – până și italienii...) se lansau în veritabile ode adresate bunătății politicilor guvernamentale, România a fost admisă în Consiliul Europei (acolo unde Rusia, de pildă, este reprezentată de către un Jirinovski, iar din delegația țării noastre au făcut parte nu doar nume precum Frunda sau Prisăcaru, ci și Vadim Tudor, Ilașcu sau Adrian Păunescu...), iar criticilor la adresa politicilor față de minoritățile naționale le-a fost pusă o surdină binevenită pentru guvernanți.

O trăsătură (duală, contradictorie, permanentă) aproape amuzantă a organizațiilor minorităților naționale reprezentate în Parlament o reprezintă, pe de o parte, tendința celor deja aflați acolo de a nu mai permite accesul și altora în acest templu al democrației, iar pe de altă parte, fireasca tendință a minorităților în genere de a se multiplica; este de așteptat ca și la alegerile legislative din toamna anului 2004 să asistăm la apariția a noi minorități naționale (poate huțulii, poate ceangăii, poate găgăuzii, poate și alții).

Prima perioadă non-confrunțățională (1. Participare UDMR la Guvern: 1996-2000)

De la sfârșitul anului 1996, prin participarea UDMR la coaliția aflată la putere, a început să se contureze și un adevărat “model românesc” de pro-

tecție a minorităților: CptMN fost rebotezat Consiliul Minorităților Naționale (CNM), subvențiile au rămas (ba chiar au crescut în mod substanțial, mult deasupra ratei inflației, în fiecare an, până în prezent), s-a înființat un Departament pentru Protecția Minorităților Naționale (DPMN – instituție ce și-a dat însă obștescul sfârșit după alegerile din Noiembrie-Decembrie 2000), condus de către un ministru-delegat aparținând UDMR, au fost semnate și ratificate mai toate documentele internaționale în materie, s-au retrocedat (ce-i drept, doar o parte...) din clădirile și terenurile ce aparținuseră asociațiilor și bisericilor minoritarilor și care fuseseră confiscate în anii comunismului ș.a.m.d. Pe de altă parte, cei doi miniștri UDMR nu au avut prea mare succes în îndeplinirea unor revendicări cu înaltă încărcătură simbolică (e.g.: Universitatea de Stat cu limbă de predare maghiară); aceasta dificultate s-a păstrat aproape neștirbită până astăzi, când se înregistrează o rezistență deosebită în legătură cu reinstalarea unei anumite statui la Arad.

Din perspectiva UDMR, cea mai mare realizare a ministriatelor Tokay/Eckstein a reprezentat-o Hotărârea de Guvern nr. 137 din 31 August 2000, pentru prevenirea și combaterea tuturor formelor de discriminare. Desigur, în principiu, o asemenea reglementare ar fi trebuit să intereseze în primul rând pe romi, care “beneficiază” în România (ca și în întreaga Europă) de o discriminare “multilateral dezvoltată”; dar UDMR a utilizat HG 137/2000 pentru a introduce în legislația din țara noastră categoria *drepturilor colective* ale minorităților naționale, lucru ce se putea dovedi de folos din perspectiva urmărilor altei inițiative legislative, cea a Parlamentului de la Budapesta, care, la data de 19 iunie 2001, a produs “Legea Statutului”.

Spectaculoasa încheiere a războaielor de succesiune în fosta Iugoslavie, prin intervenția SUA/NATO în Kosovo, a părut să pună punct cel puțin pentru o perioadă semnificativă de timp tensiunilor interetnice dintr-o regiune din care face parte, cu prisosință, și România.

În linii generale, structura de protecție a drepturilor minorităților naționale a supraviețuit și după alegerile de la sfârșitul anului 2000, dar într-o formulă mai diluată și mai discretă decât până la alegeri; de pildă, în loc de DPMN, principala structură guvernamentală a fost numită, mai neutru, Departamentul pentru Relații Interetnice (DRI), iar în loc de un ministru (ce-i drept, doar unul “delegat”), în fruntea sa a fost pus un Secretar de Stat. Nu este lipsit de interes nici faptul că acest post a rămas neocupat până în Noiembrie 2003, când a fost

numit – fără a fi existat vreo consultare în acest sens cu conducerea UDMR – pentru această poziție Cristian Jura, fostul șef al CNCD.

A doua perioadă non-confrunțională (2. Participarea UDMR la alianța parlamentară cu PSD: din 2001 – până în prezent)

După ce UDMR a fost, între 1997-2000, într-o alianță guvernamentală de tip “curcubeu” cu mai multe partide și coaliții de partide, aceeași organizație a intrat, de la începutul anului 2001, într-o alianță parlamentară cu PDSR (actualmente, rebotezat PSD); aproape spre surprinderea conducerii UDMR, revendicările corporatiste ale maghiarilor din România au putut să fie mai bine abordate (și chiar, parțial, satisfăcute) în cel de-al doilea caz. Desigur, elementul decisiv pentru înfăptuirea unei asemenea situații s-a bazat pe forța mașinii de vot a actualului partid de guvernământ, precum și pe disponibilitatea conducerii PSD de a negocia cu UDMR, și de a îndeplini, apoi, ceea ce se negociase. Astfel, Legea Administrației Publice – legea care institua plăcuțele bilingve, dar și posibilitatea utilizării limbilor minorităților naționale în pertractările cetățenilor cu administrația centrală și locală, sau Legea Învățământului – prin care minoritățile își pot folosi limbile materne la toate nivelele educaționale, de la grădiniță la doctorat. Dacă revendicările “de substanță” au fost, în linii generale, satisfăcute, nu același lucru poate fi spus despre revendicările cu caracter simbolic, de tipul universității sau, mai recent, al statuii. Chestiunea “autonomiei” ar merita, ea singură, o discuție aparte, date fiind implicațiile sale în plan național și chiar regional (Europa Centrală și de Răsărit). Probabil că actualele frământări din interiorul maghiarimii din România (e.g.: înființarea unor consilii regionale, secuiești sau/și transilvane, critici la adresa “moderaților” ce conduc în prezent UDMR, utilizarea unor forțe politice și mediatice din Ungaria – FIDESZ, Duna TV etc. – pentru a capacita personalități, persoane, personaje, grupări și chiar grupuscule “provincialiste” în Transilvania...) se vor estompa treptat pe parcursul anului 2004, mai cu seamă după ce vor fi trecut alegerile locale din Iunie; la alegerile generale din Noiembrie 2004, este de așteptat ca votul maghiarimii să se manifeste, încă o dată (pentru cea din urma oară?), ca un bloc, în favoarea UDMR. În definitiv, UDMR nu este un partid politic obișnuit, ci o organizație-umbrelă, ce cuprinde atât elemente civice, cât și politice, culturale, religioase etc.; ca atare, în interiorul UDMR există felurite “platforme” (liberală,

social-democrată, democrat-creștină etc.), care, în genere, se ceartă între ele cu aceeași vigoare ca a partidelor românești corespunzătoare. Dar, în cazul alegerilor parlamentare, maghiarimea din România – spre deosebire de cea din Slovacia sau de cea din Voievodina, să spunem – a preferat să voteze unitar și să trimită în Parlamentul de la București un număr semnificativ de deputați și de senatori (numai în urma alegerilor din anul 2000, UDMR e reprezentată în Parlament de 27 de deputați și 12 senatori). Odată cu integrarea propriu-zisă a României în UE, este de presupus că și electoratul UDMR se va fragmenta și va începe, probabil, să voteze politic, iar nu doar etnic.

Problematica romilor (integrare socială & discriminare rasială)

În esență, ceea ce, cu un termen pretențios, se numește problematica romilor, poate fi priceput ca o îmbinare foarte strânsă a două chestiuni relativ – și numai teoretic – distincte: (a) sărăcia – care, statistic, îi afectează pe romi într-o măsură mai mare decât pe majoritari, și (b) discriminarea. În ceea ce privește combaterea sărăciei, măsurile ce îi privesc pe romi sunt foarte asemănătoare cu cele pentru majoritari: participarea la procesul de învățământ, calificare-recalificare, asigurarea unor locuri de muncă, micșorarea dependenței de asistența socială, locuințe, acces la diferite servicii sociale etc.; pe scurt, o asemenea abordare, cu referire la romi, se numește una de “integrare socială”. Școala integrării sociale a romilor (caricatural, ar putea să fie astfel prezentată: sedentarizare, deparazitare, educație, încadrare în muncă) are rădăcini ilustre, provenind din ideologia iluminismului; în Transilvania și Banat, încă de la mijlocul secolului al XVIII-lea, Habsburgii au urmărit o asemenea politică integraționistă, potrivit căreia până și apelativul de “țigan” a fost interzis. Și din această cauză, romii din zona Ardealului sunt, comparativ, mai integrați în comunitățile locale decât romii din partea de Est sau din cea de Sud a României de astăzi. Desigur, gradul mai mare de integrare în majoritățile locale din Transilvania (fie aceste majorități etnic românești sau etnic maghiare) a însemnat și pierderea anumitor elemente ale culturii tradiționale a romilor; uneori, integrarea a atras după sine și pierderea acelei trăsături distinctiv-identitare care e limba maternă (inițial: limba romani, o limbă indo-europeană, înrudită cu străvechea sanscrită). Cealaltă trăsătură identitară decisivă, care este religia, a fost pierdută cu mult înainte, încă de pe vremea migrației proto-romilor, din Nordul Indiei, prin Orientul Mijlociu și Asia Mică, în

Europa de Răsărit; actualmente, pe teritoriul României, majoritatea romilor sunt creștini ortodocși, dar în regiunile majoritar-maghiare, cum ar fi Secuimea, ei au adoptat religia majoritarilor în mijlocul cărora trăiesc; de asemenea, în Dobrogea există romi care sunt adepți ai islamului de mai multe sute de ani. Mai recent, după 1990, cultele neo-protestante au dobândit numeroși adepți printre romi, în bună măsură deoarece au adoptat o poziție diametral opusă de cea tradițională a Bisericii Ortodoxe Române (BOR); dacă BOR îi tratează pe toți credincioșii de la înălțimea ceremonialului moștenit de la Bizanț, neo-protestanții au început (a) să le spună romilor că și ei sunt oameni, că și pe ei îi iubește Iisus etc., și (b) să îi ajute nemijlocit, în viața cotidiană.

Adepții școlii integrării sociale (NB: în calitatea sa de moștenitor specific al iluminismului, comunismul a fost, prin excelență, un astfel de adept al unei politici integraționiste față de romi) vor pune un accent deosebit pe chestiunile legate de dezvoltarea comunitară (școli, drumuri, locuri de muncă, locuințe etc.), iar din perspectiva politică vor adopta, adesea, o retorică socializantă sau/și social-democrată.

Pe de altă parte, cealaltă componentă a problematicei romilor (= discriminarea) a dat naștere, îndeosebi după Decembrie 1989, unei alte “școli”, cea care abordează toate chestiunile care îi afectează pe romi prin prisma unei presupuse vini colective a majoritarilor față de romi; potrivit acestei “școli a discriminării”, nu este absolut nimic în neregulă cu romii înșiși; dimpotrivă, ei ar fi foarte talentați (îndeosebi muzical, dar și pricepuți într-ale fierăriei), frumoși, cu un înnăscut simț al libertății etc. “Problema romilor” nu ar avea, așadar, nimic de-a face propriu-zis cu romii; “problema romilor” s-ar datora exclusiv majoritarilor, care – întotdeauna și pretutindeni – au practicat discriminarea pe baze rasiale împotriva romilor. Dacă copiii romi nu se duc la școală, aceasta s-ar datora faptului că acolo rasismul este dominant, atât la nivelul programelor, cât și al comportamentelor; dacă rata șomajului este disproporționat de mare pentru romi, acest fapt s-ar datora rasismului angajatorilor, care îi discriminatează pe romi; dacă poliția arestează mai mulți romi, aceasta s-ar datora rasismului instituțional al instituției respective – alternativ: sunt arestați mai mulți romi pentru că romii nu sunt angajați în muncă de către rasiștii de pretutindeni; dar romii au și ei copii, care trebuie să mănânce etc.; ca atare, romii fură, dar ei “fură câte o găină, nu devalizează bănci”. Pe scurt, “sindromul Jean Valjean”.

De la căderea Ceaușeștilor încoace, tensiunile

dintre “școala integrării sociale” și “școala discriminării rasiale” a însoțit în permanență dezbaterile pe marginea problematicei romilor din țara noastră; mai mult încă, aceste tensiuni și-au făcut simțită prezența și în cadrul feluritelor politici publice dedicate romilor. În esență, Strategia guvernamentală pentru îmbunătățirea situației romilor reprezintă o îmbinare eclectică a celor două poziții principale; mai exact, cu toate că “integrării sociale” i se acordă o atenție preponderentă, nici combaterea discriminării nu este trecută cu vederea. Din perspectiva europeană și regională, Strategia Guvernului României înseamnă cea mai sofisticată strategie dedicată vreunei minorități – și aceasta se datorează și criticilor pe care Comisia Europeană de la Bruxelles, ONG-urile internaționale preocupate de respectarea drepturilor omului și ale minorităților, precum și felurite guverne vest-europene le adresaseră țării noastre în legătură cu faptul că, în România, există o categorie de persoane, cetățeni români, care nu prea sunt socotiți a fi ... oameni. Cealaltă critică importantă la adresa României – aceea că nu are grijă de copii – a constituit o altă descoperire șocantă a Vestului (dar și a opiniei publice din România, care nu credea că poate interesa pe cineva ce se întâmplă cu copiii orfani, sau cu romii etc.).

Spre deosebire de ungurii din România, care și-au format o unică reprezentanță politică, UDMR (care este înregistrată oficial în calitate de partid politic), romii nu au reușit decât să alcătuiască ONG-uri care să candideze, potrivit prevederilor de acțiune afirmativă ale Legii Electorale, în alegerile locale și parlamentare. Cea mai de succes asemenea organizație, care se numește astăzi, deloc întâmplător, Partida Romilor Social-Democrată (PRSD), s-a atașat de mai multă vreme de Ion Iliescu și de formațiunea politică pe care el o reprezenta (FDSR, PDSR, PSD). În acest fel, PRSD a avut șansa să se afirme în calitate de “apendice” etnic al unui partid imens, iar o asemenea situație a avut drept mare avantaj întărirea PRSD în teritoriu, prin “ricșeu” de la forța remarcabilă a PSD în fiecare județ și, mai cu seamă, în mediul rural. Semnificativ, în peste un deceniu de reprezentare în Parlamentul României, PRSD nu a reușit să impună absolut nici un proiect legislativ, în primul rând deoarece nici nu a avut așa ceva; în schimb, deputatul PRSD în Parlament a votat în mod constant cu cei de la Putere (cu excepția deja menționată, a lui Mădălin Voicu, ce a preferat întotdeauna să susțină doar punctul de vedere al PDSR/PSD, inclusiv atunci când această formațiune politică se afla în Opoziție, între 1997-2000).

Actualmente, în România există aproximativ 200 de organizații și asociații ale romilor; cam același număr de ONG-uri ale romilor se află atât în Ungaria, cât și în Bulgaria – unde, însă, numărul romilor este mult mai redus decât în țara noastră. Iar felurimea organizațiilor romilor de la noi nu face decât să reflecte extrema varietate a romilor. Ca și românii, romii sunt foarte stratificați din punct de vedere social, educațional, economic, cultural etc.; pentru unii, chiar mulți, romi, foamea este o chestiune căreia trebuie să-i facă față în fiecare zi – la fel și discriminarea, umilirea de către majoritari. Pentru alți romi, cei “putrezi de bogați”, problema o reprezintă capacitatea de a-și afișa opulența, fie prin construcția unor veritabile palate, fie prin achiziționarea unor automobile foarte scumpe. Unii romi vorbesc, în calitate de limba maternă, romani (i.e.: “țigănește”); în România, cei mai mulți dintre romi (peste 60% dintre cei ce s-au declarat a fi romi/țigani la Recensămintele naționale ale populației din 1992 și 2002) au ca limbă maternă româna sau maghiara (dar, în Dobrogea, chiar și turca). Cu alte cuvinte, o importantă componentă identitară a romilor din țara noastră o reprezintă tocmai felurimea nivelelor de integrare în populațiile majoritare; de pildă, cei câțiva romi ce locuiesc pe scara blocului meu probabil că nici nu s-au declarat ca atare la recensământ. Pe scurt, stratificarea și varietatea romilor de la noi face să fie extrem de dificilă o abordare simplă, de tip doar integraționistă, sau doar anti-discriminatorie; iar Strategia pentru romi, adoptată în primăvara anului 2001, reprezintă o piesă legislativă foarte avansată, chiar și atunci când este comparată cu politicile publice ale celor mai multe țări din UE. Spre sfârșitul acestui deceniu, sunt convinși că experții noștri în problematica romilor din România vor începe să fie foarte căutați la “export”, drept consultanți internaționali într-ale minorităților.

DAN OPRESCU - Doctor în Filosofie, Universitatea București (1992). Senior Associate Member, St Antony's College, Oxford University (1990-1991). În prezent este funcționar public (consilier) în cadrul Secretariatului General al Guvernului.

De la *Kanun* la *Capacity Building*

STEVEN SAMPSON

In the opaque world of Balkan democracy assistance, one encounters an almost religious belief that civil society organisations will help create dialogue, reconciliation, and stable institutions. From the perspective of 'Balkan security', the building of civil society is supposed to generate more internal security in the region, to provide the proper 'climate' for the development of democratic culture, for the promotion of human rights, and for an effective, accountable government. In this sense, a healthy civil society is supposed to enhance individual and group security. It enables and pushes governments to respect human rights. Civil society development is seen as a win-win solution. This chapter argues that such efforts to build civil society also create new forms of tension: both internal tensions within Balkan societies and tensions between the various local and international actors.

Introducere

Orice agenție pentru dezvoltare operează cu un anume “crez”. În lumea opacă a asistenței pentru democrație din Balcani, se întâlnește o credință aproape religioasă că organizațiile societății civile vor ajuta la crearea dialogului, reconcilierii și instituțiilor stabile. Din perspectiva “securității în Balcani”, construirea unei societăți civile este presupusă a genera mai multă securitate internă în regiune. Un sector “sănătos” al societății civile – deseori echivalat cu un mare număr de ONG-uri – se presupune că asigură climatul “adecvat” pentru dezvoltarea culturii democratice, pentru promovarea drepturilor omului și pentru o guvernare mai eficientă și mai responsabilă. Dezvoltarea societății civile, se afirmă, va ajuta comunitățile să preia controlul asupra vieții proprii. Societatea civilă va acționa ca un câine de pază al oficialilor incompetenți și iresponsabili, iar dezvoltarea societății civile va da putere grupurilor să ia decizii și să-și îmbunătățească viața. În sensul acesta o societate civilă sănătoasă se presupune că va mări securitatea individuală și de grup. Urmând acest mod de gândire, dezvoltarea societății civile face viața politică mai sigură, dă posibilitatea și forțează guvernele să respecte drepturile omului. Dezvoltarea societății civile este văzută ca o situație în care câștigă toată lumea (*win win situation*).

În acest articol vreau să arăt că asemenea eforturi de a crea o societate civilă pot duce de asemenea noi forme de tensiune: atât tensiuni interne în interiorul

societăților din Balcani, cât și tensiuni între diverșii actori locali și internaționali. Paul Stubbs merge atât de departe până la a numi intervențiile internaționale pentru crearea societății civile o formă de “colonialism”¹.

Atâta vreme cât colonialismul este o sursă de insecuritate, este nevoie de o reflecție serioasă asupra intervențiilor străine. Din nefericire asemenea reflecții tind să ia forma “admonestării finanțatorilor” în care finanțatorii sunt criticați de lumea academică occidentală sau de localnicii nemulțumiți pentru că sunt neinformați, aroganți, naivi sau corupți. Aceste critici nu reușesc să problematizeze legăturile complexe dintre finanțatori, beneficiari, și numeroșii intermediari în “lanțul” asistenței pentru democrație. A înțelege aceste legături poate ajuta la elucidarea acelor factori care favorizează sau perturbă climatul de securitate din Balcani. Dezvoltarea societății civile nu este astfel un joc în care câștigă toată lumea. Există costuri și eșecul înțelegerii acestui fapt poate împiedica dezvoltarea societăților din Balcani către stabilitate politică pe termen lung, dreptate socială și rezolvarea non-violentă a conflictelor.

Programele pentru societatea civilă, argumentez, pot de fapt stimula noi tipuri de tensiuni și fișuri în aceste societăți. Concluzia mea este că trebuie să facem față mai bine contradicțiilor generate de structurile societății locale. Același mecanism social care creează încredere și rezolvă probleme, “modelele dezvoltate local” (*homegrown models*)

sunt de asemenea cele care pot crea incertitudine și anxietate în Balcani. Aceleași structuri sociale care oferă siguranță într-un mediu politic și social nesigur pot de asemenea crea un climat de nesiguranță și perpetuare a tensiunilor în alte contexte. Aceleași loialități informale care ajută grupurile să supraviețuiască represiunii și să reziste autorității sunt de asemenea cele care fac contrabandă, corup poliția, izbucnesc în violență etnică și păstrează tăcerea despre suferința altora. Mult mai concret, Balcanii – binecunoscuți pentru loialitatea de familie, ospitalitatea copleșitoare, frățiile de sânge, cutumele precum *Kanunul* albanez, nunțile pline de culoare, tradițiile puternice, rețelele de prietenie foarte strânse și solidaritatea etnică – Balcanii conțin de asemenea dispute de sânge eterne, banditism extrem, omniprezentul bacșiș, corupție endemică, crimă din răzbunare, și curățire etnică. Proiectele de dezvoltare a societății civile ar trebui să elimine ultimele enumerate ca amenințări și să înlocuiască dominația legăturilor ancestrale, cu legăturile interesului și cetățeniei. Asemenea schimbări nu se produc fără costuri, și invariabil, îi fac pe oameni să apere cu încăpățănare și chiar violență păstrarea vechilor legături. Programele care schimbă tradiții, în argumentarea mea, crează noi tensiuni și aceste tensiuni pot agrava situația din punct de vedere al securității. Abordarea acestor probleme necesită o nouă înțelegere a “modelelor dezvoltate local”. Necesită înțelegerea modului în care se poate stabili încrederea între finanțatori și beneficiari și cum se menține această încredere. Încrederea este de fapt ceea ce rezolvă conflictele și lipsa încrederii este ceea ce le permite să iasă de sub control. A înțelege cum aceste structuri ale încrederii operează ne poate ajuta să elucidăm costurile implicate chiar și de schemele de dezvoltare cele mai bine intenționate.

Acest articol se concentrează așadar pe natura dezvoltării societății civile și a rolului său dual atât în sporirea securității cât și a insecurității în Balcani. Începe prin schițarea unui concept antropologic al securității. Descrie apoi felurile în care proiectele societății civile, cu toate intențiile lor laudabile pot genera de asemenea insecuritate, în special pentru acele grupuri care se simt (sau sunt împinse) în afara procesului de dezvoltare din Balcani. În final oferă câteva concluzii despre cum modelele noastre occidentale pot fi combinate cu modelele locale ale vieții asociative din Balcani. Multe dintre exemplele mele și această analiză vin din propria participare în diverse proiecte de dezvoltare a societății civile din regiune, unde am lucrat pentru diverse agenții din România, Bosnia și Albania.

Intervenția societății civile

Așa cum este cazul cu multe discursuri internaționale despre crearea capacității de a conduce (*empowerment*) societatea civilă este plină de virtuți². Programe accentuând “deschiderea” (*openness*), “răspunderea” (*accountability*), “transparența” (*transparency*), “buna guvernare” (*good governance*) și “crearea capacității de a conduce a comunității” (*community empowerment*) prin *advocacy* sunt atât de inatacabile încât nimeni nu se poate opune lor în principiu. Tot ce este necesar în limbajul finanțatorilor internaționali este “construcția capacității de acțiune” (*build capacity*). Această construcție necesită un efort coordonat al comunității finanțatorilor. Aceste eforturi iau forma proiectelor, programelor și training-urilor. Mobilizarea reușită a acestor resurse necesită continua “coordonare a finanțatorilor” (*donor coordination*).

Intervențiile externe în favoarea democrației operează cu premisa că lipsește ceva. Acel “ceva” este “societatea civilă”. De fapt, societatea civilă, aici înțeleasă ca grupuri informale și organizații civice independente formale, au existat în Balcani chiar și în timpul comunismului (în special în Yugoslavia). Multe acționau subversiv sau opunându-se statului (instituțiile paralele ale intelectualilor albanezi din Kosovo, diverse grupuri de intelectuali, cluburi sportive, etc.). În acest înțeles, societatea civilă avea caracteristicile de a fi opozantă sau clandestină. Intervențiile pe care noi le numim acum “dezvoltarea societății civile” au început cu adevărat imediat după sfârșitul războiului rece, în parte finanțate de programul UE-Phare în Europa de Est. Ceea ce a început ca inițiativă post-comunistă de dezvoltare, a evoluat în asistență post-conflict în Bosnia și Kosovo. Asistența post-comunistă a apărut în Albania în 1994 și mai recent în Serbia post-Miloșevici (de amintit că fundația Soros, ca de obicei, a fost cu mult înaintea inițiativelor similare ale UE și USAID).

Rezultatele dezvoltării societății civile sunt impresionante dacă ne-am lua după statistici, site-uri web și alte activități. În România, o țară guvernată acum de aceeași oameni care au zdrobit mișcările societății civile de la începutul anilor '90 și au permis revolte etnice și violențele minerilor prin țară, societatea civilă și dezvoltarea ONG-urilor, a crescut constant de-a lungul unui deceniu în așa fel încât acum există 25 000 de ONG-uri înregistrate și câteva sute de organizații semnificative³. În Bulgaria sunt 7 000. La ultima numărătoare, Albania avea vreo 900 de ONG-uri, Bosnia vreo 1 500 și Kosovo vreo 700. Aceste cifre sunt semnificative numai ca indicator al înregistrărilor legale, dar formează în același timp un fel de index al activităților sociale

organizate în care finanțările externe au un rol.

Există nenumărate studii despre sectoarele societății civile din aceste țări. Personal am participat la unele dintre acestea și sunt familiarizat cu multe dintre ele, la fel și cu criticile lor.⁴ După ani de estimări, planificări, implementări și evaluări reflecția asupra acestora este foarte necesară. Din punctul de vedere al securității, o asemenea reflecție este imperios necesară, deoarece securitatea în Balcani implică acum nu atât de mult securitatea granițelor naționale și a teritoriilor, dar de asemenea problemele de zi cu zi ale securității personale: protecție contra violențelor etnice și posibilitate de a-ți controla viitorul având o casă protejată, îngrijire medicală adecvată, educație, administrație civilă, și un mediu curat. Pe măsură ce granițele devin stabile și diversele guverne își stabilesc propriile programe de aderare la UE, acordurile de asociere și planurile de cooperare NATO, aspectele civile, ale securității indivizilor capătă tot mai multă importanță. Precum “drepturile omului” sau “dezvoltare”, conceptul de “securitate” a devenit acum din ce în ce mai larg. În acest sens, un “sector puternic al societății civile” este acum perceput nu numai ca o precondiție pentru democrație, dar și o precondiție pentru asigurarea securității, ca de exemplu în Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est.

Din punct de vedere al securității, multe inițiative ale societății civile din Balcani – străine, locale, guvernamentale, multilaterale și private – ne oferă un paradox. Pe de-o parte, există un sector mare și proeminent de ONG-uri, cu activiști dedicați încercând cu pasiune să obțină îmbunătățiri ale comunității și să influențeze procesele de decizie. Acești oameni au propriile rețele de cooperare, precum și concurenți și conflicte în mod obișnuit. Acești activiști ai ONG-urilor vorbesc propria limbă, limba proiectelor și a finanțatorilor, și interacționează regulat cu o multitudine de proiecte, întâlniri, conferințe și seminarii de pregătire care caracterizează viața ONG-urilor.

Pe de altă parte, în ciuda proeminenței ONG-urilor, multe dintre problemele de securitate par să persiste, în multe feluri neatinse de această intervenție. Cu alte cuvinte, crearea unor organizații ale societății civile în aceste țări, în timp ce crează noi oportunități pentru anumiți indivizi și grupuri (intelectuali anglofoni familiari cu interesele finanțatorilor), dezvoltarea societății civile poate crea insecuritate pentru cei care se văd pe ei “în afară jocului”. Să cercetăm deci felul în care dezvoltarea societății civile ca un proiect occidental afectează securitatea în zonă. În urmărirea acestei discuții voi

începe prin a prezenta propria viziune antropologică despre mediul de securitate din Balcani.

O antropologie a securității

Securitatea implică percepția capacităților și amenințărilor. În acest sens, orice definiție a unei situații specifice de securitate – individuală, de grup, națională sau regională – este legată de factori care fac o persoană, grup sau stat să privească mediul lor ca nesigur. De aici, a înțelege ce crează un “sentiment de securitate” necesită o înțelegere a surselor de “insecuritate”. Insecuritatea nu este o stare obiectivă observabilă. Este o interpretare. Insecuritatea este legată de percepțiile actorilor implicați. Este legată de percepțiile amenințărilor externe și de felul în care aceste percepții, temeri și amenințări, devin surse de acțiune. Ceea ce imperiul Otoman și Austro-Ungar au văzut ca stare de insecuritate în Balcani un secol în urmă, ceea ce comunitatea internațională de astăzi vede ca insecuritate, și alte tipuri de insecurități percepute de oamenii care locuiesc în Balcani, diferă în mod substanțial. Numai în momente de criză internațională – când câțiva actori internaționali trebuie să reacționeze rapid la mișcările sociale, revoluții, războaie, campanii – aceste percepții se adună la un loc.

Iată un exemplu al felului în care o situație de securitate a fost percepută de un anume set de actori cunoscuți drept “comunitatea internațională” în Kosovo. Locația este un orașel de provincie din Kosovo la sfârșitul anului 1999, unde făceam o cercetare despre ONG-uri. Pentru a întâlni diversele organizații de ajutorare lucrând cu ONG-uri locale, am participat la ședințele de coordonare ale ajutoarelor. În multe dintre acestea, un punct cheie consta în “informarea asupra securității” pentru personalul străin. “Securitatea” în acest context însemna siguranța personală. Breșele de securitate aveau de-a face fie cu necunoscuți, care perturbau munca de ajutorare sau cu riscurile nerezonabile la care se supunea personalul străin neraportând intinerariile, conducând noaptea singuri, sau nepurtând legitimații din plastic. Aceasta era situație de securitate pentru “internaționali”. “Situația de securitate” pentru sârbii minoritari din acel moment era destul de diferită. Se plâneau că locuințele lor erau incendiate, erau împușcați din vehicule în mișcare, autobuzele lor erau atacate cu pietre, erau ținta răpirilor și crimelor și că nu puteau trece de anumite puncte de control fortificate. În final, albanezii vorbeau despre securitate în termeni de jafuri și crime violente, ca și de teama intervenției militare sârbe în cazul în care NATO își retrace forțele. În Bosnia și Kosovo de

după conflict, mediul de securitate era diferit pentru majoritatea etnică, minoritatea etnică și “internaționali”. Aceste diferențe sunt bazate pe factori subiecțivi și obiectivi, cu evaluări considerate de alții ca fiind corecte, exagerate sau minimalizatoare.

Zygmunt Bauman, discutând consecințele umane ale globalizării, a încercat să explice diversele înțelegeri ale securității și insecurității. Discursul lui Bauman este relevant pentru situația actuală din Balcani și pentru felul în care inițiativele societății civile din regiune finanțate internațional afectează percepțiile de securitate⁵. Bauman distinge între trei înțelesuri ale securității /insecurității. Primul este un înțeles al insecurității ca “incertitudine”, ca o stare cognitivă a lucrurilor în care suntem incapabili să evaluăm acei factori din mediul nostru care afectează comportamentul nostru. Soluția la problema incertitudinii este cunoașterea, în special cunoașterea riscurilor. În Bosnia în 1997, evaluările securității s-au schimbat dramatic în comparație cu anul precedent. Riscul de violență a fost considerat acceptabil de grupurile de tineri sârbi care au venit în Sarajevo la un concert U2 și într-adevăr nu au fost incidente. Astăzi în Priștina, niște sârbi pot merge, sub escortă câțiva metri mai jos pe strada principală până la o pizzerie, ceva extraordinar comparabil cu ceea ce era cu 2 ani înainte. Așa cum au remarcat cinic câțiva sârbi kosovari, amenințările la adresa sârbilor au scăzut pentru că pur și simplu mulți sârbi au plecat. Ideea este că riscul, nesiguranța și securitatea sunt văzute atât ca procese cognitive cât și de evaluare.

Desigur, nu toate evaluările de securitate au aceeași autoritate. În final, interpretările securității /insecurității reflectă autoritatea celor care fac evaluarea. O evaluare devine corectă atâta vreme cât este considerată legitimă de către ceilalți. Autoritatea derivă din abilitatea de a controla evaluările celorlalți, de a respinge sau cenzura evaluările celor care nu au “o înțelegere deplină a întregii situații”.

Când securitatea este văzută ca un proces de evaluare, cunoașterea despre lume ar trebui să ne facă să înțelegem riscurile în mod realist. Cu mai multă certitudine, obținem mai mult control și deci mai puțină frică, și acționăm în așa fel încât nu îi intimidăm pe ceilalți, de aici mai puțină violență. Aceasta este logica căutării securității înțeleasă ca și certitudine. Este obiectul de muncă al think-tancurilor, institutelor de politici publice, exercițiilor de evaluare a riscurilor și consultanței. Sporirea securității este de asemenea obiectul de muncă al diverselor măsuri de “dialog”, “reconciliere”, “crearea încrederii”, atât de iubite de proiectele de dezvoltare internaționale, în care sunt făcute eforturi

pentru a schimba percepțiile altora așa încât ei pot obține o imagine realistă a potențialelor surse de insecuritate.

Al doilea înțeles al lui Bauman este emoțional. Aici insecuritatea provine din anxietate. Această anxietate rezultă din lipsa de control asupra mediului și produce furie emoțională, ură și dorința de răzbunare. Conduce la violență și chiar genocid, concepute ca forme de auto apărare. Deoarece aceste temeri și anxietăți, sunt de asemenea interpretări, și sunt unele foarte semnificative, pot fi atenuate prin producerea unor anumite repere simbolice. În Bosnia și Kosovo diversele puncte de control și patrulare ale SFOR/KFOR sunt făcute spre a liniști temerile și a crea un climat de securitate. Ele fac asta nu atât prin prevenirea acțiunilor contrare cât dând tonul general. Reducerea rezultată în “*angst*” este presupusă a da posibilitatea unor judecăți mai bune ale incertitudinilor unui context, atât timp cât controlul asupra temerilor dă posibilitatea unei evaluări mai obiective a riscurilor. Mediile nesigure emoțional – cele care produc anxietatea – sunt de aceea și medii de incertitudine. Și incertitudinea ne face temători. La nivel cognitiv, conduce la explicații care se concentrează nu pe cauze ci pe țapi ispășitori și produce înțelegeri conspiraționale. “De ce se întâmplă asta?” devine invariabil “a cui este vina?”. Văzută în termeni antropologici, căutarea de țapi ispășitori este o formă modernă a vânătorii de vrăjitoare.

Înțelegerea duală a insecurității ca incertitudine și anxietate, afirmă Bauman, este cel mai evidentă atunci când încercăm să concretizăm aceste temeri existențiale. Acesta este discursul siguranței personale, și pentru Bauman “siguranța” este al treilea înțeles al securității cu care operăm. O căutare a siguranței fizice în forma unor spații sigure, a corpurilor ținute la adăpost de violența altora este răspunsul concret la forțele abstracte ale incertitudinii și anxietății. Războaiele iugoslave au avut ca obiect schimbarea unor spații ambigue, mixte, în spații curate etnic, spații sigure pentru sârbi sau croați sau musulmani, deoarece amestecarea în sine era percepută de anumiți actori ca sursă de insecuritate. Soluțiile militare din enclavele sârbe din Croația, din Bosnia și din Kosovo încercau să alunge incertitudinea și insecuritatea prin crearea unor spații sigure demarcate fizic. Contradicțiile creării acestor spații nu sunt mai bine ilustrate ca în Mitrovița, orașul divizat din nordul provinciei Kosovo, unde Administrația ONU împreună cu KFOR au stabilit o “zonă de încredere” în care albanezii, sârbii, românii și musulmanii slavofoni cunoscuți ca bosniaci, pot întâlni membrii altor grupuri. Problema este că această zonă

restrânsă de lângă podul care separă sudul predominant albanez de nordul predominant sârb este înconjurată de sârmă ghimpată și gârzi militare. Zona de încredere este de asemenea monitorizată de așa-numiții “paznici ai podului”, sârbi care pot ataca albanezii care încearcă să viziteze partea sârbă sau sârbii care sunt în zonă sau par prea prietenoși cu albanezii. Oricine în această zonă poate fi considerat de co-etnicii săi ca “pactizând cu inamicul”. Zona de încredere militarizată, un spațiu evident de siguranță, a făcut viața nesigură celor care trec podul înapoi în enclava sârbă sau care părăsesc zona pentru a se reîntoarce în sudul albanez. Securitatea și insecuritatea sunt contextuale, legate de percepțiile spațiale și sociale ale diferiților actori.

O antropologie a securității și insecurității ar fi trebui de aceea să conțină următoarele elemente: în loc de o analiză de sus în jos a capacităților și dorințelor diverselor părți, ar trebui să descrie modul în care actorii înșiși percep temerile și amenințările la adresa persoanelor, grupurilor sau mediului politic. O antropologie a securității și insecurității va căuta să descrie cum oamenii articulează aceste temeri: tipurile de explicații (sau conspirații) pe care le oferă pentru a justifica incertitudinea și insecuritatea. O antropologie a securității și insecurității de aceea va descrie relațiile dintre cum văd oamenii lumea și cum acționează asupra ei, de exemplu tipul de practici culturale create pentru a face față incertitudinii larg răspândite, anxietății existențiale și siguranței personale. Va încerca să înțeleagă cum oamenii încearcă să controleze lumea lor prin manipularea conceptelor, cum legitimează sau subminează autoritatea diferitelor discursuri, și cum acționează pentru a face lumea lor un loc mult mai cert, mai puțin intimidant și mai sigur.

Acestă înțelegere a securității prezentată aici este atât mai amplă, cât și mai restrânsă decât tipul de înțelegeri prezentate în mod normal de “studiile de securitate”. “Lumea”, în studiile de securitate, este una geopolitică a intereselor, unităților politice (națiuni, state, regiuni) a amenințărilor la adresa acestor unități și a forțelor globale. Securitatea despre care vorbesc aici, antropologic, este una a lumii experienței, în care certitudinea, liniștea emoțională și siguranța pot coexista în timp și spațiu cu alte interpretări ale incertitudinii, anxietății și pericolului. Același eveniment (o unitate a poliției KFOR percheziționând un vehicul într-o enclavă minoritară noaptea) poate genera securitate sau insecuritate în funcție de actori și de context. Securitatea nu este o proprietate a unui spațiu dat sau a unui teritoriu ci a unui grup social. Securitatea în Balcani este o sintagmă greșită.

Problema nu este a securității în regiunea X ci a securității față de cine. Securitatea nu este o proprietate individuală, deoarece înțelegerile individuale ale securității sunt întodeauna articulate în termeni de lume socială. Securitatea este “*în minte*” *să fim siguri*, dar sunt factori sociali care cauzează anumite percepții să fie interpretate în termeni de securitate/insecuritate. În Albania de pildă, mii de săteni nu pot părăsi casele lor deoarece familiile lor sunt în dispută sângeroasă cu alte familii; ei nu au același mediu de securitate precum celelalte familii din sat. Cu toate acestea, toți împărtășim aceleași percepții de securitate în termeni de siguranță personală: că dacă ești “până la sânge” cu cineva, este bine să nu îți părăsești casa. În mod similar, mii de sârbi în Kosovo, a căror viață este acum limitată de o plimbare între două puncte de control KFOR, sunt într-un alt mediu de securitate decât albanezii care trăiesc în același perimetru. Același lucru este adevărat pentru musulmanii care s-au reîntors în comunitățile din estul Bosniei. Ei au casele lor dar nu prea multă viață publică. Rromii din diversele cartiere mărginașe ale orașelor din România, Macedonia sau Kosovo trăiesc în condiții de securitate diferite de vecinii lor sau de rromii de altundeva, și arăta asta în practicile lor de siguranță.

Avem de aceea nevoie să înțelegem diversele surse de incertitudine, anxietate și pericol pentru a produce tipul de certitudine, liniște și siguranță care se presupune că acompaniază procesul de stabilizare. Sarcina cercetării este să descopere ce determină oamenii să se simtă lipsiți de securitate în viața de zi cu zi, să înțeleagă percepțiile lor despre frică și amenințări. Deoarece acestea diferă pentru diferite grupuri sociale și etnice ca și pentru actorii externi, o înțelegere completă a situației securității în Balcani va necesita cartografierea acestor genuri de incertitudini care există, a tipurilor de anxietăți pe care le generează și a problemelor concrete de siguranță care trebuie rezolvate. Această “hartă a securității” va fi o încrengătură complexă de incertitudini, anxietăți și dileme de securitate suprapusă peste grupurile etnice și clasele sociale.

În acele zone post conflict care au fost subiectul intervenției internaționale – Bosnia, Kosovo, Timorul Oriental, Sierra Leone, Afghanistan – percepțiile securității diferă nu numai între diversele grupuri sociale (cetățeni/lideri politici) și etnice (minorități/ majorități) dar reflectă și interacțiunea acestor percepții cu cele ale celor din afară (personalul de ajutorare, funcționarii organizațiilor internaționale, forțele de menținere a păcii etc.). În Balcani, ca pretutindeni, atât prezența celor din

afară cât și a percepțiilor lor cu autoritate asupra incertitudinilor, anxietăților și riscurilor au afectat felul în care grupurile locale își vedeau propriul mediu de securitate. Plecarea în grabă a observatorilor străini înainte de bombardamentele din Kosovo din 1999 a fost un semnal de profundă insecuritate pentru populația locală, așa cum reîntoarcerea lor a semnalizat un nou mediu de securitate.

Societatea civilă și securitatea

La nivel local, problemele generate de nesiguranță anxietate și siguranță/risc/pericol sunt scânteia care mobilizează oamenii să își unească forțele și să găsească soluții, ceea ce numim azi societatea civilă. În această definiție, societatea civilă poate cuprinde inițiativele locale ale diverselor grupuri, asociații informale ale comunității, partide politice și toate formele de viață asociativă care stau deasupra familiei extinse, dedesubtul eforturilor de reglementare ale statului și de-a lungul pieței nemiloase. Înțeles ca activitate socială mai degrabă decât ca o formă specifică de organizare, societatea civilă nu este altceva decât un mecanism social de rezolvare a problemelor. Este un mijloc practic de reducere a ceea ce oamenii percep ca insecuritate și de sporire a securității așa cum o văd ei. Asemenea soluții pentru un grup pot desigur implica creșterea insecurității pentru alții. De aici nevoia de o sferă publică neutră care să articuleze și să negocieze aceste nevoi.

O societate civilă puternică nu poate exista decât dacă mediul politic și economic este stabil: dacă există un aparat de stat capabil să asigure servicii de bază, o reală sferă publică și o economie viabilă care poate crea o clasă de mijloc. O societate în care oamenii simt că au ceva de pierdut poate crea baza pentru viața asociativă și construcția instituțională. În condițiile haosului politic sau căderii economice, care generează insecuritate (anxietate) auto-organizarea socială ia forme disperate, subversive și chiar violente. Aceste genuri de soluții caracterizate prin lipsa de încredere în instituții sunt ceea ce numim “societate necivilă” (*uncivil society*). Unde viața socială devine un câmp de bătaie dintre forțele societății civile și necivile, societatea civilă poate fi văzută ca fiind “slabă”.

Această situație din urmă caracterizează multe societăți post-conflict și în tranziție. Soluția din partea comunității internaționale este să “construiască” societatea civilă. Întrebarea este totuși, să o construiască pe ce? Problema conceptuală este dacă există “fundațiile” pe care să se “construiască” societatea civilă sau dacă societatea civilă poate fi “importată de afară”. În timp ce toți actorii dezvoltării

(locali sau externi) sunt de acord cu necesitatea de a localiza fundații indigene, adică să mobilizeze modele dezvoltate local de găsire a soluțiilor, practica dezvoltării societății civile relevă o tendință către implementarea, exportul și chiar clonarea “modelelor externe” în realitățile locale. Este exact distanța dintre idee și realitate care formează sursa atâtor discursuri de critică a finațatorilor.

Mult mai importantă chiar este întrebarea dacă o societate civilă puternică poate fi creată prin acest tip de intervenții exterioare asociate cu schemele de dezvoltare ale societății civile. De obicei, mergând pe urmele asistenței umanitare sau de urgență dezvoltare societății civile se presupune că va îmbunătăți climatul de securitate. Atât timp cât identifică probleme, se presupune că facilitează înțelegerea rațională a lumii. Atât timp cât crează dialog, se presupune că va facilita înțelegerea comună între părțile în competiție sau cunoașterea comună a percepțiilor celorlalți. Atât timp cât produce inițiative, cât face față problemelor, se presupune că reduce anxietatea prin organizarea cetățenilor în activități relevante. Societatea civilă reduce incertitudinea/riscurile/anxietatea și pericolul prin crearea de zone sau contexte de predictibilitate/securitate/liniște. Societatea civilă se presupune că face lumea un loc mai sigur (al treilea înțeles al lui Bauman), reducând astfel posibilitatea conflictului social sau a violenței. Cu toate acestea, scopul poate fi atins numai dacă cei care intervin pentru a îmbunătăți societatea civilă înțeleg situația anterioară intervenției, inclusiv interpretările localnicilor despre trecut, memoria lor socială.

Probabil cea mai mare eroare făcută în dezvoltarea societății civile din Balcani este presupuziția că nu a existat nici un mecanism social de rezolvare a problemelor anterior sosirii programelor externe de dezvoltare a societății civile la începutul anilor '90. Societățile balcanice au fost adeseori interpretate ca fiind atomizate, dezorganizate, tribale sau corupte și lipsindu-le astfel instituțiile rezolvării de probleme, rezolvare a conflictelor sau formării de coaliții care sunt țintele atâtor programe de dezvoltare a societății civile. De fapt societățile balcanice au avut întodeauna mecanisme pentru a face față problemelor zilnice ale incertitudinii și insecurității, mecanisme bazate pe relațiile de rudenie, alianțe de clanuri, comunități sătești, rețele sociale, asociații informale, organizații de binefacere, relații patron – client și alianțe strategice de diverse feluri și durată. Asemenea alianțe pivotează în jurul schimbului de resurse și încredere. Ca atare seamănă foarte bine cu practicile societății civile. În contrast o societate

necivilă este una a izolării și a lipsei de încredere: este atomizată sau moleculară. Percepțiile sale de securitate sunt articulate nu ca evaluări, ci ca acuzații sau teorii ale conspirației.

O estimare a stării societății civile dintr-o țară este o evaluare a modului în care mecanismele de găsim a unei soluții sunt echipate pentru a face față incertitudinii, anxietății și riscului/pericolului. La nivelul cel mai tragic, recente războaie și conflicte din Balcani au revelat faptul că mecanismele tradiționale nu aveau capacitatea de a opera în situații de extremă incertitudine (politică și economică), anxietate socială, a tipului de pericole produse de politica naționalistă, răspândirea manipulării presei și reprimarea nemiloasă. În timpul comunismului, elitele au dorit să deturneze și să distrugă auto-organizarea socială. În Iugoslavia, tensiunile etnice nerezolvate n-au făcut decât să facă acest lucru și mai simplu. Diverse grupuri etnice au putut trăi alături în trecut fără violență așa cum este adesea afirmat, dar sfera publică era limitată la rezolvarea problemelor locale în modurile aprobate local. Instituțiile existente – politice, economice, legale, sociale – erau incapabile să ofere certitudine și securitate. În aceste condiții de criză, oamenii nu le-au rămas decât mecanismele sociale ale rudeniei și ale rețelelor, care erau eficiente în rezolvarea problemelor personale sau să ocolească instituțiile statului (onoare/rușine, economia informală, piața neagră, etc.). Societatea civilă era puternică în termeni de rezolvare a problemelor individuale (rețele etc.), dar neputincioasă în privința politicilor guvernamentale. Înțelegerea problemelor era limitată și soluțiile nu puteau fi implementate deoarece mediul instituțional era instabil. Crizele economice majore și oportunismul liderilor ex-comuniști locali făceau comunitățile locale (atât multi-, cât și mono-etnice) vulnerabile la mobilizarea naționalistă de stat, la ideologiile extremiste ale diasporei și la manipularea presei. Poporul devenea Ceilalți. Vecinii se luau unii de alții și mii de oameni au fost uciși și exilați. Scopul militarilor străini și apoi al intervenției civile internaționale a fost crearea stabilității prin crearea unei societăți civile puternice: construcția unui mediu instituțional corespunzător, a unui stat puternic, o piață viabilă, o siguranță socială, domnia legii etc.

Noii actori

De-a lungul ultimului deceniu, diverse estimări locale ale mediului de securitate din Balcani au fost suplimentate de percepțiile unui set nou de actori venit din afară. Acești actori internaționali au intrat în scenă cu propriile concepții asupra incer-

titudinii, anxietății, riscului, securității și insecurității și cu propriile resurse pentru a face conceptele lor o autoritate. Balcanii au devenit arena concursului dintre variate percepții ale securității; nu numai dintre grupurile locale divizate de clasă, religie, etnicitate și loc de origine și rezidență (urban/rural); dar de asemenea și între feluri de actori internaționali, fie ei americani sau europeni, mari organizații multinaționale sau finanțatori individuali, organizații de ajutor umanitar sau ONG-uri orientate către bază, guverne străine sau fundații private. Adăugate acestora sunt “competițiile de rețea” dintre alianțe concurente de finanțatori externi și clienții locali de implementare din ministerele guvernului sau sectorul ONG-urilor. Pe scurt există un nou set de conflicte în societățile din Balcani care emană un mediu de incertitudine pentru comunitățile locale.

Mediul de incertitudine iese la iveală când finanțatorii schimbă brusc prioritățile sau când lasă totul baltă și pleacă în altă parte. Pentru a înțelege adâncimea sentimentelor, cineva ar trebui să audă frustrările oficialităților locale sau ale locuitorilor din comunitate când o forță de securitate este redusă brusc, un birou al OSCE este închis sau un proiect scandinav de asistență este eliminat (cum procedează Danemarca în Albania). La nivel local, aceste mișcări sunt interpretate ca trădări ale vestului și această retorică, frecventă în Bosnia, este din ce în ce mai răspândită și în Kosovo.

Acești actori ai dezvoltării pe scena securității din Balcani sunt numiți “comunitatea internațională”, un termen convenabil care ascunde varietatea și chiar contradicțiile din interiorul grupului. În Balcani, prezența internațională ia o multitudine de forme. Sunt forțe militare/de securitate în forma unităților armatei și a poliției internaționale. Sunt programele de asistență bilaterală precum suedezul SIDA sau USAID, organisme interguvernamentale precum OSCE. De asemenea, sunt organizațiile de ajutorare străine sau multinaționale care nu ajută numai din punct de vedere umanitar, ci de asemenea încearcă să construiască organizații comunitare. Acestea pot fi mari birourile precum UNHCR or UNDP sau ONG-uri bine înzestrate precum Care International, Catholic Relief Services, Oxfam, Salvați Copii sau Danish Refugee Aid. Aceste ONG-uri internaționale deseori stabilesc birouri locale construind propriul lanț de asistență și training. Există fundații private precum Soros/Open Society Foundation sau American National Democratic Institute și International Center for not-for-profit Law, sau British Westminster Foundation și multe fundații germane afiliate partidelor politice. În sfârșit, comu-

nitatea internațională canalizează resursele ONG-urilor consultante, companiilor private și antreprenorilor individuali, care concurează cu toții pentru fondurile UE sau ale altor organizații de ajutorare și care angajează localnici sau folosesc ONG-uri locale ca personal. A numi aceste organizații atât de diferite și indivizii din ele “comunitatea internațională”, ascunde mai mult decât arată. Localnicii de obicei înțeleg asta și de aceea îi numesc “internaționali”, care poate însemna fie organizații străine sau cetățeni străini. Comportamentul și greșelile “internaționalilor” este un subiect de discuție frecvent în orice adunare a personalului local din Balcani și este o sursă obișnuită pentru scandalurile publice sau de presă.

Acei indivizi care fac parte din scena internațională sunt de obicei ușor identificați de la distanță după jeep-urile lor albe, orarele încărcate și legitimațiile de plastic care le atârnă la gât⁶. Unele jeep-uri au antenele mai mari, unele birouri sunt mai bine echipate, unii oameni se plimbă mai mult prin străinătate iar unii au mai multe legitimații din plastic decât alții, dar nu este nici o îndoială privind afilierea lor ultimă. Legitimațiile din plastic se presupune că oferă străinilor mai multă securitate – precum fetișurile, te protejează de agresiunile bandiților locali sau ale poliției. De aici indignarea internațională când lucrătorii umanitari sunt jefuiți sau atacați în zonele de conflict precum Cecenia sau Afganistan și mai recent în Pristina. (Și personalul local poartă asemenea identificatori, iar pentru minorități sunt deseori singurele garanții de securitate).

Această “prezență străină” în Balcani poate fi astfel, analizată la două niveluri: instituții, care în mod obișnuit angajează atât supervizori străini cât și personal local, și străinii (“internaționali”) care au propriile moduri de operare, viață socială și obișnuințe. Tradițional, internaționalii au venit din Europa de Vest sau SUA dar în protectoratele internaționale cu operațiuni ONU precum Bosnia sau Kosovo, pot veni din Africa de Vest, Africa de Sud sau din altă parte; salariile relativ mari și diurnele sunt stimulente atractive.

Prezența străină – atât instituțională cât și personală – este foarte variată și ar fi incorect să considerăm că toți internaționalii operează cu aceleași cadre mentale, în ciuda percepției localnicilor. Variația printre ei este copleșitoare: există polițiști americani, români, ghanezi, pakistanezi care patrulează curent în Kosovo împreună cu colegii albanezi; sunt tineri activiști din Macedonia sau doctori în istorie din Berlin care lucrează pentru OSCE și sunt diplomați de carieră din Danemarca, Slovacia, Bulgaria și din alte părți care lucrează pe lângă diverse

instituții internaționale și misiuni ONU; toți interacționând cu echipele mobile de consultanță de la Bruxelles, Strasbourg, Washington și alte capitale.

Cu toate acestea este evident că “internaționalii” au anumite lucruri în comun în discursurile, percepțiile și rutina lor zilnică. Evident ei nu locuiesc permanent în Balcani. Ei sunt acolo cu o misiune, să facă bine. Unii sunt de asemenea plătiți foarte bine să facă bine, așa cum ar remarca localnicii kosovari sau macedoneni. Dar de fapt sunt foarte puțini oameni de afaceri aici. Cel mai precis concept care descrie misiunea internaționalilor este “colonialismul benevolent”. Colonialism pentru că în ciuda retoricii parteneriatului cu actorii locali, există o relație inegală între finanțatorii externi și cel care este finanțat local. Colonialism, de asemenea, pentru că proiectul este de a interveni pentru a face societățile respective mai sensibile la interesele occidentale. Benevolent deoarece relația nu este bazată pe exploatarea localnicilor și jefuirea resurselor, ci pe convertirea lor la modul “nostru” de a gândi pentru binele lor; pentru a transmite “capacitatea de a acționa”. Ne putem gândi la aceasta ca la o misiune civilizatoare, așa cum au făcut englezii și francezii în coloniile lor, dar în aceste cazuri colonizarea era legată cu exploatarea nemiloasă a resurselor naturale și umane. Localnicii pot fi foarte bine pregătiți dar dacă vor lucra, vor fi șoferi, traducători, secretare, și funcționari mărunți. Mare parte a forței de muncă calificate a emigrat deja, pe când cei care au mai rămas sunt șomeri sau trăiesc din bani trimiși din afară. Cei din orașele mari – Pristina, Sarajevo, Tirana, Skopje – se adaptează din ce în ce mai mult la o economie bazată pe prezența misiunilor străine. Precum în coloniile de modă veche, enclave străine vizibile încep să apară împreună cu stilul de viață asociat. Capitalele balcanice, odată văzute ca locații periculoase sunt acum destul de confortabile. Ironia rămâne și de partea internaționalilor și de cea a localnicilor.

Misiunea principală a multora dintre cei care lucrează în interiorul comunității internaționale, scopul tuturor acestor sute de organizații care au manageri, personal și armatele lor de consilieri, traducători, șoferi și secretare este “construcția instituțională”. Aplicată dezvoltării societății civile, construcția instituțională implică identificarea oamenilor potriviți pentru implementarea proiectelor de dezvoltare a societății civile, determinarea celui mai eficient mod de a dona bani, stabilirea sau identificarea organizațiilor adecvate și asigurarea că ele operează în mod corect. Acestea sunt activitățile care formează bazele a ceea ce se poate numi “viața în slujba proiectelor”.

Societatea proiectelor

Societatea civilă din Balcani a existat odată ca o prelungire a vieții sociale, rudeniei, cutumelor precum *kanun*-ul, comunităților sociale și asociațiilor locale. Construcția societății civile, implică tipuri de structuri destul de diferite. Este vorba de formularea și executarea “proiectelor” Practicile construcției societății civile din Balcani crează o societate a proiectelor⁷. Balcanii au devenit o veritabilă lume a proiectelor. Conflictul de familie din *kanun* sunt înlocuite de aplicațiile pentru proiecte de construcție a capacității de acțiune.

Societatea proiectelor implică un fel special de activitate: pe termen scurt, cu un buget și un plan de acțiuni în timp. Proiectele sfârșesc întodeauna prin a fi înlocuite în mod evident prin politici, dar în mod obișnuit sunt înlocuite prin alte proiecte. Societatea proiectelor presupune un tip special de structură, începând cu un finanțator, identificarea misiunii proiectului, estimarea, selectarea partenerilor pentru implementare, distribuirea fondurilor, monitorizarea, evaluarea și, bineînțeles, următorul proiect. Societatea proiectelor înseamnă alocarea organizată, câteodată birocratică a resurselor. Nu există un proiect fără o aplicație de proiect, o perioadă de așteptare, o evaluare preliminară, monitorizarea și contabilizarea procedurilor urmate. Practicile societății proiectelor necesită un tip special de limbaj, aproape asemănător limbii de lemn staliniste. Predarea cunoștințelor se numește “training”. Predarea cunoștințelor unor cadre selecționate se numește “training of trainers” sau TOT. A deveni mai bun la ceva înseamnă “*capacity building*”. A fi capabil să spui ce dorești se numește “*mission statement*”. Când înțelegem ce se întâmplă vorbim despre “*transparency*”. Încercarea de a afla ce se întâmplă se numește “*networking*”. Încercarea de a afla cine vor fi beneficiarii: “*stakeholder analysis*”. Găsirea banilor: “*fund raising*”. A te asigura că nu i-ai irosit: “*donor coordination*”. A supraviețui după ce se termină banii: “*sustainability*”. Oamenii cu bani care nu văd rezultate suferă de “*donor fatigue*” (oboseala finanțatorului). A-ți duce banii în altă parte: “*exit strategy*”. Participarea în lumea proiectelor necesită cunoașterea ultimelor cuvinte și concepte cheie capabile de a face rost ca prin magie de bani: anul acesta este “*empowerment*” (crearea capacității de conducere), apoi “*good governance*” (buna guvernare), acum “*income generation*” (generarea de venituri) dar să nu uităm “*trafficking*” (traficul ilicit) și “*anti-corruption*” și bineînțeles atotprezentul “*partnership*” (parteneriat). În dezvoltarea societății civile, țelul final este crearea de ONG-uri care nu sunt numai ofertanți de

servicii, ci pot de asemenea face “*advocacy*” adică influența factorii de decizie. În încercarea de a-i ajuta pe oamenii din Balcani să-și rezolve problemele, ceea ce numesc “societate civilă”, intervenția internațională a re-creat “societatea civilă” ca o categorie birocratică de finanțare.

Societatea proiectelor înseamnă schimbul de bani, cunoaștere, oameni și idei. Viața în slujba proiectelor înseamnă ceea ce fac oamenii cu aceste resurse. Este o lume care premiază cea mai abstractă cunoaștere. De aici rezultă că aceia care manipulează simboluri și concepte, pot ocupa poziții strategice în lanțul alocării resurselor. Ei devin la fel de importanți precum acei finanțatori sau acele programe care efectiv ajută oamenii să rezolve probleme concrete. Dacă oamenii de afaceri și mafioții manipulează banii, managerii de proiect manipulează banii atașați conceptelor, termenul cheie fiind “*increasing capacity*” (creșterea capacității). Deoarece “capacitatea” nu este niciodată absolută, poate fi construită continuu. Și creșterea capacității necesită training. Trainerii erau de obicei aduși din Vest. Acum trainerii vin din alte țări balcanice sau sunt locanici instruiți în Vest care au absolvit cursurile TOT. Unul dintre elementele cheie ale dezvoltării este evaluarea nevoilor, inclusiv “nevoilor de instruire” (*training needs*), de aici și apariție industriei numite “evaluarea necesităților de instruire” (*training needs assessment*) TNA.

Această lume a proiectelor o aduc “internaționali” în Balcani și ideile și practicile acestei lumi sunt utilizate de un grup specific de manageri de proiect, personal din Balcani și “partenerii lor locali” sau “organizațiile pereche”. Ar fi prematur să numim acest personal local de proiecte o clasă sau o elită, chiar dacă unii dintre ei trăiesc, gândesc și acționează în mod evident diferit față de concetățenii lor. Mulți au fost activiști în alte timpuri, înainte de conflict sau de tranziția post-comunistă. Alții au fost norocoși să lucreze ca traducători și au acumulat abilitățile de organizare necesare sau au fost trimiși la training. Personalul local are propriile proiecte personale de carieră, familie sau emigrare, și aceste proiecte proprii implică cât mai multe posibile opțiuni disponibile. Fiind educați în Vest sau pro-Vest mulți au pașapoarte sau privilegii rezidențiale în Vest și aproape toți copiii lor studiază sau vor studia în Vest. Un strat cu un mod de viață specific, ei se disting prin atenția către ceea ce este nou în Vest, prin relațiile lor cu actualii și potențialii finanțatori străini, prin relații strânse (cordiale sau ostile) cu anumiți “internaționali” și prin insecuritatea privind ce se va întâmpla după plecarea finanțatorilor.

Majoritatea personalului local lucrează pentru proiecte cu durată de un an sau doi, sărind de la un proiect la altul din motive de carieră, salariu sau personale. Spre deosebire de personalul ONG-urilor din Vest totuși, aspiră prea puțin la obținerea unor slujbe în sectorul de stat sau privat. Slujbele în sectorul de stat în Balcani sunt în general prost plătite și nu au prestigiu, pe când piața consultanței private este aproape inexistentă, deși România și Bulgaria sunt excepții. Problema pentru aceste elite locale este estimarea planurilor și strategiilor de viitor ale finanțatorilor într-o atmosferă de incertitudine. Personalul străin poate fi la rândul său nesigur cu privire la planurile finanțatorilor și poate să nu comunice această informație personalului local. Chiar actori internaționali importanți precum World Food Program sau OSCE pot face reduceri drastice de personal în câteva luni, câteodată desființând departamente întregi. “Internaționali” pot fi înlocuiți cu personal local. În misiunile OSCE din Bosnia și Kosovo, personalul străin care conducea programul de democratizare a fost înlocuit cu bosniaci și kosovari care sunt numiți “ofițeri naționali de democratizare”. Schimbarea personalului, totuși, vine de obicei împreună cu o reducere a bugetului pentru activități și resurse, dând impresia că prioritatea unui proiect sau program este măsurată prin numărul personalului străin, și nu prin importanța sa în construcția democrației sau a societății civile. Această lume a proiectelor, resurselor proiectelor, ierarhiilor proiectelor, ideologiilor discursurilor și practicilor proiectelor a fost exportată în Balcani. Precum orice lume de felul acesta operează cu premise și presupoziii care oferă beneficii unora și îi dezavantajează pe alții. Lumea proiectelor se bazează pe câteva presupoziii. Cea mai importantă este aceea că practicile democrației și modelele societății civile pot fi exportate dintr-o societate în alta. Ea operează de asemenea cu credința că modelele societății civile exportate sunt bazate pe realitățile propriilor societăți. Problema dezvoltării societății civile este că aceia care formulează proiectele, cei care le implementează și cei care sunt țintele acestor proiecte au asimilat acest model fără nici o reflecție. Asta nu este surprinzător, deoarece a pune întrebări poate determina un finanțator să plece cu banii în alte părți.

Lumea proiectelor societății civile operează și cu alte premise: există iluzia “comunității internaționale” care nu este nici o comunitate și nici internațională; iluzia că ONG-urile vestice și organizațiile internaționale cooperează fără probleme unele cu altele și cu guvernele lor; iluzia că ONG-urile profesionale vestice se bazează pe angajament voluntar

mai degrabă decât pe personal plătit și că solicitările ONG-urilor din Balcani pentru personal plătit sunt oarecum egoiste; iluzia că activitatea ONG-urilor vestice se bazează pe strategii pe termen lung și nu pe improvizații și urmărirea fondurilor acolo unde noi categorii de finanțare apar brusc; iluzia că tehnica corectă poate înlocui oarecum lipsa auto-inițiativei sociale, inițiativă care stă la baza mișcărilor civile; iluzia că, deoarece oamenii sunt ocupați mereu, ei trebuie să fie eficienți, trecând cu vederea cu indulgență proliferarea călătoriilor fără miză, întârzierea deciziilor, rapoartele necitite și întâlnirile inutile, obișnuite aproape în cadrul tuturor organizațiilor mari; iluzia că singurele “capacități” care trebuie construite sunt cele de “acolo jos” și nu cele proprii; iluzia că organizațiile de “acolo jos” sunt mai degrabă haotice decât adaptate incertitudinilor în schimbare (cum ar putea supraviețui multe ONG-uri vestice pentru multă vreme legilor neclare, sistemelor de contabilitate duble sau triple, hărțuirii politice, penelor de curent, virusilor computerelor, cetățenilor invidioși, ziariștilor lipsiți de scrupule și traducerilor inadecvate ale jargonului propunerilor de proiecte și desfășurându-și activitatea într-o limbă care nu este limba lor maternă este o întrebare); în sfârșit există iluzia că numărul ONG-urilor este un fel de index al democrației.

Schimbă ceva dezvoltarea societății civile?

Cât de mult a îmbunătățit climatul de securitate din Balcani intervenția societății civile de inspirație occidentală? În anumite privințe proiectele occidentale nu au ajutat prea mult la schimbarea relațiilor de bază dintre o administrație inefficientă și incompetentă și o societate sceptică⁸. Nivelul scăzut al impactului reflectă faptul că presupozitia inițială că a construi mai multe ONG-uri era soluția pentru o societate slab dezvoltată nu se adevărește. Cu toate acestea, deoarece aceste programe au fost dominate de prioritățile și modelele finanțatorilor occidentali, multe ONG-uri tind să se concentreze mai mult pe mulțumirea finanțatorilor decât pe legătura cu publicul. Ele devin o enclavă înăuntrul societății.

În Balcani, granițele dintre instituții – publice/private; de stat/civile, formale /informale – au fost adesea atât de imprecise încât au determinat aceste societăți să devină opace la modul misterios și extraordinar de flexibile. Intervențiile străine și asistența pentru democrație, aici în forma dezvoltării societății civile încearcă să clarifice și să demarcheze aceste granițe instituționale. Drepturile și obligațiile sunt puse acum în contracte și în termeni de cetățenie, iar

guvernele sunt făcute sensibile la procesul de influențare exercitat de programe sau forțate să adere la propriile promisiuni de responsabilitate și transparență. Opacitatea este simplificată încetul cu încetul, pe măsură ce fiecare actor – individ, grup, instituție – devine conștient de drepturile, obligațiile și interesele sale. Complicațiile vin din faptul că este contestat felul în care sunt determinate aceste drepturi, obligații și interese. Există un conflict între cererile finanțatorilor externi și cele ale autorităților locale. Aceste cereri externe ale colonialismului benevolent se intersectează cu structurile locale, schimbându-le *în parte* și schimbându-se *pe de altă parte*. Aceasta conduce la genul de incertitudine care crează un climat de insecuritate în aceste societăți cu evoluție rapidă. Enclavizarea sectorului ONG-urilor este un indicator al acestui climat de insecuritate.

Problemele ONG-urilor

Prezența a sute de ONG-uri în Balcani a condus la succese remarcabile. Sunt multe organizații, se întâlnesc în forumuri largi, statul le acordă atenție, unele sunt cunoscute de publicul larg (nu întodeauna la modul pozitiv). ONG-urile oferă locuri de muncă, și adesea acționează ca o forță morală în dezbaterile pe temele drepturilor omului, bunăstării sociale, sau combaterii corupției. Ele asigură legătura societății cu finanțatorii occidentali. Cu toate acestea, scena ONG-urilor din Balcani este presărată cu probleme, unele dintre care crează percepții de teamă și amenințări pe care le numim “insecuritate”. Să prezentăm câteva.

Invidia din partea statului. Funcționarii de stat continuă să fie invidioși pe resursele oferite ONG-urilor în ceea ce privește echipamentul, pregătirea, călătoriile și atenția internațională, ONG-urile sunt văzute ca niște concurenți ai ministerelor pentru ajutoare. Și cooperarea ușoară dintre ONG-uri și finanțatorii occidentali, relativa lor ușurință de comunicare cu occidentalii și natura mult mai relaxată, alternativă, a acestui sector duc la un anumit grad de invidie din partea funcționarilor guvernamentali. Există plângeri din partea funcționarilor guvernamentali locali că ONG-urile cheltuiesc “banii noștri” și că “noi” (guvernul) trebuie să le “controlăm”.

Elitism în interiorul ONG-urilor. Pentru multe ONG-uri continuă să existe o lipsă de înțelegere față de felul în care guvernul lucrează în realitate, cum politicile sunt formulate și implementate. ONG-urile cred că dacă politicile nu funcționează, e datorită sabotajului guvernului. Asemenea acuzații

trec cu vederea faptul că mulți oficiali guvernamentali sunt tineri și lipsiți de experiență, trebuind să învețe pe parcurs în climatul cu o evoluție rapidă a asistenței externe pentru integrarea europeană.

Distanța dintre ONG-urile profesioniste bine finanțate și restul. Continuă să existe o distanță mare între un număr mic de ONG-uri profesioniste cu legături strânse cu finanțatorii occidentali și noile organizații construite de jos în sus care se văd excluse de la finanțări. Pentru că finanțatorii preferă să meargă cu cei plini de succes (mai puțin risc, mai puțină muncă) și de vreme ce ONG-urile sunt în competiție pentru fonduri, distanța dintre elita ONG-urilor și restul se perpetuează. Există un conflict local între ONG-urile care insistă că “fac ceva” pe când celelalte ONG-uri nou venite “nu fac nimic”. Distanța reflectă diferența dintre cei care au un angajament pe termen lung din partea unui finanțator (și primesc fonduri și training profesionist în lumea proiectelor) și cei care nu îl au. Plângerile ONG-urilor nou venite nu sunt lipsite de importanță. Se observă ușor aceleași vechi fețe și organizații la conferințe. În parte, deoarece în Balcani nu există mobilitatea naturală care face ca administratorii competenți de ONG-uri să plece pentru slujbe în sectorul de stat sau privat, lăsând locul noilor veniți.

Un continuu scepticism al publicului. Caracterul opac al lumii proiectelor este reflectat în numeroase sondaje de opinie, care arată că prea mulți cetățeni văd dezvoltarea ONG-urilor ca ceva exterior, doar ca un alt mod de îmbogățire personală utilizată de un segment al populației care nu poate munci fizic sau nu riscă să înceapă o afacere. Într-adevăr, a lucra pentru un ONG finanțat din exterior poate fi foarte profitabil în termenii din Balcani. Faptul că atât de multe ONG-uri din Europa de Est operează ca fundații – adică precum organizații fără membri, numai cu un consiliu de administrație și personal angajat – nu face decât să crească scepticismul publicului și întărește părerile lor proaste despre voluntariat în general.

Lipsa elementelor de voluntariat sau scepticismul la adresa voluntariatului. Datorită ONG-urilor văzute din ce în ce mai mult ca ecouri ale organizațiilor occidentale de ajutorare, există o părere predominantă printre localnici că proiectele nu pot fi duse la bun sfârșit decât de personal plătit cu jeep-uri și dotări similare (modelul Oxfarm). În timp ce mulți din personalul local sunt dedicați muncii lor și lucrează peste program, mobilizarea voluntarilor rămâne o problemă.

ONG-urile din Balcani rămân dependente fundamental de fondurile străine. Nici donațiile gu-

vernelor, nici filantropii particulari nu au reușit să umple acest gol. În lumina “oboselii finanțatorilor” și schimbării interesului Fundației Soros, lipsa de surse permanente de venit rămâne o problemă serioasă. Problema aici nu este că finanțarea vine din exterior, ci faptul că finanțarea externă este dependentă de percepțiile străinilor în ceea ce privește nevoile locale. Finanțatorii determină ce regiune sau ce problemă este “sexy” și ce regiune sau problemă reprezintă o problemă de “securitate”. Caracterul capricios al acestor judecăți are consecințe serioase la nivel local.

Puntem trage concluzia că sectorul numeric puternic ale ONG-urilor din Balcani, cu miile sale de organizații, rămâne foarte mult orientat către exterior și finanțat din exterior. Finanțatorii externi și agenții lor determină prioritățile și cum sunt utilizate resursele de finanțare. Întrebarea reală în ciuda priorităților adoptate este dacă toate aceste organizații chiar întăresc societatea civilă. Viziunea optimistă, majoritară printre finanțatori este că a avut loc o schimbare de substanță și că de acum încolo trebuie mai mult angajament din partea localnicilor pentru a face schimbările să supraviețuiască. Viziunea pesimistă adesea aparținând locnicilor și activiștilor frustrați este că ONG-urile locale rămân o enclavă străină în mijlocul unei societăți în care există o continuă alienare și deziluzie față de occident, unde organizațiile populiste persistă și unde personalul ONG-urilor este văzut numai ca niște funcționari bine plătiți care țin seminarii de elită pentru străinii care vin în vizită.

Cea mai acută situație este în Kosovo, unde influxul sutelor de organizații străine a generat rapid o cultură dependentă de ajutoare și a angajat potențialii activiști locali, lăsând ONG-urile locale extrem de nedevelopate și dependente de finanțatori. Până în anul 2002, mulți dintre finanțatorii inițiali părăsiseră țară reducând personalul și orientându-se spre Serbia, Afganistan sau alte frontiere ale ajutorului internațional sau zone de conflict. Această reducere a influxului străin a avut loc după ce noile structuri ale guvernului provizoriu au înlocuit efectiv fostele structuri paralele ale regimului Milosevici. Rezultatul este că energiile în slujba creării unei societăți civile independente locale au fost disipate: noile create ONG-uri, dependente de finanțări, caută fonduri și guvernul ONU nu este capabil să asigure suficiente servicii de protecție socială. Situația din Bosnia seamănă cu cea din Kosovo câtă vreme instituțiile statului și forțele pieței rămân slabe, iar ONG-urile prin finanțatori continuă să ofere servicii sociale care în mod normal ar fi oferite de stat. Cu toate

acestea, aceste ONG-uri sunt de asemenea amenințate de pierderea finanțatorilor. În România, Macedonia și Albania găsim o situație schizofrenică, o insulă de 10% de organizații funcționale, multe oferind servicii și un stat sceptic cu privire la ONG-uri creând propriile cvasi-autonome organizații non-guvernamentale (QUANGOs) și cooperând cu ONG-urile numai pentru a atrage finanțatori.

Concluzii: “Modelele străine” și securitatea

ONG-urile sunt acum parte a peisajului asistenței locale pentru democrație din Balcani. Sunt incertitudinea și anxietatea reduse? Securitatea sporită? Societatea civilă mai puternică? Capitalul social – capacitatea oamenilor de a afla soluții la problemele lor – mai mare? Există mai multă încredere “acolo”? Răspunsul la aceste întrebări pare a fi “nu”. Parte a problemei rezidă în felul în care modelele occidentale ale democrației au fost exportate. Tindem să considerăm că exportul “modelelor” străine este problematic pentru că modelele sunt “străine”, adică ele ar trebui adaptate condițiilor locale. Părerea mea totuși este că adevărata problemă este faptul ele sunt *modele* adică sunt reprezentări simplificate ale realității sau mai rău modele pentru ceea ce am vrea să fie ONG-urile. Dacă am studia modul în care ONG-urile noastre occidentale funcționează în realitate, în loc să acceptăm reprezentările noastre idealizate, vom descoperi că multe dintre ele suferă de aceleași disfuncționalități precum cele întâlnite în Balcani. ONG-urile occidentale de asemenea dau semne urâte de carierism și oportunism, au probleme cu lucrul în colectiv și primesc aproape toate fondurile de la stat, ceea ce în alte contexte ne-ar face să le numim “paravane”. Scena ONG-urilor occidentale de asemenea este plină de organizații care există doar cu numele și care dispar cum se sfârșește finanțarea.

Modelele călătoresc. Călătoresc în mintea și practicile acelor experți în politici, manageri de proiect și personalului care decid ce tipuri de programe și proiecte vor fi îndeplinite. Accia care participă la exportul modelelor democratice ar trebui să fie conștienți de ceea ce se întâmplă cu aceste modele când ajung la destinație. Cu toate acestea nu este doar o problemă a implementării acestor modele corect. La fel de importantă este lipsa de reflecție critică asupra acestor modele. Sunt ele modele de societate civilă? Modele *pentru* societatea civilă? Susțin de fapt că ele sunt pur și simplu instrumente convenabile pentru a face practicile locale mai adaptabile noilor condiții. Ceea ce crează securitate

este abilitatea structurilor dezvoltate local de a face față incertitudinii și insecurității. Înlocuirea acestor structuri locale, negarea caracterului lor ambiguu de a produce atât securitate cât și violență, sau renunțarea la ele ca fiind tradiții este deseori rezultatul sau politica multor programe de dezvoltare a societății civile, ceea ce conduce numai la o și mai mare incertitudine și insecuritate. De aceea, fără o discuție semnificativă între finanțator și beneficiari pe aceste teme, ONG-urile și construcția societății civile rămân ritualuri de construcție a capacității de acțiune potrivit definiției finanțatorului, cu proiecte și rapoarte care înlocuiesc mobilizarea și inițiativa socială proprie. Numai printr-un proces adânc de reflecție asupra modelelor poate societatea civilă să devină mai mult decât o categorie de finanțare sau un proiect. În goana de a respecta termenele limită ale aplicațiilor și de a trimite rapoarte semestriale pierdem această reflecție de profunzime despre cum ar trebui să se dezvolte societatea civilă. Dialogul real și reconcilierea nu sunt o problemă așa de mare pentru localnici – ei pot să își da seama de lucruri când condițiile sunt propice – dialogul; și chiar reconcilierea *dintre internaționali și localnici* sunt adevărata problemă. Acesta este elementul trecut cu vederea în Balcani. Așa cum spunea și un oficial OSCE din Kosovo “cum știm când e vremea să plecăm?”. Și cum un altul se plângea după ce a fost certat de un funcționar ministerial pentru că nu a făcut nimic timp de doi ani “Acum că localnicii se răzbună pe noi a sosit timpul să plecăm”.

Mă voi întoarce la problema securității și a societății civile. Importul de modele străine și însușirea lor de către o clică restrânsă de indivizi izolați a fost un proces continuu în istoria Balcanilor și a Europei de Est. Modele de constituționalism francez, de liberalism occidental, de corporatism italo-spaniol, de stalinism sovietic, de eliberare națională a lumii a treia, de virtute sau puritate etnică într-un singur teritoriu toate au fost modele exterioare generând un climat de insecuritate în societate, o situație pe care literatul și politicianul român Titu Maiorescu o numea un secol în urmă “forme fără fond”. Iar aceasta continuă să fie prezentă în condițiile colonialismului benevolent și umanitar de astăzi.

Impunerea societății civile occidentale, bazată pe presupusa eficiență a ONG-urilor, este ultimul model străin de acest tip. La fel ca multe alte scheme de dezvoltare socială, dezvoltare societății civile a sosit cu intențiile binevoitoare ale străinilor care au convins cadrele locale de activiști să urmeze o nouă și fascinantă cale, calea vieții de proiect a ONG-urilor. A fost trecut cu vederea faptul că noile adaosuri, oricât de laudabile, au alimentat de asemenea

conflictele politice existente și au deschis noi forme de competiție. Nu modelele destabilizează o societate liniștită. Mai degrabă sunt noile resurse pompate înăuntru, în timp ce diferențele de putere rămân nerezolvate. Competiția pentru aceste resurse în absența unor relații de putere transparente generează un climat de insecuritate din partea elitelor aspirante și a altor segmente de populație. Competiția pentru resurse duce la pervertirea modelelor ONG-urilor; ONG-urile devin sicofanți pentru finanțatori, personalul ONG-urilor își urmărește propriile proiecte personale sau resursele ONG-urilor sunt folosite ca platforme politice, oportunități de piață sau substitute de servicii pentru statele subdezvoltate. Incertitudinea și anxietatea în legătură cu modelele occidentale nu sunt așadar simptomul unei întârzieri culturale. Este produsul condițiilor concrete ale asistenței pentru democrație. Diferențele de putere dintre finanțatorii externi și beneficiarii locali din Balcani generează conflicte și invidii printre ONG-uri și în societățile balcanice. Există conflicte între ONG-uri și stat, populația rămâne suspicioasă în privința activităților ONG-urilor și a motivelor lor și în ultimul rând există oboseala finanțatorului și plecarea acestuia.

Din perspectiva finanțatorilor, reacția lor retorică la această situație sunt apelurile pline de pasiune pentru mai multă coordonare a finanțatorilor, mai multă transparență, mai mult parteneriat. Cu toate acestea finanțatorii au cheltuit deja nenumărat timp schimbând informații și coordonându-se. “Transparența” este inutilă dacă interesele sunt în conflict. “Parteneriatul” este lipsit de semnificație când finanțatorii sunt condiționați de finanțatorii *lor* de acasă, și unde percepția beneficiarilor despre nevoi este foarte jos în ordinea priorităților și a informației.

Blamarea mașinațiunilor străine pentru probleme și tensiuni, inclusiv probleme de securitate, a fost o caracteristică constantă a retoricii politice din Balcani. Astăzi străinii sunt “finanțatorii” sau “internaționali”. Ei pot avea intenții nobile cu discursurile despre dezvoltarea societății civile cu accent pe crearea capacității de conducere, participare, responsabilitate și democrație. Totuși, ei nu reușesc să vadă că oamenii din Balcani devin din ce în ce mai deziluzionați cu privire la însăși ONG-urile care doresc să îi ajute. Grupurile societății civile sunt criticate ca instrumente pentru indivizii care încearcă să își pună în aplicare proiectele personale și care dau la o parte restul societății.

Știm cu toții ce se întâmplă când grupurile sociale mari se simt frustrate și izolate. De aceea necesitatea de a reevalua tipurile de modele care sunt exportate și modul în care pot fi legate de structurile

existente ale societății din Balcani. Modelele de dezvoltare indigene vor căuta să rezoneze cu viețile de zi cu zi ale oamenilor și cu conceptele locale de incertitudine și anxietate, de teamă și amenințări. În Balcani asemenea modele pot implica forme de viață asociativă care au punctul de plecare în rudenie, familie, rețele informale, prietenie, organizații religioase și comunități chiar și în atât de demonizatele “comunități etnice”. Până acum aceste tipuri de organizații deseori bazate pe coduri de încredere, onoare și rușine, au fost văzute ca relicve ale trecutului sau ca nuclee de activitate ne-civilă chiar criminală. Totuși încrederea, onoarea și rușinea sunt pilonii alianțelor, chiar valorile care formează capitalul social atât de dorit de managerii programelor societății civile.

În istoria Balcanilor, structurile primordiale ale rudeniei, etnicității, religiei și comunității au asigurat un nivel înalt de securitate și au răspuns nevoilor sociale. Ele produceau încredere. Dacă am concepe aceste structuri primordiale în termenii societății civile am descoperi că ele pot contribui la construcția securității mai degrabă decât la amenințarea ei. Societatea civilă nu va mai fi un model străin ci un model local balcanic. O asemenea abordare ar produce dezvoltarea capacității de acțiune și va genera mult căutată sustenabilitate. Dar va însemna de asemenea că finanțatorii vor trebui să își ajusteze practicile: finanțând entități precum grupurile de rudenie, sau rețelele informale. Ar însemna extinderea conceptului de încredere dincolo de semnarea contractelor și rapoartele de monitorizare semestriale. Ar însemna colaborarea finanțatorilor occidentali și beneficiarilor ca parteneri egali, împărțind riscurile și acceptând relații etice. Rămâne de văzut dacă organizațiile occidentale bazate pe proiecte pot face față unor aranjamente de parteneriat de acest fel și riscurilor pe care acestea le implică.

Incetitudinea și insecuritatea sunt adesea prezentate ca “probleme regionale” departe de preocupările de zi cu zi. De fapt, lipsa de cunoaștere pe care o numim incertitudine și “ne-liniștea” emoțională pe care o numim insecuritate sunt întodeauna bazate pe interpretările locale ale condițiilor de existență a oamenilor. Declarațiile de politici ale Bruxellesului și Washingtonului și declarația drepturilor omului de la Geneva sunt interpretările noastre ale problemelor de securitate. Dar pentru a rezolva pe deplin dilemele incertitudinii și insecurității este bine să începem cu interpretările locale din Balcani. Trebuie să ne dedicăm energia pentru a examina felul în care încrederea este construită între organizațiile primordiale care au format țesătura societăților balcanice. Securitatea în Balcani nu va fi obținută prin

crearea a 2 000 sau chiar a 20 000 de noi ONG-uri și nici prin participarea tuturor la încă o ședință de training în managementul conflictului. Securitatea nu este creată prin construcția organizațională ci construind structuri de încredere. Atât timp cât diferențele de putere dintre finanțatori și beneficiari rămân la fel de mari ca acum, construcția acestei încrederi va rămâne dificilă și climatul de securitate din Balcani fragil.

În limba română de Laurențiu Gheorghe

NOTE

¹ P. Stubbs, ‘Partnership or colonisation: the relationship between international agencies and local non-government organizations in Bosnia-Herzegovina’ în Bob Deacon (ed.) *Civil Society, NGOs and Global Governance*, Sheffield: Globalism and Social Policy Programme (GASPP), 2000, pp.23--32.

² M. Ottway and T. Carothers (eds) *Funding Virtue: Civil Society and Democracy Promotion*, Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 2001.

³ Foundation for Civil Society Development, *Geographical Distribution of NGOs in Romania*, 2001. Available <http://www.fdsc.ro> (ACCESSED); D. Petrescu, ‘Civil society in Romania: from donor supply to citizen demand’, in M. Ottway and T. Carothers (eds) *Funding Virtue*, pp.217--42.

⁴ I. Smilic, *Service Delivery or Civil Society? Non-Governmental Organisations in Bosnia and Herzegovina*, Zagreb: Care Canada, 1996; D. Bekker, *The World of Bosnian NGOs*, Sarajevo: UNOV Bosnian NGO Development Unit, 1996; Dialogue Development, *Survey of Bosnian Civil Society Organisations: Mapping, Characteristics and Strategies*, Consulting Report, EU Commission, Phare96-1024.00, 1996. (dialogue@development.dk); Dialogue Development, *Bosnia Civil Society Development, Mapping Analysis, Strategy Options and Programme Priorities*, Consulting Report, EU Commission/Phare, 1997 (dialogue@development.dk); Dialogue Development, *Kosovo Civil Society Development. NGO Mapping Analysis*, Consulting Report, EU Commission, 1999 (dialogue@development.dk); S. Sampson, ‘The social life of projects: importing civil society to Albania’, in C. Hann and E. Dunn (eds) *Civil Society: Challenging Western Models*, London: Routledge, 1996, pp.121--42; S. Sampson, *Human Rights Assessment for Albania*, Copenhagen: Danish Center for Human Rights Project Dept., 2000, P. Stubbs, ‘Partnership or colonization’.

⁵ Z. Bauman, *Globalization: The Human Consequences*, London: Polity Press, 1998.

⁶ P. Stubbs, ‘Partnership or colonization’.

⁷ S. Sampson, ‘The social life of projects’.

⁸ D. Petrescu, ‘Civil society in Romania’.

STEVEN SAMPSON - Associate Professor la Lund University, Suedia. A scris și publicat numeroase lucrări despre tranziția statelor post-comuniste și sprijinul țărilor occidentale în acest proces. Este consultant al unor ONG-uri și a lucrat efectiv la procesul de democratizare din Balcani (Kosovo).

Moțiunea ca mecanism democratic

IULIA HUIU

The parliamentary political activity has introduced the motion as a usual work instrument during the parliamentary political debates. The use of motions became normal means in the Romanian political life, too. The present article explains – by using judicial and political arguments - why the motion is a democratic mechanism and how this mechanism has been used during the last decade on the Romanian political scene.

Practica politică parlamentară aduce constant în atenția tuturor cel mai important instrument de luptă politică la nivelul forului legislativ – moțiunea. Faptul că la una dintre cele două camere ale Parlamentului a fost depusă o moțiune a intrat deja în obișnuința vieții politice românești. Folosirea moțiunilor ca mijloc de luptă politică, de schimbare, este o trăsătură a sistemelor democratice. Pentru a înțelege de ce moțiunea este un mecanism democratic se impun o serie de considerente legate de ceea ce presupune o moțiune din punct de vedere juridic și politic. Totodată, este interesant de urmărit cum a fost folosit acest mecanism democratic de-a lungul ultimului deceniu, pe scena politică românească.

O perspectivă tehnico-legală asupra moțiunilor

Moțiunile sunt fără doar și poate apanajul opoziției parlamentare. Deși teoretic nu este exclusă posibilitatea ca un partid aflat la putere să susțină (în totalitatea sa ori printr-o parte din parlamentari) o moțiune a opoziției îndreptată împotriva propriului Guvern, practica exclude în general astfel de situații. La nivelul legislativului, opoziția dispune, conform Constituției, de câteva pârghii politice precise pe care le poate folosi fie ca o modalitate de control, avertisment sau sancționare a reprezentanților puterii, fie pentru a apăra interesele celor pe care îi reprezintă în Parlament. Cea mai importantă dintre acestea este **moțiunea** – care poate fi de cenzură sau simplă. „Moțiunea este un act juridic al Parlamentului (moțiunea de cenzură) sau act politic al Camerelor (moțiunea simplă) prin care se exprimă, după caz, voința juri-

dică sau politică a corpurilor legiuitoare într-o anumită problemă de politică internă și externă.”¹

Reglementarea legală a moțiunilor se face atât la nivelul legii fundamentale, cât și la nivelul Regulamentelor de organizare și funcționare ale celor două Camere ale Parlamentului. Moțiunea de cenzură face obiectul art. 113 din Constituție, în vreme ce instituționalizarea la nivel constituțional a moțiunii simple s-a făcut abia în urma revizuirii Constituției. (art. 112)² Constituția României include aceste articole la capitolul “Raporturile Parlamentului cu Guvernul”, moțiunea fiind un mijloc de control al forului legislativ asupra executivului, un mecanism constituțional în sistemul de *checks and balances* între aceste două puteri ale statului. Moțiunea de cenzură este un instrument democratic în reglementarea relațiilor dintre puterile statului, într-un sistem bazat pe separarea acestora. Posibilitatea de a demite Guvernul printr-o moțiune de cenzură a Parlamentului ține mai degrabă de un sistem politic parlamentar.³ Moțiunea de cenzură este reversul votului de încredere, ambele fiind mecanisme constituționale cu aceleași consecințe posibile.

În termeni legali, diferențele dintre moțiunile de cenzură și moțiunile simple pot fi sintetizate după cum urmează:

Inițierea moțiunilor: Moțiunile de cenzură au nevoie de semnătura unei pătrimi din numărul total al parlamentarilor, în vreme ce moțiunile simple pot fi inițiate de un număr de 50 de deputați, respectiv o pătrime din numărul senatorilor.

Frecvența moțiunilor: În cadrul unei sesiuni parlamentare nu poate fi depusă decât o singură moțiune de cenzură, cu excepția cazului de asu-

mare a răspunderii Guvernului. În schimb, în cazul moțiunilor simple nu există o limitare a numărului acestora într-o anumită perioadă.

Conținutul moțiunilor: Moțiunile de cenzură se referă la probleme de ordin general și vizează demiterea guvernului, în vreme ce moțiunile simple exprimă poziția Camerei Deputaților, respectiv a Senatului în probleme interne sau externe punctuale și nu pot viza finalități specifice moțiunilor de cenzură.

Dezbaterea moțiunilor: Moțiunile de cenzură se dezbate în ședință comună, la un interval de maxim 3 zile de la depunere. Moțiunile simple se dezbate doar în Camera în care au fost introduse, la un interval de maxim 6 zile de la înregistrare. Nu este exclusă posibilitatea de a depune aceeași moțiune și la fiecare din cele două Camere, dar dezbaterea și votul se fac separat.

Adoptarea moțiunilor: Moțiunile de cenzură se adoptă cu o majoritate absolută (majoritatea tuturor deputaților și senatorilor), iar celelalte cu majoritate simplă (majoritatea deputaților sau senatorilor prezenți).

Consecințele moțiunilor: Adoptarea unei moțiuni de cenzură conduce la demiterea Guvernului. Prin adoptarea unei moțiuni simple, solicitările conținute în cadrul acesteia devin obligatorii pentru Guvern și constituie bază pentru regândirea politicilor specifice, în domeniul la care face referire moțiunea.

Dincolo de a fi doar diferențe de ordin tehnic, juridic, o parte din cele enunțate anterior au o relevanță politică deosebită. Spre exemplu, condiția legată de numărul de semnături necesare introducerii unei moțiuni poate constitui un impediment sau poate determina crearea unor alianțe conjuncturale între diverse partide parlamentare, în vederea depunerii și susținerii de moțiuni.

O perspectivă politică asupra moțiunilor

Moțiunile pot fi privite ca un instrument politic, la dispoziția partidelor de opoziție reprezentate în Parlament. Semnificația lor trebuie legată și de rolul pe care îl joacă opoziția într-o societate democratică. Literatura de specialitate consideră existența și relevanța unei opoziții instituționalizate drept criteriu esențial în definirea unui stat ca democratic.⁴

Dacă ar fi să “măsurăm eficiența” moțiunilor, în sensul numărului de moțiuni care au fost aprobate comparativ cu numărul celor respinse, atunci aceasta este una foarte mică, aproape de

zero. Dacă însă prin moțiuni se urmărește atragerea și concentrarea atenției asupra unei probleme (politice sau sociale), “atenționarea” puterii, criticarea nerespectării unor angajamente, precum și un anumit impact public, atunci lucrurile stau diferit. “Eficiența” este, în acest caz, mult mai greu, dacă nu chiar imposibil de cuantificat.

Reușita demersurilor legate de moțiuni este în sine destul de puțin probabilă, cu excepția cazurilor când fie guvernul și-a pierdut încrederea Parlamentului, fie s-a produs o schimbare a raportului de forțe în cadrul forului legislativ, fie în alte situații excepționale. În general însă, moțiunile simple, dar mai ales cele de cenzură au șanse relativ slabe de reușită. Cu toate acestea, ele sunt esențiale pentru opoziție în îndeplinirea rolului ei de a “cenzura” eventualele excese ale puterii și de a trage semnalele de alarmă cuvenite. În plus, moțiunile pot constitui un factor de “presiune” la adresa puterii și pot avea un efect “psihologic” la nivelul opiniei publice care constată astfel că opoziția își face datoria de a “sanționa” puterea, de a-și reprezenta electoratul.

Pe de altă parte, dincolo de reprezenta “reacții” față de acțiunile puterii, moțiunile pot fi privite și ca documente programatice, ca expresie a programului sau doctrinei politice a unui partid sau a unei grupări de partide. Prin urmare, analizând tematica moțiunilor dezbătute în Parlamentul României, vom observa că, în afara criticii guvernului, multe dintre moțiuni poartă amprenta ideologică a partidului sau partidelor semnatare.

Din punct de vedere politic, moțiunile pot fi legate de mai multe principii democratice: cel al contestării (în sensul existenței unei opoziții active, gata să sancționeze puterea); cel al participării (în sensul unei opoziții “angajate”⁵, care se implică și reacționează critic față de actele puterii, atunci când crede de cuviință); cel al reprezentării (în sensul unei opoziții care, prin intermediul moțiunilor, reprezintă punctele de vedere ale electoratului său și ale cetățenilor în general).

Utilizarea moțiunilor în practica parlamentară românească

Prima moțiune din istoria postdecembristă a României a fost una de cenzură, discutată la data de 19 martie 1993. Aceasta fusese introdusă de 122 de parlamentari ai opoziției de la acea vreme și se referea la strategia de reformă economico-socială a programului de guvernare. Moțiunea a primit 192 voturi “pentru”, 260 “contra”, iar un vot a fost anulat. Pentru aprobarea ei ar fi fost nevoie

de 243 de voturi “pentru”. De atunci, experiența politică acumulată de-a lungul anilor și familiarizarea cu unele practici politice și-au pus amprenta asupra activității opoziției în sensul intensificării și diversificării acesteia. Din 1993 și până în 2003, activitatea parlamentară a cunoscut, la capitolul moțiuni, îmbunătățiri deopotrivă cantitative, cât și calitative. La zece ani după acel moment, a crescut nu numai numărul efectiv de moțiuni depuse de opoziției, ci s-a diversificat și tematica lor.

În legislatura 1992 – 1996 au fost depuse în total, în Camera Deputaților și Senat, 4 moțiuni de cenzură (două în 1993 și două în 1994) și 11 moțiuni simple⁶, dintre care una a fost retrasă înainte de dezbateri, 4 au fost depuse numai la Camera Deputaților, 2 numai la Senat, iar restul de 4 au fost dezbătute în ambele Camere. Una dintre moțiuni a fost adoptată atât de Cameră, cât și de Senat („Agenți informatori ai Securității – 6 decembrie 1993), iar o alta a primit votul pozitiv al Camerei, dar nu și al Senatului (moțiunea „Energia” – 26 februarie 1996). Restul moțiunilor au fost respinse. În legislatura 1996 – 2000, reprezentanții opoziției au depus tot 4 moțiuni de cenzură, toate respinse și 19 moțiuni simple, dintre care una singură adoptată („Privatizarea” – 14 noiembrie 2000).⁷ Și în această perioadă Camera Deputaților a fost preferată Senatului pentru introducerea moțiunilor, 13 dintre moțiunile simple fiind depuse aici.⁸ În actuala legislatură, după trei ani de mandat, s-au depus 2 moțiuni de cenzură și 28 moțiuni simple – 15 la Camera Deputaților și 13 la Senat. Două nu au fost supuse dezbaterii, iar toate celelalte au fost respinse prin vot.

Din aceste date se pot trage o serie de concluzii: partidele de opoziție nu au ezitat să utilizeze moțiunile ca instrument de luptă politică. Numărul acestora a crescut constant, actuala legislatură fiind cea mai prolifică. În mandatul 1996 – 2000, printre parlamentari se vehicula sintagma “nici o sesiune fără moțiune”, ca deviză a activității opoziției din acea perioadă. La începutul anului 2002, această sintagmă a fost parafrazată și a devenit “nici o săptămână fără moțiune”, într-o lună și jumătate fiind discutate nu mai puțin de 6 moțiuni simple: 13 februarie 2002 – „Sprijinul statului pentru românii de peste Prut” (Camera Deputaților); 26 februarie 2002 – „Criza agriculturii” (Camera Deputaților); 7 martie 2002 – „Consecințele pentru siguranța națională ale memorandumului semnat între Guvernul României și Guvernul Ungariei” (Senat); 14 martie – „Corupția instituționalizată” (Senat); 19 martie 2002 – „Corupția în administrația

publică locală” (Camera Deputaților); 21 martie 2002 – „Întreținerea” (Senat).

Tematica moțiunilor este și ea interesantă de urmărit. La o privire de ansamblu, există câteva teme majore comune opoziției, care au revenit în fiecare legislatură. Incapacitatea guvernului de a gestiona problemele țării, strategia economică inefficientă, lipsa de credibilitate a cabinetului sau încălcarea unor proceduri sunt puncte de reper comune și se regăsesc ca subiecte predilecte ale opoziției, indiferent de partidele care au alcătuit-o. În acest sens, temele moțiunilor de cenzură sunt elocvente: “Strategia de reformă economico – socială a programului de guvernare” (19 martie 1993); “Falimentul politicii economice a guvernului și pierderea totală a credibilității” (17 decembrie 1993); “Nerespectarea Constituției, depunerea proiectului de Buget de stat pe 1994 cu 7 luni întârziere” (30 iunie 1994); “Stoparea privatizării, scăderea nivelului de trai, manifestațiile de protest de la Reșița” (23 decembrie 1994); “Incapacitatea Guvernului Ciorbea de a guverna țara” (6 iunie 1997); “Probleme privind incapacitatea de guvernare” (21 decembrie 1998); „Frigul și foamea” (21 decembrie 2001); „Mafia sufocă România” (31 martie 2003).

În afară de acestea, există mai multe teme punctuale care fac obiectul moțiunilor simple și care se regăsesc, de asemenea, în toate legislaturile. Chestiunile de natură economică, probleme legate de privatizare, de restituirea proprietăților, de politica fiscală a guvernului, problemele sociale, agricultura sau educația au fost preferate de opoziție de-a lungul anilor, chiar dacă abordările au fost diferite, deoarece au aparținut unor actori politici diferiți. Ca exemplu, problemele agriculturii au prilejuit moțiuni în toate legislaturile: “Politica agrară – moțiunea grâului” (12 septembrie 1995); “Politica agrară a Guvernului” (6 martie 1997); “Situația gravă a agriculturii românești” (6 noiembrie 1997); “Agricultura” (9 iunie 2000); “Criza agriculturii” (26 februarie 2002). La fel politica economică și fiscalitatea: “Nerespectarea angajamentelor din «Memorandumul privind politica economică a Guvernului pe anii 1994/1995.»” (15 mai 1996); “Nerespectarea de către Guvern a obligației de punere în aplicare a Legii 133/1999 privind stimularea întreprinzătorilor privați, pentru înființarea și dezvoltarea IMM-urilor.” (5 octombrie 1999); “Politica economică a guvernului Năstase” (23 mai 2001); “Fiscalitatea” (3 iunie 2002).

În afara subiectelor comune, există diferențe tematice semnificative între cele 3 perioade, care

pot fi explicate prin orientarea politică diferită a partidelor aflate în opoziție, prin agenda lor diferită, precum și prin deosebiri în ceea ce privește electoratul țintă și categoriile de votanți proprii. Chestiunile de protecție socială (disponibilizări, ocrotirea chiriașilor din casele naționalizate) au o pondere relativ mare în activitatea opoziției în legislatura 1996 – 2000, când principalul partid de opoziție era de orientare social-democratică. Printre moțiunile simple introduse de parlamentarii opoziției în mandatul trecut se numără cele privind: “Situția chiriașilor din locuințele aflate în proprietatea statului”, dezbătută la data de 23 decembrie 1997 la Senat, “Disponibilizarea personalului din învățământ, sănătate, justiție și agricultură”, “Problemele pensionarilor, medicamentele compensate”, “Situția forței de muncă”, discutate în Camera Deputaților la datele de 27 mai 1997, 12 noiembrie 1998, respectiv 4 februarie 1999. În actuala legislatură există câteva moțiuni ale căror subiecte sunt apanajul Partidului România Mare și care nu se regăsesc anterior: “Tezaurul României aflat la Moscova” (9 noiembrie 2001); “Sprijinul statului pentru românii de peste Prut” (13 februarie 2002); “Consecințele pentru siguranța națională ale memorandumului semnat între Guvernul României și Guvernul Ungariei” (7 martie 2002).

Concluzii

Înlăturarea pe cale pașnică a Guvernului, atunci când acesta și-a pierdut sprijinul, este o caracteristică a societăților deschise, democratice, ceea ce implică natura democratică a mecanismului care face posibil acest lucru – moțiunea de cenzură. Legitimitatea moțiunilor simple și de cenzură este dată tocmai de legitimitatea unui sistem democratic. Din punct de vedere juridic moțiunile sunt consfințite de legea fundamentală ca un instrument de reglementare a raporturilor între legislativ și executiv – două din puterile statului. Din punct de vedere politic, cele mai importante dimensiuni ale democrației – contestarea (opoziția), participarea și reprezentarea se regăsesc în practica moțiunilor. De-a lungul anilor, clasa politică românească a deprins această practică democratică, numărul moțiunilor crescând constant, iar tematica lor fiind tot mai diversă.

NOTE

¹ Vezi Cristian Ionescu, *Constituția României. Legea de revizuire comentată și adnotată cu dezbateri parlamentare* (București: ALL BECK, 2003), p. 172.

² Vezi art. 113 alin. (1): “Camera Deputaților și Senatul, în ședință comună, pot retrage încrederea acordată Guvernului prin adoptarea unei moțiuni de cenzură, cu votul majorității deputaților și senatorilor” și art. 112 alin. (2): “Camera Deputaților sau Senatul poate adopta o moțiune simplă prin care să-și exprime poziția cu privire la o problemă de politică internă sau externă ori, după caz, cu privire la o problemă ce a făcut obiectul unei interpelări.” O procedură specială care permite introducerea unei moțiuni de cenzură este angajarea răspunderii Guvernului, prevăzută la art. 114 din Constituția României revizuită.

³ Constituția României introduce atât elemente specifice regimului parlamentar, cât și aspecte ce caracterizează un regim prezidențial. Prevederile care țin de investitura guvernului, de demiterea acestuia sau de suspendarea din funcție a Președintelui țin de un regim parlamentar.

⁴ Ghiță Ionescu și Isabel de Madariaga, în lucrarea *Opoziția. Trecutul și prezentul unei instituții politice* (București: Humanitas, 1992) consideră că societățile sunt democratice sau nedemocratice în funcție de atitudinea față de opoziție, mai precis de existența sau inexistența și rolul unei opoziții instituționalizate. De asemenea, Robert Dahl vorbește în lucrarea *Poliarhiile. Participare și opoziție* (Iași: Institutul European, 2000) despre două dimensiuni ale democratizării: contestarea (în sensul existenței unei opoziții) și participarea.

⁵ Termenul trimite la *Spectatorul angajat* al lui Raymond Aron.

⁶ Vezi “Istoria moțiunilor din timpul guvernării Văcăroiu”, “Adevărul”, 28 februarie 1996 și “Moțiunile - o lecție de democrație”, “Adevărul”, 8 octombrie 1996.

⁷ Pentru mai multe detalii cu privire la moțiuni și la dezbaterile acestora, vezi Dan Pavel, Iulia Huiu, „Nu putem reuși decât împreună.” *O istorie analitică a Convenției Democratice, 1989 – 2000* (Iași: Polirom, 2003), pp. 161 – 173 pentru perioada 1992 – 1996 și pp. 380 – 383 pentru perioada 1996 – 2000.

⁸ Cifrele provin din: Guvernul României – Departamentul pentru Relațiile cu Parlamentul, *Buletin documentar*, iulie 1999; *Monitorul Oficial al României*, partea a II-a, 1999 – 2000.

IULIA HUIU - Absolventă a Facultății de Limbi și Literaturi Străine și a Facultății de Științe Politice, în cadrul Universității București. În prezent, masterandă anul II la Facultatea de Științe Politice. Co-autoare (împreună cu prof. Dan Pavel) a lucrării *Nu putem reuși decât împreună. O istorie analitică a Convenției Democratice, 1989-2000*.

Memoriul unor intelectuali români, înaintat la Palat, în vara 1942

DENNIS DELETANT

Unfortunately only few voices have been heard in Romania against the Jews deportation during the Antonescu's regime. Especially there were no cases of collective protests from the Romanian population. This article is bringing to public attention a document found in the Romanian Archive of the Center for Advanced Holocaust Studies from United States Holocaust Memorial Museum. The author has found a microfilm copy of this document during his study period there with a Rosenzweig scholarship. The copy contains only several pages of a statement signed by some Romanian intellectuals and addressed to King Michael in 1942. Because the microfilm does not provide the entire body of the statement and the list of petitioners and some parts of the copy are not readable, the author hopes to bring the document to public attention and to find more details and maybe the entire document in the archive of Romanian Ministry of Internal Affairs.

S-au auzit foarte puține voci de protest ridicate de către români împotriva deportării evreilor din România. Poate cel mai cunoscut caz îl reprezintă memoriul adresat, probabil lui Mihai Antonescu, de primarul orașului Traian Popovici, care poartă data 14 iulie 1942, care critică rațiunea deportărilor din Bucovina și modul în care au fost efectuate.¹ După câte știu, nu s-au cunoscut până acum cazuri de proteste colective împotriva deportării evreilor la care să se fi solidarizat români, dar arhiva românească din Centrul de Studiere Aprofundată a Holocaustului din cadrul Muzeului Memorial al Holocaustului din Statele Unite oferă unul. Ca bursier al familiei Rosenzweig la muzeu, am descoperit o copie microfilmată a câtorva pagini dintr-un memoriu înaintat regelui Mihai în vara anului 1942. Din păcate, nici textul întreg al memoriului, nici lista semnatarilor, nu figurează printre paginile microfilmate, nici paginile însele nu sunt toate citețe, dar semnalez existența originalelor în arhiva Ministerului de Interne din București în speranța că un text mai complet se va găsi acolo.

Microfilmul amintit conține o notă întocmită de Serviciul Secret de Informații la 20 august 1942 care scrie:

“Textul alăturat e cuprinsul unui memoriu, înaintat la Palat, de către un grup de intelectuali români (profesori universitari, scriitori, profesori de liceu). Pe o listă separată au fost înaintate Palatului numele semnatarilor, spre a lua cunoștință de acei cari fac demersul”.²

O notă ulterioară din 18 septembrie raportează:

“Memoriul înaintat Palatului în chestiunea deportării evreilor – a cărui copie v-am dat-o la timp – a fost alcătuit de către câțiva intelectuali români, din învățământul superior. Se păstrează cea mai desăvârșită discrețiune asupra celor cari au alcătuit memoriul; se știe că el a parvenit Palatului prin intermediul unui funcționar din Ministerul de Afaceri Străine. Memoriul este în posesia Regelui și Reginei cari i-au acordat o deosebită atenție.”³

Memoriul amintit este legat de intenția lui Ion Antonescu de a deporta, la recomandarea germanilor, pe evreii din Banat, sudul Transilvaniei și din Regat în lagărele de exterminare din Polonia.

Detaliile generale ale aplicării planului de exterminare sistematică a evreilor ca scop al politicii de stat naziste - soluția finală a lui Hitler - fuseseră elaborate la conferința de la Wansee din 20 ianuarie 1942. S-au exercitat presiuni de către Hauptsturmführer-ul SS Gustav Richter, consilierul pe probleme evreiești al Legației Germane din București - ca România să pună în aplicare această politică împotriva propriilor ei evrei și, în data de 22 iulie 1942, acesta a raportat Berlinului acordul guvernului condus de Mihai Antonescu pentru deportarea evreilor români în lagărele de exterminare din Polonia.⁴ În data de 26 iulie Heinrich Himmler, conducătorul SS, a fost informat că pregătirile pentru deportare erau în plină desfășurare și că un prim rând de trenuri urma să plece “în jur de 10 septembrie” spre districtul Lublin, unde cei apti de muncă urmau să

fie puși la muncă, iar restul – supuși tratamentului special [lichidarea].⁵ La 23 septembrie, Directorul General al Căilor Ferate Române, Generalul T.C. Orezeanu i-a scris lui Radu Lecca, împuternicitul Guvernului pentru reglementarea regimului evreilor din România, informându-l că directorul Căilor Ferate Germane “Ost-Berlin” aranjase o conferință în perioada 26-28 septembrie, pentru a stabili un orar al trenurilor speciale care duceau evreii din România către Guvernământul General (Polonia sub ocupație germană), și cerându-i detalii, astfel încât delegații români la conferință să poată lua o decizie în această problemă.⁶ În răspunsul său din ziua următoare Lecca a confirmat “că evacuarea⁷ evreilor din țară se pregătește în cele mai mici amănunte de Ministerul Afacerilor Interne, pe baza indicațiilor date de domnul Mihai Antonescu.”⁸ În același timp, totuși, Franz Rademacher, directorul Departamentului pentru evrei din *Abteilung Deutschland* - departamentul Ministerului German de Externe responsabil cu chestiunea evreilor - a re-transmis Berlinului informația primită de la “două surse din România: Dr. Emil Hoffman (atașatul de presă de la Legația Germană din București și consilier la Guvernul României) și un membru al Gărzii de Fier, cum că [Mareșalul] Antonescu nu avea de fapt nici o intenție de a-i deporta pe evreii români.”⁹

Adevăratele intenții ale lui Antonescu în această privință rămân o enigmă. Cu siguranță, răspunsul dat de Lecca Directorului General al Căilor Ferate Române confirmă raportul lui Richter despre acordul lui Mihai Antonescu privind deportarea. Dacă e să-l credem pe Lecca - și de vreme ce îi scria unei oficialități române și nu uneia germane, probabil ca așa ar trebui - Mihai îi spunea adevărul lui Richter când spunea că guvernul român fusese de acord cu deportarea. Mai târziu, Mareșalul s-a răzgândit.¹⁰ Oricare ar fi explicația, nu s-au parcurs niciodată etapele de punere în aplicare a deportării evreilor români în Polonia. Reprezentanții Căilor Ferate Române n-au mai participat la ședința din Berlin organizată de Adolf Eichmann pe 26 septembrie, unde ar fi trebuit să organizeze transportul evreilor din România “în *trenuri speciale*, o dată la două zile, fiecare transportând 2.000 evrei la Belzec. Un expert de la Căile Ferate Germane a fost trimis la București să aranjeze lucrurile, însă nu a avut loc nici o deportare.”¹¹ S-ar putea ca Antonescu să fi considerat capitularea în fața presiunilor germane ca un afront la adresa suveranității române, având în vedere că planul german nu numai că viza evrei din Regat, Banat și Transilvania de sud, dar și propunea deportarea acestora către un teritoriu străin.¹²

Se pare că suspendarea planurilor de deportare a evreilor români în Polonia a fost rezultatul apelurilor și acțiunilor evreilor români înșiși, ale regelui Mihai și reginei Elena, ale reginei-mamă, ale reprezentanților diverselor guverne străine și ale unui mic număr de intelectuali români.¹³ Comunitățile evreiești din Banat și Transilvania de sud, programate a fi primele pentru deportarea în Polonia, au contribuit cu 100 milioane de lei cu ajutorul baronului Neumann, un evreu înstărit din Timișoara, la construcția “Palatului persoanelor cu handicap”, al cărui director de proiect, Dr. Stoenescu, era medicul personal al lui Antonescu.¹⁴ Pe deasupra, un protest puternic la planul de deportare a venit din partea însărcinatului cu afaceri elvețian, Rene de Veck, a nunțiului papal, Andrea Cassulo, și a Mitropolitului Transilvaniei, Nicolae Bălan - protest în care era subliniat că deportarea, înființarea ghetourilor și purtarea Stelei lui David fuseseră măsuri luate numai în statele satelit sau ocupate, precum Croația și Polonia, și nu în statele suverane membre ale Axei, ca Italia sau Ungaria.¹⁵

Printre acțiunile de protest a fost întocmirea unui memoriu de către un grup de intelectuali. Memoriul începe prin a înșira câteva din măsurile antisemite luate sub regimul Antonescu, fără însă a-l pomeni pe mareșal direct, și ajunge la acțiunea de deportare [textul nu se citește clar]:

“întreprinsă în Basarabia, Transnistria și o parte a Bucovinei și trecând cu vederea că o mare parte a evreilor deportați au pierit din pricina violențelor, a bolilor, a foamei și a frigului.

E lucru stabilit, de altfel, că deportările se organizează în condiții atât de atroce încât așa numita acțiune de strămutare a evreilor în teritoriile din Est se transformă, în fapt, într-o metodică și perseverentă acțiune de exterminare.

De doi ani ne-am așezat în fruntea statelor cari prigonesc pe evrei. În atmosfera celei mai sălbătice persecuții, prin neconținute falsificări ale adevărului, prin cultivarea dușmăniei și a urii, prin exasperarea antagonismelor, noi am făcut din chestiunea evreiască singura problemă de stat a României.

Evreii au fost excluși din comunitatea socială. Averile și bunurile lor au fost expropriate, dreptul elementar la muncă și existența le-a fost răpit; ei se zbat între restricție și opresiune pe care le simțim ramificându-se până în cele mai mici îndeletniciri ale vieții.

Am statornicit un regim antievreesc, pe care însuși ziarul “Bukarester Tageblatt”, oficiosul Legației Germane, îl numește cel mai drastic din tot Sud-Estul.

Această politică a adus după sine o serie de urmări de ordin diferit, unele cari se desfășoară îna-

intea noastră, altele cari cresc mereu în intensitate și adâncime și cari se leagă de viitorul destinului nostru național.

În ordinea internă am promovat un fel de fanatism anarhic, care proclamă deschis dreptul de a ucide, de a jefui și de a tupila; am creat astfel, prin mijloacele autorității de stat, un curent de destrămare socială, punând în primejdie ideea de legalitate și de siguranță cetățenească, ideea de proprietate pe care o declarăm sacră și inviolabilă și însăși temelia pe care se reazimă statul și societatea noastră.

[.....]

Putem aștepta ca problema evreiască să fie rezolvată, în ansamblul ei, la conferința de pace care va hotărî și soarta tuturor statelor. Acolo se va stabili situația evreilor din România și tot acolo se va decide soarta României însăși.

Până atunci trebuie să ne punem de acord cu dreptul internațional public și să asigurăm dreptul de viață și protecția legală tuturor evreilor de pe teritoriile pe care le revendică, fiindcă nicăieri nu s-au acordat și nu se acordă teritorii decât cu populațiile care trăiesc în ele.

Interesele noastre naționale trebuiesc apărute din vreme, printr-o politică de prevedere, în care nici un principiu pe care s-ar putea sprijini drepturile noastre să nu fie atins sau clătinat.

România nu poate rămâne singurul stat care să execute un plan de exterminare a evreilor, conceput de interese potrivnice țării noastre, când:

În Germania, care conduce politica anti-semită a Europei și unde regimul național-socialist e la putere din 1933, măsurile luate împotriva evreilor n-au atins gradul de gravitate pe care îl au la noi.

În Reich, evreii au fost readuși în câmpul muncii, iar nu de mult, autoritățile germane au schimbat destinația unor evrei din România, deportați. În loc să meargă în lagărele din Moghilev, ei au ajuns în uzinele din Germania, unde munca și priceperea lor au fost puse în valoare.

România este îndemnată să izgonască pe evrei, în vreme ce Germania nu se dă înlături să folosească energiile evreiești, la cari suntem siliți să renunțăm.

În Italia, evreii sunt integrați în comunitatea națională, drepturile lor sunt respectate, energia lor e utilizată în serviciul națiunii într-un spirit de fraternitate și colaborare.

În Ungaria, țară aliată Axei, care a câștigat în trei rânduri teritorii în cursul acestui război, politica privitoare la evrei e îngăduitoare și dibace.

Numai în țările ocupate, în țările cari nu se pot apăra, populația evreiască – și numai o mică parte, a fost deportată (sublinierea în original).

O țară nu e numai o legitimare etnică; o țară e și o instituție pe baza unor tratate internaționale, ieșite din asentimentul marilor puteri cari hotărăsc soarta lumii.

Cum putem să punem în loc întreg patrimoniul nostru național și moral, cum putem să lăsăm la voia întâmplării ideea dezrobirii noastre naționale și a identificării granțelor etnice cu cele politice, când:

Dl. Churchill, primul ministru al Marelui Britanii și dl. Roosevelt, președintele Statelor Unite ale Americii de Nord declară, în mesagii publice adresate congresului evreiesc din New York, că pedepsirea țărilor cari au săvârșit persecuții împotriva evreilor constituie unul dintre țelurile războiului;

Dl. Molotov, comisarul pentru afaceri străine al Uniunii Republicilor Sovietice, declara ambasadourilor noștri că puterile aliate își rezervă dreptul să ceară represalii și compensații pentru atrocitățile comise în Basarabia și Bucovina.

În America, persecuțiile împotriva evreilor din România dau naștere la mișcări populare și se cer împotriva noastră sancțiuni exemplare, cari să taie pofta țărilor mici de a se juca cu viața minorităților ce le-a fost încredințate prin tratate.

Ne închipuim prea ușor că înlăuntrul hotarelor noastre putem recurge la injustiție și violențe, la înjosirea și decimarea populațiilor conlocuitoare, fără să avem de dat socoteală statelor cari ne-au consfințit odată dreptatea noastră și cari, mâine – în orice ipoteză a războiului – vor avea de spus același cuvânt hotărâtor.

În pragul marilor verdicte ale păcii trebuie să știm să clădim, peste suferințele și vitregia ceasului de față, unirea cea nouă.¹⁶

Nu se știe precis ce efect a avut memoriul asupra regelui Mihai și reginei Elena, dar la o ședință a Consiliul de Miniștri din 13 octombrie 1942, Mihai Antonescu a anunțat decizia mareșalului de a *suspenda* (sublinierea autorului) deportările evreilor în Transnistria.¹⁷ Mareșalul nu a dat niciodată explicații pentru decizia sa; probabil că a fost influențat de o conjunctură de factori mai curând, decât de o singură idee anume. El era conștient că deportările exacerbaseră imaginea deja negativă a României la Washington, asta s-a subliniat printr-un apel la guvernul român lansat de către Secretarul American de Stat Cordell Hull, în septembrie 1942, pentru oprirea deportărilor în Transnistria, cu amenințarea unor măsuri negative luate împotriva românilor din Statele Unite. O influență crucială asupra deciziei lui Antonescu a avut-o regina-mamă Elena. Regina era vazută în cercurile naziste ca unul din oponentii de frunte ai măsurilor luate împotriva evreilor din România.¹⁸ Un raport al *Hauptsturmführer*-ului SS Gustav Richter, consilier în pro-

blema evreilor la Legația Germană din București, datat 30 October 1942, este elocvent în această privință:

Un ziarist elvețian comunică următoarele:

“Cu prilejul ultimului transport de evrei spre Transnistria, urma să fie arestat și deportat și filologul Barbu Lăzăreanu (Lazarovici). Comisarul de poliție i-a dat totuși răgaz ca „în curs de două zile” să-și aranjeze situația. Drept care Lăzăreanu s-a adresat cunoscutului medic Victor Gomoiu, cu care e prieten, și care, la rândul lui, este foarte bine văzut de regina mamă Elena. Gomoiu, om atât de cumsecade, încât nu-și putea imagina că evreii sunt atât de persecutați, s-a dus personal în strada Sfântul Ion Nou pentru a se convinge personal și la fața locului de starea jalnică a acestor nefericiți.

Drept care dr. Gomoiu a luat imediat legătura cu regina mamă, iar aceasta cu regele Mihai. Mama i-a spus regelui că este o rușine ce se întâmplă cu oamenii în această țară și că ea nu mai poate suporta în continuare, cu atât mai mult cu cât regele – fiul ei – și numele său vor fi mereu legate în istoria României de crimele comise împotriva evreilor, iar domnia sa va fi numită mama lui «Mihai cel Cumplit». Ea i-ar fi pus foarte serios în vedere regelui că, dacă deportările nu sunt imediat sistate, va părăsi țara. Drept urmare, regele i-a telefonat numai decît primului ministru, Mihai Antonescu, și în consecință a avut loc un consiliu de miniștri, în urma căruia nu numai că arestații au fost eliberați, dar s-a dat și un comunicat al Președinției. Dintre evreii deportați în ultimul timp, câteva sute au fost împușcați, parte de germani, parte de români.”¹⁹

Nu se pot face decît speculații dacă încetinirea avansării germane dinaintea de Stalingrad, în octombrie 1942, se datorează și deciziei lui Antonescu de suspendare a deportărilor; totuși Antonescu era destul de abil să-și dea seama că un război scurt cu Uniunea Sovietică era cea mai bună șansă pentru o victorie, și cu această șansă diminuată de situația fără ieșire de la Stalingrad, probabil că a avut în vedere un eventual acord de pace când a măsurat consecințele politicii sale de oprire a deportării. Ca soluție la “problema evreiască” Antonescu a înclinat în toamna lui 1942 spre emigrarea în Palestina în locul deportării.

În limba română de Cezara Ene

NOTE

¹ *Evreii din România între anii 1940-1944. Vol.III, 1940-1942: Perioada unei Mari Restriții*, part 2, ed. de Ion Șerbănescu, București: Hasefer, 1997, doc.339, p.461.

² Muzeul Memorial al Holocaustului din Statele Unite (MMHSU), RG.25.004M Arhiva Serviciului Român de Informații (SRI), rola 14, dosarul 2869/208, p.272/198.

³ MMHSU, RG.25.004M Arhiva Serviciului Român de Informații (SRI), rola 14, dosarul 2869/208, p.274/197.

⁴ L. Watts, *Romanian Cassandra. Ion Antonescu and the Struggle for Reform, 1916-1941*, Boulder, CO: East European Monographs, 1993, p.362.

⁵ *Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry During the Holocaust*, (mai departe *DCFRJH*), selected and edited by Jean Ancel, New York: The Beate Klarsfeld Foundation, 1986, vol.4, p.120, traducere.

⁶ *DCFRJH*, vol.4, p.250. *Martiriul Evreilor din România, 1940-1944. Documente și Mărturii*, București: Editura Hasefer, 1991, nr.106, p.218.

⁷ *Evacuarea* era termenul oficial pentru deportare.

⁸ *DCFRJH*, vol.4, p.252. *Martiriul Evreilor din România, 1940-1944. Documente și Mărturii*, București: Editura Hasefer, 1991, nr.107, p.219.

⁹ L. Watts, *op. cit.*, p.363.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ Christopher R. Browning, *The Final Solution and the German Foreign Office. A Study of Referat DIII of Abteilung Deutschland 1940-1943*, New York: Holmes and Meier, 1978, p.115 citat din L. Watts, *op. cit.*, p.363. Se explică absența oficialilor români de la Căile Ferate la conferința lui Eichmann, într-un raport al Directorului General al Căilor Ferate Române, General T.C. Orezeanu, către Ion Antonescu din data de 27 octombrie 1942: Conducerea Căilor Ferate Germane *Ost-Berlin* organizase o conferință pentru 26 septembrie 1942 pentru a stabili trenuri speciale pentru transportul evreilor români către Polonia sub-ocupație germană. Orezeanu nu avusese informații dinaintea în legătură cu această chestiune și contactase Ministerul de Interne și pe Radu Lecca. După cum a scris el, nici aceștia doi nu fuseseră informați în legătură cu această problemă. Orezeanu a trimis o cerere către Căile Ferate Germane pentru a amâna conferința, însă cererea a fost ignorată și conferința a avut loc fără vreun reprezentant român. Potrivit informației primite de Orezeanu, s-a decis în cadrul conferinței să se facă rost de trenuri speciale pentru deportarea a 280.000 de evrei, trenuri compuse din cincizeci de vagoane de marfă și un vagon de călători (pentru gardieni) care să transporte câte 2.000 de evrei odată la două zile. Trenurile urmau să plece din Adjud, din sudul Transilvaniei către Belzec prin Orășeni și Sniatyn, gara de frontieră pentru Guvernământul General (Polonia). Având în vedere această situație, Orezeanu și-a încheiat raportul cerându-i instrucțiuni lui Antonescu. Antonescu i-a răspuns simplu, printr-o notă scrisă de mână pe marginea raportului la ședința de Consiliu a Miniștrilor din data de 13 octombrie 1942 că oprirea deportarea evreilor (L. Watts, *op. cit.*, p.364). Vezi și *DCFRJH*, vol.X, nr.108, pp. 237-38.

¹² Richter era atât de entuziasmat în legătură cu deportarea evreilor români în lagărele de exterminare din Polonia, încât și-a conceput propriul său plan amănunțit; vezi *Martiriul Evreilor din România, 1940-1944. Documente și Mărturii*, București: Editura Hasefer, 1991, nr.102, p.211-13. *DCFRJH*, vol.4, pp.197-202.

¹³ Unele deportări, totuși, au continuat. În 8 septembrie 1942 a început deportarea aproape a tuturor evreilor - 407 - dintre comuniștii închiși la Târgu Jiu către lagărul din Vapniarka din regiunea Juguștru, Transnistria. Ei au ajuns acolo în data de 16 septembrie. În plus, 523 evrei care ceruseră să fie repatriați în Uniunea Sovietică după pierderea Basarabiei și Bucovinei de Nord în iunie 1940, și a căror nume fuseseră găsite la Legația Sovietică din București după retragerea Reprezentanței Sovietice din iunie 1941, au fost deportați la aceeași dată. Aceștia din urmă au fost trimiși în lagărul din Slivina din regiunea Oceaov (Matatias Carp, *Cartea Neagră. Sufărînțele Evreilor din România, 1940-1944*, vol.III, Transnistria, Bucharest: Doigene, 1996, p.449). Numărul comuniștilor din lagărul de la Vapniarka totaliza 619 în noiembrie 1943, dintr-un total de

1.312 interni care includeau și deținuți creștini de drept comun. O excepție la acești evrei comuniști deportați a fost Iosif Chișinevski care a rămas în Caransebeș. Născut în 1905 în Basarabia, se pare că Iosif Chișinevski a studiat la școala Partidului Comunist din Moscova în timpul celei de-a doua jumătăți din decada 1920. El a fost arestat în 1941 ca șef al unei grupări comuniste din București și trimis în închisoarea din Caransebeș. A fost scutit de deportare fiindcă numai comuniștii evrei cu sentințe mai mici de zece ani erau trimiși în Transnistria. Cei cu sentințe mai grele, ca și Chișinevski, Simion Zeiger și Radu Mănescu au rămas în Caransebeș până la eliberarea lor în 23 august 1944. (vezi Pavel Câmpeanu, *Pe marginea unei recenzii. Mistere și pseudo-mistere din istoria PCR*, "22", no 34 (23-30 august), 1995, p.12).

¹⁴ Radu Ioanid, 'The Antonescu Era' in *The Tragedy of Romanian Jewry*, [capitolul "Era Antonescu" din *Tragedia evreimii române*] ed. by Randolph L. Braham, Boulder: Social Science Monographs, 1994, p.162.

¹⁵ Jean Ancel, "Plans for the Deportation of the Rumanian Jews and their Discontinuation in Light of Documentary Evidence (July-October 1942)", *Yad Vashem Studies*, XVI (1984), pp.388-89. Filderman a pregătit și un memorandum în data de 22 august 1942 împotriva propusei deportări a evreilor români în Polonia, însă nu e clar pentru ochii cui se dorea acesta. (see *DCFRJH*, vol.IV, p.126).

¹⁶ MMHSU, RG.25.004M Arhiva Serviciului Român de Informații, rola 14, dosarul 2869/208, pp.263-70.

¹⁷ *Evreii din România între anii 1940-1944. Vol.II. Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri*, ed. de Lya Benjamin, București: Hasefer, 1996, doc.147, pp. 455-59.

¹⁸ Cu o jumătate de secol mai târziu Regina Elena urma să fie recunoscută de către autoritățile israeliene printre "Dreptii ai popoarelor". Memorandumul activităților sale în timpul războiului pe care guvernul israelian și-a fondat decizia afirma: Regina Elena s-a identificat din toată inima cu nenorocirea evreilor. Chiar a amenințat că va părăsi țara dacă deportarea acestora continuă. Contactul pe care l-a stabilit prin doctorii săi evrei cu conducerea evreiască secretă i-a dat posibilitatea să furnizeze un "ajutor vital și de neînlocuit" prin care s-au putut salva zeci de mii de oameni. Prin aceste fapte (așa cum și fiul său a făcut-o când a susținut ruperea legăturii cu Axa în discursul său transmis de Anul Nou în 1942 ea și-a pus viața în pericol. Știa că titlul său regal nu o va salva; sora ei Irina fusese arestată de germani în Italia, verișoara ei Prințesa Mafaldi murise în Buchenwald. Hitler făcea presiuni asupra Mareșalului Antonescu pentru a o "elimina fizic pe regină". Opunerea ei la tratamentul barbar al evreilor din România a constituit un risc zilnic pentru viața sa. (*Yad Vashem. Memorandum nedat "Despre sprijinul acordat evreilor români de către Regina Elena în timpul celui de-al Doilea Război Mondial"*). Citat din ms. lui Ivor Porter, *King Michael of Romania. A Biography* [Regele Mihai al României. O biografie] ch. 9, p.107 (sub tipar).

¹⁹ *DCFRJH*, vol. 4, 1986, pp.314-15; *Martiriul Evreilor din România, 1940-1944. Documente și Mărturii*, Bucharest: Editura Hasefer, 1991, no.111, p.224.

* [.....] - lipsă text în document

DENNIS DELETANT - profesor de studii românești la Școala de Studii Slave și Est-Europene, University College London și la University of Amsterdam. Autor al unor volume de studii de istorie recentă a României. Între 2000-2001, ca bursier al familiei Rosenzweig, a studiat la Center for Advanced Holocaust Studies din cadrul United States Holocaust Memorial Museum.

SEMNAL

Robert Conquest

Recolta durerii

Editura Humanitas, 2003

Traducere: Bogdan Marchidanu

Descriere

Deschiaburirea și colectivizarea orchestrate în URSS de Stalin în perioada 1929-1933 au ucis milioane de oameni. Alte milioane au fost deportați. Între 1932 și 1933, în Ucraina, regiunea Kuban și regiunile de pe Don și Volga, foamea „științific organizată” a lovit nu doar populația recalcitrantă sau rezistentă la colectivizare, ci întreaga populație, ducând la episoade apocaliptice, de teroare în masă, canibalism, epidemii. Numărul victimelor acestei sinistre campanii l-a depășit pe cel al morților din primul război mondial, în toate țările participante.

A existat totuși o diferență: în Uniunea Sovietică a lui Stalin, doar una dintre părțile aflate "în război" era înarmată, iar printre victime s-au aflat milioane de femei, bătrâni, copii. Despre această "recoltă" vorbește cartea lui Robert Conquest, care tratează subiectul cu mijloacele istoricului.

Robert Conquest este deja cunoscut cititorilor prin Marea teroare, apărută în colecția Procesul comunismului, a editurii Humanitas, în 1998.

Recolta durerii vine să completeze imaginea unei epoci întunecate din istoria omenirii, epocă despre care s-a vorbit mult și se știe în continuare foarte puțin. ■

Ghiță Ionescu - Documente

Continuăm seria de articole apărute în perioada interbelică. În numărul trecut am publicat câteva de Belu Zilber, în acest număr facem loc lui Ghiță Ionescu, cel care a patronat apariția Sferei Politicii în 1992. Ne-am oprit asupra publicisticii lui din perioada 1933-1936. Ghiță Ionescu a fost prezent în aproape toate dezbaterile din epocă. Până să devină teoreticianul democrației, profesor de științe politice la Manchester, director al Europei libere și editor al revistei "Government and Opposition", după război, Ghiță Ionescu, în anii '30, a avut afișate simpatii marxiste, comuniste. De altfel, a apărut ca avocat în procesul grupului de 19 comuniști, condus de Ana Pauker, la Craiova, în 1936. A fost implicat cu scrisul său în toate campaniile antifasciste.

Articolele alese de noi au apărut în "Cuvîntul liber", director Tudor Teodorescu Braniște, unde și alți publiciști cu aceleași simpatii politice aveau rubricile lor. Ghiță Ionescu este un polemist cu substrat ideologic. Nu este un jurnalist, cât un comentator, un intelectual căruia viața reală îi oferă subiecte prin intermediul disputei de idei și al cărților.

STELIAN TĂNASE

Pseudo

Reîntors în patrie, scriitorul francez Leon Pierre Quint ar fi declarat că România este o țară pseudo-culturală, pseudo-democratică, pseudo-parlamentară, că toată că trăește sub zodia unui pseudo obsedant, D. Petru Manoliu, dela care și deținem această informație – de aceea și spunem "ar fi" – se ridică cu pana sfruntată de indignare în coloanele *Cuvântului* împotriva acestei aserțiuni, care lovește direct în onoarea familiei domniei-sale intelectuale ascendentă, colaterală și descendentă. Din nefericire, indignarea dumisale de nuanță bacalbașiană nu găsește vreun argument afară de cel, după d. Manoliu, moral: nerecunoștința și ingratitudea cu care oaspetele răspunde ospitalității. Cum avem, foarte puțini în această țară, originala opinie că onestitatea integrală a intelectualului trebuie să treacă peste recunoștința sau remușcările pântecului, nu ne vom putea ocupa în cele ce urmează de teoria oarecum canină adusă în discuție. Elegantului argument: mă, ți-am dat de mâncare... – n'are să-i răspundă decât d. Quint. Iar noi îi răspundem dumnealui.

D. Quint a avut dreptate în mare parte – extinzând opinia până la generalitate însă a greșit.

Într'adevăr, țara noastră se mișcă sub semnul lui pseudo. A fost nenorocita cale, pe care nu numai că a ales-o dela început, dar pe care o reapucă ostentativ, convinsă și mulțumită de sine însăși la fiecare generație. Știe toată lumea că în România astăzi nu există cultură. În sensul mare și deplin, în definitiv,

nici nu putea să existe. Infantelismului nostru istoric i-ar fi nu numai scuzat dar recunoscut aceasta. Mai ales că nu eram singurii, ci dimpotrivă înconjurați de o trupă de colegi în nevârstnicie istorică. Vecinii noștri au înțeles acest lucru (să nu se uite că Leon-Pierre Quint fusese și în Bulgaria și în Jugoslavia...). Epocii de alfabetism cultural i-au răspuns cu demna și sânguincioasa apropiere a acestui alfabet cultural. Onestitatea primitivismului lor intelectual nu e decât mai admirabil și, de pildă, violența politicii bulgare nu face decât să confirme reala ciocnire de interese, deci reala reprezentare de interese. Știe de pildă d. Petru Manoliu, fiind că ne cade la îndemâna panei, că politica este lupta intereselor sociale? În Bulgaria lucrul acesta se știe și se practică. Există acolo un partid al țăranilor cu revendicările și ideologia țăranilor, un partid al burgheziei (clarificată social prin epurația politică) cu revendicările și ideologia burgheziei, un partid al muncitorilor cu revendicările și ideologia muncitorimii. De altceva n'au vreme (vremea istorică, evident), să se preocupe. De aceea, acolo nimeni nu știe cine a fost primul amant al lui Gide, dar toată lumea știe ce este și cum trebuie să fie reformă agrară: – se ignorează vai! teoria cainismului din Unamuno, dar se știe ce modificare ar aduce drepturile politice acordate sindicatelor profesionale; – se ridică din umeri la. întrebarea: care e versetul cutare din Upanishade? dar se iscă bătaie la o discuție asupra eficienței actuale a teoriei crizelor de supraproducție din Marx.

Planului economic real, îi urmează un plan social real, iar acestuia un plan politic real la rândul lui urmat de unul intelectual tot real. La fel în Jugoslavia. În Cehoslovacia. În Polonia, Pretutindeni. La noi sciziunea se produce dela planul social încolo: politicul la noi este primul nu numai fictiv dar pseudo. Într'adevăr interesele nu sunt reprezentate în afară de cele ale burgheziei. Țărănimea nu are reprezentant, muncitori-mea: să ne răspundă d. Manoliu. Lipsei de diferență de interese îi urmează o lipsă de diferență de doctrine, de principii, de idei. Avem nu știu câte partide? Ce diferență de clase îi împarte? Ce diferență de program? De doctrină? A întârziat cineva cu gândul asupra faptului că toate partidele noastre sunt chiar numite după numele șefului, existent, și nu al unei doctrine, inexistente: duciști, georgiști, maniști, vaidiști, iunianiști, gogiști, lupiști, iorghiști, jeantehașiști, averescani – și câte nu omitem? Este sau nu aceasta o pseudo-politică?

Era fatal ca intelectul să se îndepărteze dela asemenea ocupație neintelectuală. Dar în loc ca să se ducă la sursele pe care le trădaseră politicii, intelectualii s'au dus hăt mai dracului departe. Nu mai insistăm fiindcă nu ne îngăduie spațiul. Vom prizări însă la întâmplare pilde: în societatea cea mai aleasă a intelectualilor noștri există, fără nici o exagerare: un american, cel puțin cinci francezi, doi germani și un indian. Oamenii aceștia toți sunt români. Ideologia lor însă este americană, franceză, germană sau indiană. Există un ortodoxism: este catolic (vezi Crainic-Massis-Maritain). Există un monarhism: el luptă pentru dinastia d'Orleans (vezi Toma Vlădescu-Maurras). Există un românism adânc: el este rusesc (vezi Crainic-Dragnea-Berdiaef). Există, în sfârșit, un naționalism: este german sau italian (vezi Cuza-Codrea -

Mussolini-Hitler). În ziua de astăzi (și sublinierea noastră este o trimetere la oricare pagină de ziar, unde sunt telegramele zilei), când întinderea mondială pâraie, când trăim cutremurul, când nouile zori nu se deslușesc încă de flăcările ultimului incendiu, intelectualitatea noastră discută dacă Picasso este sau nu neo-clasic. În sfârșit, ultim exemplu: Symposion (?) Dictaturi. Dictatura națională: vorbește promontorul intelectual (dacă ni se permite acest non-sens de expresie) al Gărzii de fier: d. Mihail Polihroniade (indicat prin nume pentru a fi contra minorităților din Țara Românească). Despre democrația burgheză: d. Mihail Sebastian și burghez și democrat. Despre dictatura de clasă, dictatura proletariului vorbește... șeful de cabinet al ministerului de finanțe. Așa a fost, așa este (așa nu va mai fi!)

N'avea dreptate Quint? Nu avea dreptul să fie șocat, scârbit de toată această pseudo-viață? Și d. Manoliu et comp. pot să-i răspundă ceva? Nimic.

Noi însă da.

Există în țara asta un singur lucru care e real: mizeria. O pseudo-mizerie din nefericire nu poate fi. Nu pseudo-moare omul de foame, și nici nu pseudo-șomează, și nici nu e pseudo-încătușat. Față de această realitate este fatal ca și toate atributele sale să fie reale: proletariatul este real și doctrina sa este și va fi reală. În fața acestei duble realități ne întrebăm ce se vor face legiunile de pseudo care vor trebui să se ridice împotriva. La o țară nouă o doctrină nouă.

Și din acest punct de vedere România, prin virginitatea sa culturală, își va putea însuși – când va fi nevoe – doctrina imanentă realității actuale, fără sforțări mari, fără convulsii.

18 noiembrie 1933

România repetentă

Reculegerea e necesară: ceeace putea fi o comemorare, pare astăzi un requiem. Victoria adusese în elanul său, sub aripa entuziasmului, reforme esențiale pentru această țară, vechi ca niște nostalgii, ideale ca niște iluzii. O colaborare picantă dintre generozitatea învingătorului și reversul său, forța tratatelor, edicta măsuri de o însemnatate istorică primordială, miraculoase și spontane, menite să schimbe fața țării, sbârcită și aspră, de pe o zi pe alta, într'una luminoasă, tânără și buclăată. I se dădea o nouă respirație și constituționalistii cu bagheta în mână așteptau înfrigați trezirea acestei noi cosînzene adormită. Reforme abstracte și temerare, fâșii smule din visurile doctrinarilor, veneau pe calea legii, născute dintr'un entuziasm unanim, să întinerească protoplasma întărită în orientalism și în mizerie. Dintr'odată România

febrilă, patetică și declamatorie ca întotdeauna râvnea la egemonia model a cantoanelor elvețiene și o grabă de rău augur vroia într'o clipă a nivela asperitățile sociale cele mai de amănunt, și să realizeze o asemenea configurare națională, după formule utile dulci, încât confortul civic să rivalizeze cu estetica și armonia legislației. Chirurgii cosmetici ai țării, trudiți de iscălirea câtorva decrete, așteptau conformarea ei la texte; o nemaipomenită euforie politică și un armistițiu înduioșător anesteziază două săptămâni.

Erau totuși anumite motive pentru a tulbura entuziasmul năvalnic în zilele acelea și prezumția unui eșec ar fi trebuit să se insinueze în congratularea unanimă a lor. România nu era la prima sa încercare și nu era de fapt așa cum o prezentau emotivii dispuși la orice am-

nistic, un june stat ținut cu brutalitate sub ferula unei autarhii, orientale și orientaloide cu care n'avea nimic comun și împotriva căreia se sbătea în căutarea propriului său climat politic. Nerăbdarea care însoțea toate manifestările țării democratizată precum și nădejdlile depline și fără reticențe pe cari le suscita erau cel puțin naive, căci se pierdea din vedere că România mai văzuse și alte generații care, identic de înaripate, veniseră să-i depună supremă ofrandă, darul unei democrații ideale, fruct al unui plagiat idilic, emoționant, tradusă până în amănunte, defalcată până la particularități în nădejdea sincronizării și modernizării radicale a unei țări pe care nimeni nu vroia s'o cunoască, dar pe care toți se întreceau s'o vizioneze. Prima ei dragoste cu democrația și democrații români e veche, trist a o spune de un veac fără patru-sprezece ani. 1848 fusese într'adevăr un fior, prim și violent, de la care atârna nașterea politică a României, – indiferent cât de puțin proprie când atât regimul cât și țara erau mai tinere cu un veac și aveau vremea într'aceasta să se interpenetreze până la asimilare totală. O burghezie deabia deșteptată, – a cărei calitate supremă era prospețimea și defect capital, entuziasmul suplinind capacitățile, – pornise impetuos un asalt împotriva orientării organice a țării. Dar curând preocupările acestea aveau să sufere o amânare formală și un exil din centrul politic pe multă vreme. Utopică și înflăcărată ca toate păcatele tinereții, această primă întâlnire se săvârșise fără roade dar cu promisiunea de a fi reluată mai târziu. Problema fusese schimbată de plan.

Dela această schimbare durează ceia ce începuse ca deziderat și termină ca o diversiune, ceia ce s'ar numi primordialitatea (iar mai târziu, teroarea) problemei teritoriale, care, cu siguranță a fost cea mai mare nenorocire a acestei țări.

Stat tânăr deabia născut și pe cale de împlinire, n'avea răgaz să se ocupe de organizarea sa imediată și de gospodăria sa cotidiană, mediocră și plictisitoare dar necesară, vital necesară, de oarece era excitat și dus cu gândul numai spre marile, atrăgătoare și înaripate principii teritoriale naționale. Atunci în limba română s'a produs schimbarea prin care național nu mai înseamnă în națiune ci, dimpotrivă, în afară de națiune: în ograda noastră cresc buruienile, mālura și neghina, nu face nimic, sarcina noastră e de a duce gardul mai încolo. Specificul politicii române burgheze: don quichotismul și oportunismul său patriotic fuseseră născute. Timp de șaptezeci de ani, în cap, nu s'a făcut nimic în România pe motiv că nu era completă. Lenea și indolența putredă a conducătorilor și a păturii dominante, care se refuzau să pună mâna pe ustensilele de prima necesitate și să curețe ogorul îmbălbărit și rușinea de neîngrijit, se mascau sub formula sacro-sanctă a unui patriotism năvalnic, pentru care numai spadele și patrafirele cruciaților erau demne. Încet entu-

ziasmul se transforma în sistem și argumentul în teroare. Cea mai odioasă cenzură, – pentru că întoarsă, camuflată, tartufiană – atunci se instaura: înăbușirea realităților naționale, imediate și alarmante, pentru proclamarea aspirațiilor naționale, îndepărtate și mistice. Se vitregea prezentul și tipătorul la cer pentru viitor și ipotetic. De atunci a te ocupa de șoseaua din sat, de împărțirea pogoanelor sau de repartizarea orelor de muncă din fabrici înseamnă a fi trădător sau agitator – iar a fi patriot echivalează cu a fi imperialist și a avea preocupări exclusiv peste graniță. Trăiam în jeg, în jaf și în mizerie, dar ne băteam în piept pe la congrese și ne iluzionam că într'adevăr integritatea teritorială presupune, în subsidiar, și ordinea națională. Pretext sau nu, atât de mare era puterea invocării lor în cât nu mai era nimic de făcut: patriotismul român nu admitea.

Or, 1918 a lichidat această chestiune satisfăcând exigențele extreme. Panica naționaliștilor români, după aceștia, rămași fără naționalism, n'a fost mică. Cei bătrâni nici astăzi n'au găsit altă cărare și cu perseverență, ca un masaj la meninge, nu repetă decât ceeace eri mai avea un sens formal iar astăzi nu are decât un substrat vizibil, clar și respingător. Oscilând între felicitări obsedante care se perpetuiază de 15 ani și între mâini teribile, răspuns mâinilor guvernelor maghiare sau bulgare, vechiul naționalism român nici astăzi nu vrea să pornească la operă națională și la adâncirea țării ci stă tot în jurul granițelor, exterior și superficial. (Cel tânăr își spune doar naționalism: singurul său punct comun cu celalt este antisemitismul – de altfel balast. Altfel nu se mai camuflează pentru că să aibă caracterul de organ de clasă). Și în sfârșit pentru satisfacerea națiunii burghezia română victorioasă și guvernul său procedează la cea de a doua desvirginare democratică a țării, – platonice dar violentă. Se efectuează cea mai spontană, senină și neversosimilă revoluție democratică din câte a trăit omenirea: de azi pe mâine, fără luptă, cu trei decrete, – sufragiul universal, reforma agrară, încetățenirea evreilor. Cu acestea începe cel mai tragic calvar al României, în care mizeria paralelizează cu rușinea, – marea rușine română care este, după cum spunea Marx, unul din argumentele cele mai serioase pentru nașterea unei mișcări. Dacă tragedia română dinainte de războiu era discordanța dintre sarcinile imediate și idealul oficial, cea de după război este, se știe, divorțul cel mai categoric dintre textele de lege și viața socială autentică ce curge sub punțile lor. Toate reformele democratice acordate țării sunt batjocorite, nerespectate nici formal măcar de burghezia care nici nu crede în ele. O atmosferă de minciună, duplicitate, venalitate politică și necinste totală organică, esențială se întinde ca o miasmă pe deasupra țării și oamenilor săi. Minciuna, pungășia, neresponsabilitatea, lenea, murdăria, preacurvia, marasmul, putrefacția înfloresc în această grădină a ororilor respingătoare care a

ajuns România. Căutați-le cauza: sunt toate fiice bune ale situației noastre desigur rizibile și bufă și totuși înfiorătoare. Pentru a doua oară România stătea pe loc, în murdăria inițială a sa, tot mai în urmă, tot mai în urmă, mai întrecută de toate țările... de Cehoslovacia, de Polonia, de Turcia, mai codăse, mai hulită, mai tragică.

Încetul cu încetul o substituie de răspunderi se opera, – spre avantajul burgheziei. Impotența sa politică era socotită din ce în ce drept o infirmitate organică a țării, se vorbește din două părți de o Românie care nu-și are dreptul la viață, care se dovedește o improvizație nenorocită, incapabilă de a-și da reforma pe care toată Europa și-o dăduse, de care unele state după 150 ani de uz, se și dispensau căutând altele. Cele două părți sunt: o străinătate interesată la asemenea lumină și o parte națională sufocată de atmosfera țării, frântă și sterilizată de eșecuri ale căror cauze nu mai știa să le găsească. (De altfel admirabilă generație de intelectuali democrați care desmințiți de trei ori în viața lor scurtă politică, dintr’o inerție dure-roasă se pregătesc pentru al patrulea asalt, rânțed și slăit). Pentru întărirea acestora o nouă catastrofă națională vine să se adauge. În lipsa burgheziei dovedită impotentă, o nouă clasă din ce în ce pretinde puterea pentru a realiza ea țelurile necesare naționale. Țărănimea ca o majoritate etnică și stegară a vechilor principii pare să aibă toate șansele de partea ei. Dar patru ani de guvernare ai reprezentantului său autorizat nu aduc încă o modificare, țărănimea se dovedește incapabilă de conducere autonomă, uncalta burgheziei, care se grăbește s’o aducă la matca sa politică. (Toate supele se încălzesc, chiar cele băute. Candidă, nevinovată, teoria statului țărănesc reapare, umflată bine în culise. De altfel ceiace contribuie enorm la marele marasm român, este faptul că arena sa politică

este populată numai de stihii reîntinerite, de vârcolaci neastâmpărați, de personaje palide scoase pe rând din morminte și recuzite. Este o gerontocrație de necesitate și nu de forță, – cum ar fi în Franța de pildă. Aceleași persoane și aceleași teorii sunt chemate pentru rezolvarea aceluiași probleme, pendinte de 100 de ani). La această a treia încercare democratică a României în care se angaja o altă clasă nouă și majoritatea populației, lovită și ea, era fatal să se răspundă printr’o întărire a prezumpției îndreptată împotriva naturii întregi, și în ea căutată simptomele morbidității sociale. Ultimul termen pare a fi trecut: națiunea nu și l-a putut însuși, este deci nevolnică și incapabilă.

Se uită însă la o asemenea judecată totalitară două fapte. Primul: democrația burgheză nu este încă definitiv lichidată în istorie. Problema în istorie nu este închisă, prescripția n’a încetat, – și România cu atât mai mult mai poate pretinde un termen, indiferent de aprecierea fiecăruia asupra șanselor sale atât de tardive și oarecum postume. Mai mult: față de celeritatea cu care o parte din burghezie pare a se îndrepta spre avantajile directe și precise ale fascismului, o alta de abia astăzi pare să pornească o acțiune mai drastică pentru democrația română. De aici însă cădem în pronostic. Dar al doilea punct este că nu toată națiunea totuși trebuie stigmatizată de oprobiul pe care îl merită burghezia și agenții săi, precum și o parte din țărănime, cea care a guvernat. O clasă nu și-a încercat încă puterile; o clasă ținută sub obroc, înăbușită și ciuntită: proletariatul. Lui, în ultimă instanță această poliță și acest fideicomis național poate să i se încredințeze. Și atunci demnitatea națională va depinde de el.

8 septembrie 1934

Anul Politic 1935

Sunt întrebări care trec prin anii vieții omenеști. Dar sunt și ani care trec printr’o problemă, se perindă pe lângă ea, asemeni celor care se străduiesc să câștige un premiu și care pleacă lăsând locul altora. Răposatul 1935 a fost dintre aceștia, frământați și trudnici, dar neconcludenți și zadarnici. Născut în moștenirea apri-gilor 1934 și 1933, care au fost în istoria contemporană pagini de admirabilă sdruncinare și luptă deschisă, el a purtat acest patrimoniu de nerezolvări și de așteptări pasionate cu grijă și teamă, exprimând puțin din oboșala taberilor, care, după atâtea asalturi, au părut să se retragă în tranșee pentru a-și reface forțele. 1935 a fost un an de armistițiu. Dar incandescența întrebărilor politice nu s’a stins prin aceasta, și dacă multe fapte n’au venit să hotărască licitația politică a lumii,

au fost totuși semnificații și indicații care au contribuit cu mult la lămurire.

A fost un an de tratative. S’a văzut cu ocazia aceasta că punțile sunt însă tăiate și cele care mai dăinuiau au fost dinamitate, de o parte sau de alta. Armistițiile n’au folosit decât întăririi dușmanilor care, cu cât trece timpul cu atât par a-și fi jurat să nu mai întârzie radicala exterminare a celorlalți. Câștigând, cum s’ar spune, în profunzime, inimiciția politică (astăzi însă o inimiciție regăsită pe orice plan al activității umane) a câștigat și în întindere, și nu mai este astăzi un smârc de teritoriu care să nu fie și cel al unuia dintre beligeranți și purtând fanionul principiilor sale. Cei care au vorbit despre un primat al politicii, trebuie să fie astăzi cu atât mai surprinși vă-

zând cum ceeace numeau ei politică invadează toate raporturile și transformă toate noțiunile vieții obișnuite. În sfârșit își vor fi dat seama că nu este vorba de politică, vechea politică, ci de integrala revoluție a umanității, una din primenirile ei milenare. Ea nu s'a realizat încă și încă omenirea buimacă nu știe pe care dintre solicitanți să-l urmeze. Dar agitațiile, rumorile, clamorile, nu mai pot lăsa pe nimeni indiferent și iată-ne pe toți în stradă, cu tot vechiul nostru confort și cu vechea noastră perspectivă, răsturnate, pradă acelorasi sfâșieri. Momentul politic este atât de în cumpană încât nu mai există o singură existență socială care să nu fie împărțită și răstignită, și atenției noastre excitate nici un lucru nu se mai prezintă fără să nu-și desvelească semnificațiile în acelaș arbitraj la care suntem chemați să ne spunem cuvântul.

Pornită în cercuri mai mici, în celule reduse de viață, dialectica politică a îmbrățișat sferele cele înalte și însăși noțiunile superioare ale civilizației au devenit argumente și noțiuni, termeni contradictorii ai acestei dialectici. Națiunile însăși s'au închis între granițele lor, pe care le-au hotărât în acelaș timp granițele unor principii și unor voințe politice. Pe vechiul nostru atlas, în care culorile puse cu indiferență deosebeau altă dată teritorii, astăzi alte culori, cele ale voinții luptătoare a omenirii fragmentează politic continentele, dela Rusia roșie la Germania neagră, de la Japonia neagră la China roșie, dela America neagră la America cea roșie, aceste două culori regăsindu-se pe harta destinului universal cu acciași vrăjmașă reciprocitate cu care se întâlnesc pe mesele hazardului.

Presiunea fascismului în ultimii ani fiind mai mare, și mai ales propaganda lui luxuriantă, dând impresia unei precipitări a planurilor politice spre acțiunea lor s'a spus și se spune încă și acum că problema politicii contemporane este rezumată în destinul democrației. Va rezista aceasta, sau va ceda? Forțele par a fi împărțite pe aceste categorii, și omenirea politică se divide în democrați și antidemocrați, sau, și mai concludent, în fasciști și antifasciști. Și astfel însăși denumirea pe care și-o arogă beligeranții tinde să arate că fascismul este cel care atacă, este revoluția, iar ceilalți, toate elementele progresiste, sunt rezistența și într'un sens, reacțiunea. Ori nu este vorba tocmai despre aceasta.

Fascismul este o replică. El est replica armată, violentă împotriva ridicării proletariatului. Pretutindeni unde s'a manifestat original fascismul el a fost armata de distrugere, mercenară și hămesită, în lanțuri pentru a exaspera mai bine instinctele asatine, trimeasă împotriva organizațiilor proletare și copiată întocmai după ele pentru a câștiga prin aceasta și maximumul de amăgiți și de slabi de înger. Oamenii cu

adevărat de dreapta nu se pot mulțumi cu această formulă barbară, cu acest plagiat ordinar, cu această revoluție populară *ad usum delphini*. Când Spengler, cel mai viguros și mai ostentativ dintre dâșii nu se sfiește astfel să-l denunțe: "Și fascismul este o tranziție. El a luat naștere în massa citadină, ca un partid de mase, cu discursuri și cu agitații sgomotoase. Tendințele socialismului muncitoresc nu-i sunt străine, el subliniază tocmai caracterul impropriu al fascismului, origina sa forțată și grăbită pentru a da un răspuns acțiunii amenințătoare". Iar când mai departe afirmă hotărât (și aceasta într'o carte recentă, apărută în Germania după hitlerism) că: "Gândul creator al lui Mussolini era mare și a avut un efect internațional; s'a văzut în el o formă posibilă pentru a combate bolșevismul. Dar ea este născută în imitarea inamicului și de aceea este plină de primejdii" ar fi într'adevar ridicol ca să nu recunoască, în panica lor, oamenii de stânga ceace sunt forțați să recunoască în victorioasa lor agonie, cei de dreapta.

Replică? vor întreba anumiți oameni de stânga. Și vor spune mai departe: într'adevăr replică dar la cea mai fundamentală eroare politică a veacului, la cea mai atroce abatere dela principii: dictatura proletariatului. Reînvierea dictaturii și a spectrului său omniprezent astăzi n'ar fi fost posibilă fără adoptarea ei acolo unde trebuiau să se trăiască numai libertățile și idealurile: în primul stat socialist. În principiu am mai analizat această chestiune, poate cam de multă vreme, dar tot în coloanele *Cuvântului Liber*, în numărul său din 22 Septembrie 1934. Dacă mă refer la acest umil vechiu text pentru a cita din el un fragment care astăzi este animat de actualitate, și mai cu seamă de actualitatea acestui 1935, de care ne ocupăm aici. Spuneam atunci "În al doilea rând avenirea fascismului și a dictaturii sale pe deoparte accelerează lupta, iar pe de alta *redă socialismului*, dar unuia științific și precis, onoarea democrației... Și o redă pentru că între două dictaturi și numai între dictaturi, omenirea de-abia atunci poate să-și dea seama care din amândouă poartă în ea și este democrația și care nu este decât o simplă nouă formă a dictaturii de clasă. *Istoria va vedea foarte curând animarea termenului de dictatură a proletariatului, cu înțelesul dublu, și totuși unic, de socialism și democrație.*

Istoria, de atunci într'adevăr a văzut acestea. Și nu numai prin lămurirea treptată a noțiunilor și prin demascarea programelor; dar prin fapte. 1935 a adus tocmai reforma constituției sovietice. Pentru lupta universală a principiilor faptul acesta a fost un început de definitivă lămurire. Și anume că într'adevăr socialismul poartă democrația în sine, și este însăși expresia sa ultimă. Democrația este o emancipare, spunea Marx,

dar numai cea politică. Socialismul este suma emancipărilor. O libertate economică nu poate să n'o presupună și pe cea politică. Era o eroare deci de a acuza un regim socialist că poate presupune dictatura, era eroarea de a cere unui organism tânăr siguranța și soliditatea unui matur. Socialismul nu-și putea risca pentru aparențele pripite însăși existența sa. Acum când singur se simte consolidat într'o măsură, deschide dela sine feșele în care se legase pentru a se forma, și se arată intact și integru. Strânsă puțin, democrația n'a murit. Ba dimpotrivă: în momentul tocmai în care ea este atacată și înjunghiată pretutindeni, ea renaște, cu câtă vigoare câte posibilități noi, unice, acolo unde înfățișările au putut induce în eroare, dar unde realitățile trebuiau totuși să-i facă mai răbdători pe adevarații prieteni ai democrației și libertății umane. Ori nu era socialism, și atunci n'avea să fie democrație, ori era și atunci lucrurile trebuiau înțelese dialectic. Căci socialismul este tocmai democrația.

Dar nu mai puțin adevărat este și că necesarmente democrația este socialism. A mai căuta să faci să trăiască democrația numai din forța ei gratuită și din generozitatea oamenilor, experiența acestor ani a dovedit că este zadarnic. Și îndeosebi acest 1935 care a arătat singura țară socialistă aplicându-și integră democrația și toate cele capitaliste restrângând-o din ce în ce, și neputând opune nici o rezistență hoardelor

mercenare deslănțuite. De aceea cei care într'adevăr se tem de acestea, și cei care nu numai că simulează oroarea, trebuie nu să opună un argument atacurilor fasciste, ci să încurajeze și să militeze lângă autenticul atacant istoric, cel în fața căruia fascismul își pierde aureola ei de revoluție proprie, ci rămâne o simplă organizație de apărare a posedanților amenințați, o simplă gardă. Fără nici o aluzie.

Astfel între fascism-barbarie, sau socialism-civilizație, anul politic 1935 n'a adus un răspuns definitiv ci doar a mai dus întrebările oamenilor până la ultimele lor responsabilități. Ei nu s'au decis încă. Lupta continuă, identică pe toate planurile. Între Rusia și Germania, sau în interiorul țărilor și chiar al partidelor. Desigur că în lume acum rezolvarea cea mai interesantă pare a fi chemată tot Franța să o dea. Anul care se încheie a văzut-o pe ea cea mai sbuciumată și mai sguduită. Disolvarea principială a ligilor pare să fie în acest conflict dovada totuși că spiritul admirabil Jacobin va prevala în țara cu care s'a identificat. Dar conflictul Franței este și conflictul partidului său radical în care ramurile se opun cu cea mai dârză, violență. Și asemeni lui se găsesc în aceiași situație toate partidele responsabile din lumea întreagă, sfâșiate între interesul imediat și civilizația în primejdie.

25 decembrie 1935

Manifestul lichelei naționale

A apărut un nou manifest de dreapta. Evident, pompos și nerușinat: manifestul revoluției naționale. Cititorii noștri știu prea bine, că, în general refuzăm să facem personalități și că nouă, care le avem de partea noastră, principiile ne ajung. Dar, vedeți, este foarte greu să duci o luptă ideologică cu niște domni care nu se încurcă în treburile de acestea, și a căror manifestare și manifest, nu contează în viața actualității, decât ca un simptom în plus al turpitudinii vieții noastre publice. În special, în mișcarea noastră de dreapta, care, dela început până la sfârșit, cu excepția dureroasă a tinerilor luptători, a știut să se adune tocmai din clienți de aceștia, dornici de a-și reface oricând virginitatea și stimulați numai de instinctele lor impudice și mioape.

Recunosc însă sincer că, în loc să mă bucur de faptul că o mișcare adversă are numai coeziunea trădărilor și a satisfacțiilor imediate, mă îndurereză totuși. Este aici o nuanță pe care nu transfugii și pleșcarii o vor înțelege.

Domnii de care mă voi ocupa, cu prea puțină

plăcere, s'au retras în Ardeal, de unde câțiva chiar sunt, – ardeleni de profesie, cum ar spune Pandrea, – și au bombardat un manifest, unul printre miile de damascuri ale posibilității guvernului de dreapta. Dintre numele acestor domni trei sunt relativ cunoscute, sunt mai ales cunoscute din registrele partidului național-țărănesc: d-nii Sorin Pavel, Petre Țuța și N. Tatu. Ceilalți trei sunt însă complet necunoscuți și ca atare puteau foarte bine să nici nu semneze, căci nu oricine vrea o slujbă trebuie pentru aceasta să facă un manifest; ajunge o petiție. Manifestul în general este o proclamație a mai multor personalități reunite pe o ideologie. În general el este încoronarea unei activități, și nu prilejul de debut al unor domnișori în goană după celebritate, după o tristă celebritate. Cât despre identitatea și renumele celorlalți domni, dacă într'adevăr ar fi ținut la prestigiul principiilor pe care le profesează, pudoarea le-ar fi dictat să nu-și dea numele. Ce sentiment poate inspira de pildă d. Sorin Pavel, maniac de manifeste care acum câțiva ani semna un manifest mistic de tristă memorie, se alătura apoi, mai rațional,

partidului național-țărănesc, pentru ca acum să isprăvească iarăși cu un manifest de odioasă sorginte hitleristă? Al doilea, și cel mai vociferant, este vechea noastră cunoștință, d. Țuța. După cum poate se știe, d. Țuța era până acum doi ani un convins comunist, dintre aceia însă care sunt asigurați și în registrele național-țărăniste. De aceea, dând pildă actualilor săi co-semnatari (dacă se poate spune) dumnealui iscălea în *Stânga*, vechea revistă de pronunțat caracter democratic, articolele incendiare sub pseudonimul Boteanu. Cititorii noștri, care, ei, nu sunt lichele, trebuie să-și amintească de radicalismul d-lui Boteanu-Țuța. Trimis apoi în Germania cu o sinecură a guvernului național-țărănist, – unde, îmi declara personal, că se teme să nu aibă neplăceri cu “bestiile de hitleriști”, – s’a întors bine înțeles fascist convins, tot atât pe cât era de comunist, dar acum cu numele întreg. În sfârșit al treilea este d. N. Tatu, slab dar docil comentator al lui Marx, despre care vă închipuiți ce spune acum, primit rar în coloanele Adevărului Literar și chiar ale Cuvântului Liber care au devenit spontan: *Sărindarul jidovesc*, și, în sfârșit, redactor la oficiosul național țărănist și fervent partizan, deși declară azi că acesta constituie cea mai gravă primejdie a politicii românești.

Cu asemenea ideologi, cum pot să fie ideologiile? O fidelă decalcare a bibliilor hitleriste, așa cum făceau până acum cu cele marxiste, – pentru că nu un om care cugetă și are truda și mândria propriei sale elaborări, poate atât de ușor să scuipe pe el însuși și pe trecutul lui. Dar roboții, ce înțeleg ei? Și într’o parte și într’alta, li se dictează; ca atare sunt îndrituiți să caute nu dreptatea și nici convingerea, ci doar pâinea, pâinea tuturor vânzărilor. Lucrul acestea, se vede și din felul în care scriu. De multă, multă vreme nu-mi amintesc să fi cetit ceva mai prost scris ca acest “manifest al revoluției naționale”. Iată câteva comparații și metafore: “*Societatea omenească se turtește pe acelaș plan ca un pahar de turist*” sau: “*Cuțitul rece al ghilotinei tae grumajii soarelui și ai fluturilor săi*”, sau: “*Un astfel de stat îți face impresia, comparat cu alte state, că în mijlocul unei regate a studenților de la Oxford s’a rătăcit o barcă cu bețivi*”, sau: “*asa cum stă pe cureaua de transmisiune a istoriei masiv și liniștit, e parcă un Buda care se pierde treptat în Nirvana*”, sau: “*Constituția din 1923 a statului român nu-și împlinește acest rost, pentru că e contradictorie ca un ghem de borangic cu care s’au jucat pisicii și falsă ca o pereche de ghetle la care a luat măsură un cioban*”.

În stilul acesta, fără nici un risc, se poate spune despre acest manifest că este miera făcută de niște ghiauri care au rumegat ouăle unor găini alcoolice.

Dar nu e numai atât. În afara truditelor și lim-

pezilor metafore, care exprimă atât de bine convingerile autorilor, mai sunt și nenumăratele perle incidentale: “*mingea sboară onctuos*”... sau “*două glorii, una necontestabilă și alta fabuloidă*”, sau : “*dictatură gen Merius*”... Sau micile străfulgerări culturale: “*Homo economicus*”, scris așa pretutindeni, sau: “*Illuminismul a avut la începutul lui cași la depășire (Anselm, Feuerbach și Kant)*”...

Dar cum cu aceasta abordăm domeniul mai arid al culturii, evident că vom fi mult mai puțin pretențioși cu bufonadele acestea ideologice.

Cum să fii într’adevăr sever cu o modestă cultură de camelotă, care leagă de aici și de acolo svonuri și formule, fără să le înțeleagă și fără să audă discordanțele și cacofoniile pe care aceste noțiuni le produc, când sunt puse alături? Cum să te ocupi de o “ideologie” care se maschează sub o desgustătoare emfază poetică, și ale cărei principii se regăsesc răspândite în lucrările elementare ale culturii moderne de unde le-au adunat, fără control, niște trepăduși ai culturei?

Se găsesc astfel în această carte invocări în numele condiției umane a lui Malraux, alături de cele bazate pe teoria atomizării a lui Berdiaev (pag. 14 și 71), fraze care es din Spengler: “*Marii conservatori au fost întotdeauna pesimiști în materie de om – pulvis et umbra – au nutrit un adânc dispreț și o scârbă invincibilă*”... sau chiar mai sus citata *dictatură gen Marius* de care într’adevăr Spengler vorbește adesea, fără însă a delimita dictaturile în genuri și în mode, (pag. 24 și 30), lângă formulele lui Maurras: *politicul primează* (76) și acesta vecin cu Luciferul lui Lucian Blaga și de accentele păgâne ale lui Moeller van den Bruck, bine înțeles, care se ciocnesc în această maioneză cu un profund ortodoxism “gen” Gândirea, în numele căruia se cere să se revină la “*rolul metafizic al preotului*” (85), Amestecați totul cu obișnuitul jargon antisemit, puneți și câteva picături de economie marxistă, bateți bine, și iată manifestul revoluției naționale.

Pentru că desigur nimeni nu-și închipue că în asemenea condițiuni mai poate fi vorba de idei. Dacă domnii aceștia n’au fost în stare nici măcar să coordoneze și să camufleze mai îndemânatec materialul primit, ce idei și argumente li se pot pretinde? Dumnealor nu se sfiesc să declare că “*controlul în statul național e revoluția*”, dovedind prin aceasta că nici nu s’au putut despărți de vechile lor crezuri democratice. Ori dictatura este regimul stabilității permanente și al ierarhiei voluntare, ori dacă nu, dacă societăților umane le este necesar să-și controleze conducătorii, atunci controlul acesta trebuie organizat pentru ca să nu dea loc la periodice ciocniri sângeroase, și tocmai această organizare este democrația. Mai încolo autorii se ridică împotriva politicii de ofensivă internațională a

Angliei și a Franței (pag. 91), uitând că au trecut granițele Germaniei, și mai uitând și că axa teoriei lor o formează libertatea națiunilor în viața de a se conduce după propriile lor idealuri și necesități, și limitate în dezvoltarea lor numai de limitele forței lor. Sau se lansează într'un fulminant atac, "gen Stânga" împotriva oțelului burghez și a politicii sale lașă și indolentă, și cer curajos organizarea științei, ceea ce desigur este primul desiderat și prima condiție a progresului oricărei societăți. Dar știți de ce o cer? Ascultați: „Nu numai motive de ameliorare a condiției umane, ne îndeamnă să luptăm din răzpuțeri pentru înfăptuirea acestor idealuri, ci și motive de siguranță internă și putere militară a statului. Când toate puterile euro-

pene (se înarmează) dar mai ales Rusia Sovietică"... Și așa mai departe. Din compromis în compromis, dintr'o eroare în alta, și dintr'o lipsă de informație și de scrupul cultural într'alta, drumul revoluției naționale se desfășoară glorios. Nu, hotărât, nu – revenim la ceea ce spuneam la început: selectarea politică a oamenilor, violentă și categorică, este în același timp și o delimitare a valorilor. Confuzia necesară și fundamentală a fascismului, viciul său original ideologic, reclamă pentru a le servi inteligențele incapabile să-și alunge propriile neguri. Pe când, dimpotrivă profunzimea umană și științifică a socialismului, face ca să fie înțeleș prea rar.

4 ianuarie 1936

Huliganii de drept civil

Huliganii, romanul d-lui Mircea Eliade, în care istoriografia noastră literară va trebui să vadă un punct de maturitate creatoare a autorului, propune cititorului, cel puțin prin titlu, o vastă sinteză și formularea de principiu a mentalității unui anumit tineret despre care s-a obișnuit să se spună că reprezintă în întregime tineretul național. În afară deci de sensul literar al operei, pentru care autorul este cel mai mult de felicitat căci nu este puțin lucru a aduce în castelul acestei *belle au bois dormant* care este literatura noastră ceva din frământările și din rumorile momentului, oricât de deviate ar fi ele, - încercarea era de două ori demnă de interes. În primul rând, din cauză că acest tineret, deși foarte agitat (ceea ce nu înseamnă activ) este totuși mut și enigmatic în ce privește ființa sa spirituală și dezideratele sale. În al doilea, pentru că, atât cât respiră, din pânza de confuzii, de echivoci și duplicități care îi constituie atitudinea, este departe de de orice legătură cu inteligența, cu atitudinea culturală și cu orice preocupare a spiritului. Atitudinea pe care o considerăm de cercetător științific a d-lui Eliade, avea desigur să-l coste multe repulsii.

Să ne liniștim însă: huliganii d-lui Eliade nu sunt și ai țării. Mica cochetație a autorului îl va fi costat prețul unei inexactitudini, asupra mobilului căreia ne va fi probabil recunoscător dacă nu vom mai insista. Huliganismul pentru domnia-sa este o problemă ontologică. Este, mai bine zis, un stil de viață. Care? Deplina realizare în viață, prin nerespectarea niciunei reguli, cutume sau obligații, ci urmându-le numai pe cele ale destinului tău. Pe scurt *Übermensch*-ul. Rămâne de văzut ce legătură există între supraom și bunii noștri pogreșiști. „Știam că huliganii sunt numai spărgători de geamuri, răsă Alexandru. – Sunt și

ei huligani firește, răspunde Dragu serios. Între el și d-ta nu e nici o deosebire calitativă. Aveți aceeași structură, firește, aceeași vocație. Totală ignorare a adevărilor, a ordinei, a maturității. Unii sparg geamuri, alții afirmă că lumea începe prin ei. Ce superb! Ce vitalitate orgolioasă!". Sunt aici două confuzii așa cum le vede toată lumea.

În primul rând, înseamnă huliganism – care este, și nu numai o atitudine politică – spargerea tuturor regulilor, a legilor, a organizației, sau înseamnă cum recunoaște însuși autorul, numai spargeri de geamuri, și încă la evrei, ceea ce desigur nu mai este atât de teribil? Aici se dezvelește toată frauda ticăloasă a fasciștilor. Într-adevăr, oamenii aceștia care încearcă, ocrotiți și stipendiați, să uzurpe forțele adevăratelor mișcări de emancipare, turtite sub călcâi, nu vor putea fura un singur lucru: revoluția și gloria ei. Aceasta se poate vedea nu numai din programul lor fundamental de strictă și violentă conservare a formelor vieții sociale, dar și din riscurile pe care le au. Evident, una se leagă de alta. Odată ce asupritorii n-au nimic de pierdut, ba dimpotrivă au de câștigat de pe urma fascismului, este lesne de dedus că acesta nu va avea nici un risc în statul actual. Revoluție fără reformă și fără nouă orânduire, este fatal ca fascismul să fie și un eroism fără riscuri. Căci nu faptul, oricât de brutal, de sângeros și de cinic ar fi el, apreciază riscul și eroismul ci pedeapsa, represiunea sa. Când în țara aceasta scrierea unui articol este mai grav pedepsită decât împușcarea unui prefect, și o agitație profesională e pusă pe aceeași treaptă cu asasinarea primului ministru, - nu e greu de spus cine sunt eroii: cei care pregătesc reinstaurarea celei mai sumbre terori gre-gare sau cei care cred, contaminații de nădejde?

Dar în al doilea rând, este fascismul și huliganismul o problemă individuală? Este un huligan un sbuciumat al tuturor problemelor de libertate personală? Oricine va înțelege că aceasta nu este cel mult decât o glumă. Cavaleri feroci ai evului-mediu, cei care cer textual revenirea la formele de organizare socială, politică și morală a unor timpuri pe care le reneagă orice instituție și care de la 1789 figurează în istoria retrospectivă ca o rușine a umanității, oamenii [...] pot fi asimilați cu [...] după propria lor putere [...] îi visa și îi incita bolnavul [...] dela Sils Maria. Individual privit, fascismul n-are câtuși de puțin caracterul unei realizări prin sine însuși, ci dimpotrivă conține voința certă a unei înjugări, a unei subordonări și a unei înregimentări, pe care însă pentru a o caracteriza trebuie s'o delimităm de două ori. Disciplina fascistă nu este cea nouă, disciplina omului eliberat din toate laturile necesității sale și care nu reprezintă decât organizarea frățască a unei societăți de oameni în sfârșit cu desăvârșire liberi și firese egali. Cea fascistă este întărirea violentă a tuturor activităților vieții sociale, sub o lozincă sângeros autoritară și sub formule de jurământ medievale pentru respectarea claselor, castelor și a privilegiilor. Noua disciplină este cea a unor liberi stăpâni pe viața lor; cea fascistă este una de servitori. Aceasta însă nu împiedică faptul că totuși, chiar și așa fascismul este deosebit de problemele de libertate individuală și de zbuciumul individului izolat și vrășmaș – homo homini lupus – pe care l-a cunoscut cu atâta tragică glorie ultima perioadă a istoriei. În acest sens desigur huliganii colecției [...] care îi prezintă viața reală, și huliganul – și cel mult așa trebuia d. Eliade să-și intituleze romanul – individual al autorului „Șantierului”, este o mare și istorică deosebire.

Personajul d-lui Eliade nu prezintă nici o noutate. Atât pentru opera sa cât, și mai ales, pentru literatura și problematica modernă. Pentru opera sa, credem că d. Eliade nu a operat decât o schimbare de perspectivă: problemele pe care și le pune dinăuntru, jurnalele intime, le privește acum dinafară, ca fresci sociale. Problemele sunt aceleași: cele ale individului, a libertății, a liberului arbitru, - și rezolvarea aceeași: o înflăcărată pledoarie pentru anarhismul social, pentru integrala libertate, pentru dezlănțuirea destinului dintre contingente. În ceea ce privește epoca culturală în care se integrează, să recunoaștem că huliganul d-lui Eliade are predecesori care i-au epuizat de mult substanța, așa cum și-a epuizat și el actualitatea istorică. Problemele acestuia au ieșit de mult din mica bătălie a tuturor destinelor încăerate, din jungla dreptului civil, pentru a păși în cadrul grandios al desfășurării destinului istoric și social.

Anicet și Alexandru ai d-lui Eliade vin târziu, o! Foarte târziu! Familia lor spirituală s-a stins, după o sumară sbateră, și ei n-au decât să-și tragă consecințele. Inaugurați prin Julien Sorel, căpetenia spirituală a tuturor acelor pentru care viața înseamnă numai un prilej de violentă posedare și o dialectică inestetică de ambiții, rasa lor s-a prăbușit într-o descalificantă mizerie prin Raskolnikov, între aceste două timpuri se consumă întreaga tragedie a tânărului burghez, cum îi spunea Flaubert, cel mai sincer dintre toți atunci când l-a prezentat în toată mila pe Frederic Moreau, - și cum dealtfel este și adevărul social care captește realitățile. Drama aceasta este drama tânărului ispitit de posesiunea, pornind originar de la instinctul posedant, sub prisma căruia i se vor reflecta toate problemele vieții. Iubirea, gloria, fericirea, toate îi vor fi săpate de neîncetatul demon al posesiunii, toate nu i se vor părea decât bunuri de obținut, de furat. Pentru aceasta, pentru febra sa fără răgaz nici un scrupul nu-i va fi neînlăturabil, nici o anxietate nu-i va fi iertată. Aceste două sentimente sunt cele ale teoriei celei mai respingătoare: a afirmației nietzscheene, iar anxietățile sunt cele ale întregii literaturi post și într-o măsură ante-belice, în care toate închietudinile? Veniseră să se adune, în momentul când condițiile de luptă se schimbaseră hotărât împotriva tinerei burghezimi. Cine știe legătura formală care există între Stendhal, Nietzsche și Dostoievski (pe care o făcea însuși Nietzsche), iar pe de altă parte între aceștia și Lafadio a lui Gide, și Clyde al lui Theodor Dreiser, nu va putea să tăgăduiască clara curbă descendentă a acestui tip, și a problematicii sale în cultura mondială. Totul îl reneagă. După porțile istoriei, i se închid în față toate celelalte. Să nu mai poată într-adevăr d. Eliade să vadă aceasta?

18 martie 1936

NOTĂ

[...] - lipsă text în document (n.r.)

Democrațiile statelor post-comuniste și testarea “ipotezei lui Churchill”*

Căderea regimurilor comuniste, petrecută în statele Europei Centrale și de Est, a generat apariția unei noi “realități” politice, sociale și economice, iar angajarea acestora într-un proces de democratizare constituie o “transformare” fără precedent în istorie, fapt ce a determinat necesitatea elaborării unor demersuri de întemeiere teoretică de natură politologică capabile să ofere explicații cu privire la acest fenomen și, totodată, să formuleze predicții legate de posibilele evoluții în timp a acestor noi tipuri de societăți. O atare încercare este și lucrarea *Democrația și alternativele ei*, semnată de Richard Rose, William Mishler și Christian Haerpfer, editată de Institutul European din Iași, în traducerea Cristinei Păun și beneficiind de o *Prefață* a Alinei Mungiu-Pippidi. Analizele teoretice au ca suport empiric unul dintre sondajele (al treilea) realizat de Barometrul Noilor Democrații (BND), început în toamna anului 1993 și încheiat la începutul lui 1994, iar ca “ipoteză de cercetare”, maxima lui Winston Churchill, potrivit căreia *democrația este cea mai rea for-mă de guvernare cu excepția celor încercate deja*. Autorii consideră că situația creată în statele post-comuniste, aflate într-un proces de democratizare, atât la nivelul instituțiilor politice, cât și al celor economice, oferă un cadru empiric adecvat pentru testarea “ipotezei lui Churchill”, în sensul că populația acestor țări, în baza experiențelor autentice în raport cu regimul nedemocratic, pot face comparații relevante între guvernarea democratică și cea nedemocratică, optând totodată pentru sprijinul uneia sau alteia. O asemenea comparație nu ar oferi rezultate relevante dacă ar fi realizată prin sondarea opiniei populației din statele cu o democrație stabilă (spre exemplu, cele ale Europei de Vest), în cazul acestora nefiind posibilă decât o “confruntare”, în termenii

* Richard Rose, William Mishler, Christian Haerpfer – *Democrația și alternativele ei*, trad. din lb. engleză Cristina Păun, Iași, Editura Institutul European, 2003.

lui Dahl, între poliarchie (democrația factuală) și democrația ideală. Aceasta întrucât cetățenii statelor cu tradiție democratică sunt familiarizați (socializați) cu instituțiile democratice, prezente în cadrul regimurilor oligarhice din care au apărut majoritatea democrațiilor vest-europene. De altfel, oligarhia este considerată punctul de plecare ideal al democratizării, aceasta având două dintre calitățile esențiale ale regimurilor democratice: instituții ale societății civile independente de controlul statului și prezența supremației legii. Sufragiul universal și posibilitatea controlului guvernului de către electorat sunt caracteristici care s-au dezvoltat ulterior. În cazul societăților post-comuniste democratizarea pornește de la zero. Nu există tradiția supremației legii, iar instituțiile de bază ale democrației lipsesc, ele trebuind să fie create pe un loc gol (și nu doar reformate, ca în cazul moștenirii oligarhice). În mod paradoxal, noile democrații pornesc în sensul invers consacrat de democrațiile stabile: de la alegeri libere spre crearea instituțiilor.

Considerând procesul democratizării ca fiind rezultatul unei interacțiuni continue între cererea populației și oferta elitelor și având în vedere faptul că, îndeosebi în cazul statelor post-comuniste, începuturile democrației se caracterizează prin dezechilibre între cererile nerealiste ale populației și oferta deficitară a elitelor, sprijinul procesului de democratizare de către populație apare ca o necesitate. În acest sens, demersul BND se concentrează tocmai pe sondarea opiniilor populației cu privire la evaluarea formelor alternative de guvernare, precum și pe cercetarea factorilor care ar putea să influențeze calitativ aceste opinii. Reacția maselor la transformarea post-comunistă este analizată în cadrul a nouă țări (Bulgaria, Cehia, Slovacia, Ungaria, Polonia, România, Slovenia, Belarus, Ucraina), toate având același scop: construirea unui regim democratic după generații de dominație totalitară sau post-totalitară. Comparând vechiul regim (nedemocratic) cu cel actual (democrație incompletă) în cele nouă țări, o medie

de 45% au privit în mod pozitiv vechiul regim, iar 44% în mod negativ. Cel mai mare procent în aprecierea pozitivă este obținut de Belarus (66%) și Ucraina (55%), în timp ce “vârfurile” negative sunt constituite de țările în care represiunea a continuat până la sfârșitul epocii comuniste (Cehia, România, Polonia). Aprecierea regimului actual s-a constituit într-o medie de 53%, pozitivă, respectiv 35%, negativă. Cât privește aprecierea regimului în viitor o medie de 73% s-a exprimat în mod pozitiv, sugerând optimism, însă cerându-se repondenților să specifice tipul regimului dorit pe viitor autorii au identificat prezența unui sindrom nedemocratic venit din partea opțiunilor pentru reîntoarcerea la regimul comunist sau preferințele orientate spre conduceri militare, necesitatea unui lider puternic sau dizolvarea partidelor parlamentare.

În ceea ce privește influențele sociale, politice și economice asupra opțiunilor pentru sprijinirea democratizării, autorii acordă întâietate celor politici, printre care evaluarea regimului comunist, perceperea unei libertăți mai mari în regimul actual, încrederea în instituții, mai multă influență asupra guvernului, perceperea noului regim ca fiind mai echitabil. Influențele factorilor sociali (vârstă, sex, grad de educație, grad de urbanizare, apartenență religioasă și etnică) și a celor economice (dezvoltarea la nivel macroeconomic sau microeconomic) asupra sprijinului acordat de populație democratizării, deși prezente, sunt nesemnificative în raport cu cele politice amintite. Aceste concluzii, derivate din sondajul de opinie efectuat de BND, îi conduc pe autorii lucrării la afirmarea relevanței “ipotezei lui Churchill”, care explică sprijinul pentru regimul democratic pe baza influențelor politice. Totuși, dependența democratizării de sprijinul “politic” al populației implică și riscuri. Cu toate că o democrație incompletă este preferabilă unui regim nedemocratic, elementele negative ne rezolvate ale celei dintâi pot duce la îndepărtarea cetățenilor de principiile democratice. “*A spune că schimbările actuale vor transforma fiecare stat post-comunist într-o democrație stabilă echivalează cu a pune speranțele în locul științei politice*” (p.23). Viitorul noilor democrații depinde de relația dintre calitatea guvernării oferită de elite și cererea electoratului.

Silviu ȘERBAN

Summary

2. <i>Editorial</i>	Cristian Pîrvulescu	The Two Opposite Sides of the Government in the Electoral Debate
5. <i>Internal Politics</i>	Alexandru Radu	In the Beginning of an Electoral Year
10.	Florin Ciornei	Extra parliamentary Opposition in 2003
14. <i>International Politics</i>	Gheorghe Ciascai	The 2004 European Union Expansion
17.	Șerban Filp Cioculescu	Bruxelles 2003 – European Union Security Strategy
22.	Marian Zulean	Western Assistance in Democratization of Civil-Military Relations in Southeastern Europe
26. <i>Debates</i>	Dan Oprescu	After (Almost) Fifteen Years: National Minorities in Romania
31.	Steven Sampson	From <i>kanun</i> to <i>capacity building</i>
45.	Iulia Huiu	Motion as a Democratic Mechanism
49. <i>Recent History</i>	Dennis Deletant	Statement of some Romanian Intellectuals - 1942
54. <i>Document</i>	Stelian Tănase	Documents – Ghiță Ionescu
63. <i>Reviews</i>	Silviu Șerban	Post – communist Democracies and “Churchill’s Theory” Richard Rose, William Mishler, Christian Haerpfer – <i>Democracy and Their Alternatives</i>

În atenția cititorilor revistei Sfera Politicii

Începând cu numărul 101, revista *Sfera Politicii* poate fi procurată GRATUIT de la sediul Redacției noastre din Piața Amzei, nr. 13, et. 1 sau prin mandat poștal, doritorii trebuind, în acest caz, să achite doar taxele poștale.

Contact

E-mail: sfera@totalnet.ro

Tel./Fax: 021 312 84 96
021 212 76 61

În atenția colaboratorilor revistei Sfera Politicii

Materialele se vor trimite la adresa menționată în caseta redacțională și vor avea următoarele caracteristici tehnice:

- font **Times New Roman**, mărimea **11 pt.**, diacritice;
- minim 1.500 de cuvinte sau 4.000 de caractere;
- maxim 4.500 cuvinte sau 12.000 caractere

